

**Perhesuhteet vanhuudessa –
kahden teoksen valossa**

OLGA HUHKA
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Sosiaalityön pro gradu –tutkielma
Joulukuu 2018

1.	JOHDANTO	4
2.	AIKAISEMPI TUTKIMUS	8
3.	VANHUUS, PERHE JA YKSINÄISYYS KÄSITTEINÄ.....	11
3.1	Perhesuhteet vanhuudessa.....	13
3.2	Yksinäisyys	17
3.3	Vanhuuden määrittäminen	18
4.	AINEISTO JA METODI	22
4.1	Narratiivien tutkimus	23
4.2	Konstruktionistinen lähestymistapa perhetutkimuksessa.....	26
5.	TULOKSET: PERHESUHTEET, YKSINÄISYYS JA SOSIAALISET YHTEYDET VALITUISSA TEOKSISSA.....	29
5.1	Vanhusten sosiaaliset verkostot	30
5.1.1	Sosiaalisten verkostojen kirjavuus	30
5.1.2	Kotipiiri sosiaalisen verkoston rakentajana	37
5.2	Isovanhempien ja lastenlasten väliset suhteet	40
5.2.1	Isovanhemmuus globaalissa maailmassa	41
5.2.2	Isovanhempien jättämät muistot	46
5.3	Vanhusten kokema yksinäisyys	50
6.	YHTEENVETO	52
	LÄHDELUETTELO.....	63

HUHKKA, OLGA: Perhesuhteet vanhuudessa – kahden teoksen valossa

Pro gradu –tutkielma, 60 s.

Sosiaalityö

Ohjaaja: Hannele Forsberg

Joulukuu 2018

Tässä pro gradu –tutkielmassa tarkastellaan perhesuhteita vanhuudessa kahden teoksen valossa. Väestön vanheneminen lisääntyy ja tulevaisuudessa ikääntyneiden ihmisten luku tulee kasvamaan. Vanheneminen asettaa uusia vaatimuksia yhteiskunnalle ja tarvitsee uudenlaista mikro- ja makrotason yhteiskunnallista harkintaa. Sosiaalityön näkökulmasta on tärkeä huolehtia muun muassa vanhusten toimintakykyä tukevista tekijöistä. Yhdellä näistä tekijöistä, perheellä, on yleensä tärkein ja vahvin asema iäkkäiden sosiaalisissa suhteissa.

Vanhusten perheet poikkeavat yleensä ydinperheen mallista, johon kuuluvat vanhemmat ja lapset. Ne koostuvat erilaisista perheenjäsenistä kuten sisaruksista, lapsenlapsista tai jopa ystävistä ja naapureista. Tutkimuksen lähtökohtana on oletamus, että perhesuhteet vanhuudessa eivät ole tiiviit ydinperheen merkityksen katoamisen vuoksi. Tutkimukseni kuitenkin osoittaa, että yksilöt eivät noudata perhe-elämässään jotakin tiettyä valmiiksi annettua skenaariota, vaan he ovat aktiivisesti luomassa sitä toimimalla omien käsitysten ja kokemusten mukaan.

Aineistona käytän kahta teosta: Antti Eskola ”Vanhuus” (2016) ja Merete Mazzarella ”Illalla pelataan Afrikan tähteä” (2008). Eskola käsittelee teoksessaan ikäihmisten seuraelämää, vanhuuden merkityksellisyyttä ja kirjoittaa omista perhesuhteistaan osana elämäänsä. Mazzarellan teos kertoo yhtäältä sukupolvien välisistä suhteista ja toisaalta arvoista, joita ihminen alkaa miettiä iän myötä. Kirjassa käsitellään erityisesti isovanhemmuutta sekä isovanhempien ja lastenlasten välisiä suhteita. Molemmat teokset eivät tarjoile käsityksiään yleisesti pätevinä normeina, vaan niitä on mahdollista käyttää vertailukohteina nyky maailman käsityksille vanhuuden perhesuhteista tai yksinäisyydestä.

Lähestyn aineistoa narratiivisen tutkimuksen kautta käyttäen konstruktionistista lähestymistapaa. Tutkimuksen ja kertomuksen suhde rakentuu kahdella tavalla: tutkimus voidaan ymmärtää kertomuksen tuottamiseksi ja samalla tutkimus käyttää kertomuksia materiaalinaan. Konstruktionistinen lähestymistapa suuntautuu arkiseen sosiaaliseen toimintaan ja pyrkii analysoimaan elämäntulkintoja, ikää ja identiteettiä sekä niihin kietoutuvaa asiantuntijuutta. Elämäntulkintakirjoitusten kautta pyritään selvittämään, miten perhe muodostuu ja rakentamaan sitä kautta kuvan ikäihmisten perhesuhteista.

Asiasanat: perhe, vanhuus, isovanhemmuus, narratiivit, sosiaalinen konstruktionismi

HUHKKA, OLGA: Family relationships in old age – in the light of two books

Master's Thesis, 60 pages
Social Work
Supervisor: Hannele Forsberg
December 2018

This Master's Thesis examines family relationships in old age in the light of two works. The aging of the population will increase and the number of older people in the future will also increase. Aging creates new demands on society and needs a new kind of micro-and macro-level social discretion. From the point of view of social work, it is important to take care, for example, of the factors supporting the ability of the elderly to function. One of these factors, the family, is usually the most important and strongest in the social relationships of older people.

Elderly families usually differ from the core family model, which includes parents and children. They consist of different family members like siblings, grandchildren, or even friends and neighbors. The starting point of the research is the assumption that family relationships in old age are not close to the core family because of the lost. This research, however, shows that individuals do not follow a certain set of scenarios in family life, but are actively creating it by acting according to their own perceptions and experiences.

Research data consist two books: Antti Eskola "Vanhuus" (2016) and Merete Mazzarella "Illalla pelataan Afrikan tähteä" (2008). Eskola deals with the social life of older people, the relevance of old age, and also he is writing about his own family relationships as part of his life. Mazzarella's book tells about intergenerational relationships and, on the other hand, the values that people are beginning to think about with age. In particular, the book deals with grandparents and relations between grandparents and grandchildren. Both works do not serve their concepts as generally valid norms, but can be used as benchmarks for today's perceptions of old-age family relationships or loneliness.

We approach the material through narrative research using a constructivist approach. The relationship between the study and the report is structured in two ways: the study can be understood to produce a report and, at the same time, the study uses stories as its material. The constructive approach focuses on everyday social activities and seeks to analyze the course of life, age and identity, as well as their interlinking expertise. Through life circles, we try to find out how a family is formed and builds it through the family relationships of older people.

Index terms: family, old age, grandparenting, narratives, social constructivism

1. JOHDANTO

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen ikäihmisten perhesuhteita. Valitsin tarkastelun kohteeksi juuri ikäihmiset, koska väestön vanheneminen lisääntyy ja muuttaa yhteiskuntaa monella tavalla; palvelujen tarve kasvaa ja kulutustottumukset muuttuvat. Tulevaisuudessa ikääntyneiden ihmisten luku tulee kasvamaan. Ennusteiden mukaan vuonna 2050 joka viides ihminen maailmassa on yli 65-vuotias. Maailman ikärakenteen kuvaamiseen on tavallisesti käytetty pyramidin muotoa, koska lasten ja nuorten lukumäärä on huomattavan korkeampi, mutta tulevana vuosikymmeninä kuvio tulee muuttumaan ja alkaa muistuttaa tasapaksua pylvästä. Suomi tulee olemaan yksi nopeimmin vanhenevista maista, sillä väestö alkoi vanheta kotimaassamme myöhemmin kuin esimerkiksi Ruotsissa. (Koskinen & Aalto 1998, 21.) Tästä syystä vanhenemista ei voi pitää ohimenevänä ”häiriönä”, vaan se tarvitsee uudenlaista mikro- ja makrotason yhteiskunnallista harkintaa. Vanheneminen asettaa uusia vaatimuksia yhteiskunnalle sekä yhteiskuntasuunnittelulle. Sosiaalityön näkökulmasta on tärkeä huolehtia vanhusten integroitumisesta yhteiskunnan elämään ja samalla miettiä vanhusten toimintakykyä tukevia tekijöitä. (Jylhä 2004, 1–8.)

Yhdellä edellä mainituista tekijöistä, perheellä, on yleensä tärkein ja vahvin asema iäkkäiden sosiaalisissa suhteissa. Tutkijoiden mukaan juuri perheillä on yhteinen niin sanottu olemisen, elämisen ja vanhenemisen historia (Chambers & Allan & Phillipson & Ray 2009, ix). Perhe on merkittävä tekijä gerontologisen sosiaalityön näkökulmasta, sillä omaiset toimivat usein omaishoitajina, mahdollistaen siten vanhuksen kotona asumisen, mikä on ollut nykyisen valtakunnallisen vanhuspolitiikan linjauksena. Perhesuhteiden on huomattu vaikuttavan myönteisesti toimintakykyyn ja terveyteen. Suomen lääkäriseura Duodecim korostaa, että omaiset ovat tärkeä voimavara, erityisesti pitkäaikaissairaiden vanhusten hoidossa. (Konsensuslausuma 2012, 6–9.)

Kyseinen aihe on alkanut herättää kiinnostusta ja yhä useampi vanhuuteen liittyvä tutkimus keskittyy perhesuhteisiin. Kuitenkin länsimaisissa tutkimuksissa huomion keskipisteenä ovat olleet enemmän hoivaan liittyvät kysymykset: kuka ja ketä hoitaa ja missä olosuhteissa? Näistä keskusteluista puuttuu usein kriittinen analyysi, joka pyrkii ymmärtämään muun muassa iäkkäiden perhe-elämässä elettyjä kokemuksia sekä ikäihmisten perheiden välisiä eroja. (Chambers ym. 2009, ix.) Tarkastellessani nykyaikaisia suomalaisia tutkimuksia olen huomannut samanlaisen asian – tutkimuskohteina ovat usein hoitajien tunnekokemukset vanhustyössä, työhyvinvointi tai omaishoitoon liittyvät kysymykset. Sosiaalityön kannalta on kuitenkin tärkeää selvittää myös

ikäihmisten tunne- ja arkielämään liittyviä sosiaalisia tekijöitä, sillä vanhustyön tavoitteena on mm. edistää ikäihmisten hyvinvointia ja lisätä heidän turvallisuutta sekä elämänhallintaa.

Huolestuttavina kysymyksinä vanhushuollossa ovat olleet iäkkäiden yksinäisyys ja turvattomuus. Tästä syystä haluaisin korostaa tutkimukseni kautta yhden merkittävimmistä iäkkäiden ihmisten hyvinvoinnin edistäjistä – perheen merkitystä, jonka myötä on mahdollista ehkäistä vanhusten yksinäisyyteen ja turvattomuuteen liittyviä ongelmia. Tämä on tärkeää tulevaisuuden kannalta, koska väestömme ikääntyy ja yli 65-vuotiaiden määrä tulee kasvamaan. Tulemme siten tarvitsemaan entistä enemmän tietoa muun muassa ikäihmisten lähiyhteisöistä ja sosiaalisista verkostoista. Tällä hetkellä huomio kohdistuu enemmän nuorten aikuisten ja keski-ikäisten perhesuhteisiin, erityisesti lasten hyvinvoinnin näkökulmasta. Ikäihmisten asioissa painotus on edelleen enemmän hoitoon ja hoivaan liittyvissä kysymyksissä. Väestörakenteen muutos edellyttää gerontologista osaamista erityisesti sosiaalityössä, jossa tarvitaan gerontologiaan erikoistuneita ammattilaisia (Konsensuslausuma 2012, 13).

Tutkielmassani tarkastelen myös ikäihmisten yksinäisyyttä, joka liittyy kysymykseen iäkkäiden perhesuhteista ja sosiaalisista verkostoista. Yksinäisyys on ollut usein vanhuuteen liittyvien tutkimusten aiheena, jolloin tavoitteena on selvittää muun muassa iäkkäiden ihmisten yksinäisyydelle annettuja merkityksiä ja tulkintoja. Tutkimustulosten mukaan noin kolmasosalle vanhoista ihmisistä yksinäisyys on jossain määrin ongelma ja yhdelle kymmenestä se muodostaa vakavaa hyvinvointia vaarantavaa uhkaa. Ihminen voi kokea yksinäisyyttä myös perheessä ja ollessaan muiden ihmisten keskellä. Ilmiö esiintyy eri muodoissa, sillä voi olla erilaisia lähtökohtia ja sitä määrittäviä tekijöitä. Ikä ei ole sinänsä yksinäisyyden aiheuttajan, mutta ikääntymiseen liittyvillä muutoksilla on vaikutuksia siihen. (Eskola 2016, 196.)

Tutkimukseni kannalta on olennaista määritellä, kuka on vanha ihminen ja mitä tarkoitetaan perhesuhteilla. Useat tutkijat määrittävät vanhenemisen iäksi noin 60 vuotta, muun muassa Jyrkämän (2005, 274–279) mukaan ikääntyvät ja ikääntyneet ihmiset ovat iältään noin 60 vuodesta yli sataan vuoteen. Kriteerit, joiden perusteella ihmiset voidaan luokitella vanhoiksi, vaihtelevat ajasta ja paikasta toiseen. Yhteiskunta ja kulttuuri vaikuttavat vahvasti siihen, miten yhteisössä määritellään vanhenemistä. Suomessa kansineläkelain (568/2007) 10 §:n mukaan vanhana ihmisenä voidaan pitää 63–65 vuotta täyttänyttä henkilöä, jolla on oikeus vanhuseläkkeeseen. Käsitykset vanhuudesta ja eläkkeelle siirtymisestä ovat kuitenkin erkaantuneet toisistaan. Terveysten tutkimuksen mukaan vanhuus alkaa noin 80-vuotiaana, koska silloin esiintyy selvästi suurempaa sairastuvuutta. Väestötutkijoiden mukaan varsinaisen vanhuuden ajankohta on 80–85

ikävuoden jälkeen, jolloin alkaa neljäs ikä. Kansainvälisessä gerontologiassa määritellään vanhuuden ikäraajaksi 85. ikävuosi. (Saarenheimo 2015, 5.; Koskinen & Aalto ym. 1998, 16.) Tutkimuksessani määrittelen vanhuutta kokemuksellisen vanhenemisen kautta, joka viittaa vanhan ihmisen subjektiiviseen arvioon omista mahdollisuuksistaan ja kyvyistään. Myöhemmin tässä työssä tutkimusaineistona tarkastelemieni tekstien kirjoittajat ovat yli 70-vuotiaita ja heidän keski-ikä on 78,5 vuotta eli lähellä tutkijoiden mukaista käsitystä vanhuudesta. Kyseistä ikää on pidetty ihanteellisena suomalaisten ikääntyneiden ihmisten parissa (Koskinen & Aalto ym. 1998, 19). Iän karttuminen ei tee kuitenkaan vanhuksista samanlaisia, vaan se korostaa erityispiirteitä ja lisää jokaisen yksilöllisyyttä. Vanhuksilla on erilaiset vahvuudet ja heikkoudet, jotka johtuvat muun muassa sosiaalisesta tukiverkostosta. (Konsensuslausuma 2012, 2–4.)

Ikäkkäiden ihmisten perheet poikkeavat yleensä ydinperheen mallista, johon kuuluvat vanhemmat ja lapset. Ne koostuvat erilaisista perheenjäsenistä kuten sisaruksista, lapsenlapsista tai jopa ystäväistä ja naapureista. Tutkijoiden mukaan yksilöt eivät noudata perhe-elämässään jotakin tiettyä valmiiksi annettua skenaariota, vaan he ovat aktiivisesti luomassa sitä toimimalla omien käsitysten ja kokemusten mukaan (Finch & Maison 1993; Chambers ym. 2009, 4.) Vanhusten perheistä ja sukupolvien vuorovaikutuksesta on tarpeellista puhua tulevaisuuden kannalta, sillä käsitykset vanhuudesta ja sukupolvien välisestä toiminnasta tulevat muuttumaan. Perhesuhteiden merkitys korostuu, mikä näkyi jo Suomi 100 -teemassa itsenäisyyden juhluvuotena. Vanhustyön keskusliiton järjestämän vanhustenpäivän tavoitteena oli yhdistää ikäpolvia ja korostaa perheen tärkeyttä. (Helin 2017a, 3.)

Tutkimuksessani tarkastelen ikäihmisten perhesuhteita ja niiden jäsentymistä silloin, kun ydinperhe usein katoaa. Aiheenvalintaani on vaikuttanut kiinnostukseni gerontologista sosiaalityötä kohtaan, työkokemukseni työskentelyssä vanhusten parissa sekä tahto vaikuttaa ikäihmisille tarkoitettujen palvelujen kehittämiseen. Väestömme ikääntyy ja tulevaisuudessa yli 65-vuotiaiden määrä tulee kasvamaan. Ennusteiden mukaan vuonna 2060 kyseisen ikäryhmään kuuluvia ihmisiä on jo 28,2 prosenttia. Samalla tavalla yli 80-vuotiaiden määrä kasvaa 11,4 prosenttiin. Lisäksi väestöllinen vanhushuoltosuhte eli yli 65-vuotiaiden määrä 15–64-vuotiaisiin verrattuna tulee kasvamaan 49,8 prosenttiin. (Schleutker 2013, 425.)

Tulemme tarvitsemaan entistä enemmän tietoa ikäihmisten lähiyhteisöistä ja sosiaalisesta verkostosta. Sosiaali- ja terveysministeriön mukaan vanhojen ihmisten määrän kasvu tulee vaikuttamaan koko yhteiskuntaan, kaikkiin sukupolviin ja ihmisen koko elämänsäkulkuun. Tästä syystä yhteiskunnassamme on vahvistettava vanhenemista koskevaa tutkimusta onnistuneen

ikäntymisen toteutumiseksi. (STM 2015, 4–5.) Myös tutkijoiden mielestä tarvitaan lisää vanhustyöhön kohdistuvia tutkimuksia. Esimerkiksi tutkija Marja Saarenheimon mukaan tarvitsemme uusia avauksia vanhenemisen kentälle. Yksi Saarenheimoa kiinnostavista kysymyksistä liittyy mahdollisiin tuen hoitomuotoihin, joita yhteiskunta voi tarjota huonokuntoisille vanhuksille (Saarenheimo 2014, 16.)

Tutkimus vanhusten perhesuhteista voi antaa yhteiskunnalle tietoa erilaisista uusista perhemuodoista, jotka voivat syntyä neljännessäkin iässä ja toimia erityisesti huonokuntoisten iäkkäiden tukena. Tällöin olisi mahdollista kehittää keinoja näiden perheiden tukemiseen mahdollistaen siten ihmisten hyvinvointia, vähentäen yksinäisyyttä ja parantaen vanhusten mahdollisuuksia asua kotona pidempään. Vanhustyöhön liittyvä tieto ja osaaminen yhteiskunnassa vaikuttavat siihen, millaisen merkityksen ihminen antaa vanhenemiselle sekä itselle. Se riippuu suurelta osalta siitä, millainen on vanhojen ihmisten asema ja mitä vanhuudesta ajatellaan yhteiskunnassa. Tulevaisuuden kannalta se on merkittävää, koska uudet ikäluokat tulevat vanhuusikään, mikä osaltaan vaikuttaa koko yhteiskuntaan, sen palvelutarpeisiin sekä talouteen ja kulttuuriin. (Konsensuslausuma 2012, 2–3.)

Tutkielmassani käytän aineistona Antti Eskolan teosta *Vanhuus* (2016) ja Merete Mazzarellan teosta *Illalla pelataan Afrikan tähteä* (2008). Eskola käsittelee teoksessaan ikäihmisten seuralämää, vanhuuden merkityksellisyyttä ja kirjoittaa omista perhesuhteistaan osana elämäänsä. Kirjassa puhutaan myös yksinolosta ja yksinäisyydestä. Mazzarellan teos kertoo yhtäältä sukupolvien välisistä suhteista ja toisaalta arvoista, joita ihminen alkaa miettiä iän myötä. Kirjassa käsitellään erityisesti isovanhemmuutta sekä isovanhempien ja lastenlasten välisiä suhteita.

Tällaisten omaelämäkertojen kirjoittajat ovat yleensä tunnettuja ihmisiä kuten kirjailijoita tai tieteilijöitä. Tavallisten ihmisten piirissä elämäkertojen kirjoittaminen on ollut myös suosittua, mutta Mazzarellaa lainaten ”elämäntarinoissa on oltava jotain universaalia, mikä herättäisi muiden kuin kirjoittajan läheisten kiinnostusta” (Mazzarellaa 2008, 13–14). Kyseiset teokset eivät tarjoile käsityksiään yleisesti pätevinä normeina, vaan niitä on mahdollista käyttää vertailukohteena nyky maailman käsityksille vanhuuden perhesuhteista tai yksinäisyydestä.

Lähestyn aineistoa narratiivisen tutkimuksen kautta käyttäen konstruktionistista lähestymistapaa. Näin on mahdollista tarkastella kertomuksia tiedon välittäjänä ja rakentajana. Tutkimuksen ja kertomuksen suhde rakentuu kahdella tavalla: tutkimus voidaan ymmärtää kertomuksen tuottamiseksi ja samalla tutkimus käyttää kertomuksia materiaalinaan. (Heikkinen 2001, 116.)

Konstruktionistinen lähestymistapa suuntautuu arkiseen sosiaaliseen toimintaan ja pyrkii analysoimaan elämäntapaa, ikää ja identiteettiä sekä niihin kietoutuvaa asiantuntijuutta. (Forsberg 2014, 123–124.) Elämäkertakirjoitusten kautta pyritään selvittämään, miten perhe muodostuu ja rakentamaan sitä kautta kuvan ikäihmisten perhesuhteista.

Tutkimuksen lähtökohtana on oletamus, että perhesuhteet eivät ole vanhuudessa tiiviit ydinperheen katoamisen vuoksi. Ikääntyvät ihmiset eivät noudata tiettyä perhemallia ja siten tieto heidän perheistään on puutteellista. Lisäksi yksinäisyydellä on vaikutusta yleiseen käsitykseen vanhusten sosiaalisesta verkostosta, sillä yksinäisyyden oletetaan liittyvän kokonaisvaltaisesti vanhuuteen. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat: millaiset ovat perhesuhteet vanhuudessa ja ketkä ovat perheenjäseniä? Millainen merkitys yksinäisyydellä on vanhusten sosiaaliseen hyvinvointiin ja miten se liittyy perhesuhteisiin?

2. AIKAISEMPI TUTKIMUS

Perehtyminen aiempaan kirjallisuuteen toi esiin, että tutkimusmaailmassa käydään enemmän keskustelua nuorten aikuisten ja keski-ikäisten perhesuhteista, erityisesti lasten hyvinvoinnin näkökulmasta. Jokisen ja Juhilan (2008,7) mainitseman elämäntapamallin mukaan aikuiset ihmiset muodostavat suurimman, keskiössä olevan ryhmän vastuullisuuksiinsa ja mahdollisuuksiinsa. Huomio kohdistuu myös yhteisöme pienempien jäsenien eli lasten hyvinvointiin ja turvallisuuteen: tulevaisuutta ja lasten haavoittuvuutta ajatellen pyrimme aktiivisesti puolustamaan lasten oikeuksia. Vanhukset jäävät usein varjoon ja painotus ikäihmisten asioissa on edelleen hoitoon ja hoivaan liittyvissä kysymyksissä, siitä huolimatta, että palveluyhteiskunnan vanhuskäsityksen myötä näkökulma vanhuuteen laajeni lääketieteellisen vanhenemisen mallista sosiokulttuurisen ja psykososiaalisen vanhenemisen malliin, jossa ikääntyvää väestöä nähdään voimavarana (Koskinen & Aalto 1998, 19).

Vanhusasiakkaiden sosiaalinen ja psyykinen hyvinvointi sekä arjen sujuminen ovat tärkeät asiat gerontologisen sosiaalityön kannalta, koska tarvitsemme enemmän tietoa maassamme asuvista ikäihmisistä ja erityisesti heidän lähiyhteisöistä ja sosiaalisista verkostoista. Tulemme tarvitsemaan myös uusia työvälineitä gerontologisessa sosiaalityössä. Asiakkaiden hyvinvointi liittyy olennaisesti gerontologiseen sosiaalityöhön ja sen tavoitteisiin, jotka ovat muun muassa ikäihmisten hyvinvoinnin ja elämänlaadun edistäminen sekä heidän turvallisuutensa ja elämänhallintaansa lisääminen.

Ikäihmisten perhesuhteisiin liittyvät tutkimukset keskittyvät usein iäkkäiden perheenjäsenten hyvinvointiin ja asiaa tarkastellaan enemmän hoitotieteellisestä näkökulmasta. Esimerkiksi Peltomäen (2014) suomalainen tutkimus kotona asuvien ikäihmisten perheiden hyvästä voinnista pyrkii kuvaamaan ja ymmärtämään perheen kokemaa hyvää. Tutkimuksen kohderyhmän muodostivat yli 75-vuotiaat kotona asuvat ikäihmiset sekä heidän perheelliset lapsensa. Tutkimuksen tärkeimpiä käsitteitä ovat vointi ja terveys, jotka liittyvät perheiden kokemuksiin.

Vanhustyötä on lähestytty tutkimuksissa myös taloudellisesta näkökulmasta. Koivula (2013) toteutti tutkimuksen ehkäisevästä vanhustyöstä sosiaalitaloudellisen arvioinnin näkökulmasta. Tutkimuksessa pyritään selvittämään mahdollisia keinoja ehkäisevän vanhustyön hyvinvointivaikuttavuuden mittaamiseen. Tutkimus liittyy sosiaalipalveluiden hyvinvointivaikuttavuuden arviointiin, mutta samalla siinä käsitellään ehkäisevää vanhustyötä, vanhuksille suunnattua yksilöllistä tukea sekä ikäihmisten vaikutusmahdollisuuksia omaan asemaan ja oikeuksiin.

Myös kansainvälisissä tutkimuksissa huomio kohdistuu toiseen sukupolveen ja heidän pärjäämiseen. Yhdysvaltalainen sosiaalityön tutkija Dorothy A. Miller kehitti 1980-luvulla "sandwich"-käsitteen, jossa on kyse omaishoitajina olevista vanhusten lapsista, jotka hoitavat iäkkäiden vanhempiansa lisäksi myös omia lapsiaan. Milleriä lainaten heidän asemaansa voi kuvata seuraavin sanoin: *"... who are sandwiched between their aging parents and their own maturing children"*. (Miller 1981, 419.) Omaisten hyvinvoinnista ovat kiinnostuneet myös virolaiset tutkijat Laidmäe, Hansson, Lausvee ja Kasepalu (2010) tutkimuksessaan monisukupolvisten perheiden elämästä Virossa. Tutkimus keskittyy muun muassa vanhuksia hoitavien naisten arkeen ja vapaa-ajan riittämättömyyteen.

Yksi vanhusten hyvinvointiin keskittyvistä kansainvälisistä tutkimuksista on Železnikin (2007) tutkimus kotona asuvien vanhusten itsehoidosta Sloveniassa. Tutkija pyrkii yhtäältä kuvaamaan kotona asuvien vanhusten itsehoitoa ja toisaalta vanhusten kokemuksia siitä, kuinka hyvin he selviävät kotona. Tutkimuksen tavoitteena on auttaa kehittämään vanhustyötä ja samalla tukemaan kotona asuvia vanhuksia. (Železnik 2007, 2.) Tutkimus on mielenkiintoinen, koska se antaa uusia näkökulmia vanhusten kotona asumisen tukemiseen. Samalla se sisältää vanhusten omia kokemuksia, mikä on tärkeää sosiaalityön näkökulmasta.

Tutkimukseni tarkoituksena on tuoda esille ikäihmisten omia ajatuksia ja kokemuksia liittyen perhesuhteisiin, sosiaalisiin verkostoihin ja vanhuuteen. Iäkkäät asiakkaat muodostavat olennaisen

asiakasryhmän gerontologisessa sosiaalityössä. Kiinnostus tätä sosiaalityön osa-aluetta kohtaan on noussut ja tieto tulee olemaan entistä enemmän ajankohtaista ja tarpeellista. Sosiaalityöhön tulisi siten tuoda enemmän iäkkäiden omia kokemuksia ja pyrkiä näkemään asioita iäkkäiden silmin, jotta olisi mahdollista kehittää ikäihmisille tarkoitettuja palveluja ja edistää vanhustyötä.

Iäkkäiden omia kokemuksia on jonkin verran tuonut esiin Seija Okulov (2008) tutkimuksessaan vanhusten palveluasumisen yhteisöllisistä tekijöistä. Tutkijan tavoitteena oli selvittää haastattelujen avulla, mitä on palveluasumisyhteisön tarjoama sosiaalinen tuki ja millaista on vanhusten palveluasumisen yhteisöllisyys. Osana haastattelua Okulov selvitti vanhusten perhesuhteista kysymällä palvelutalon asukailta siitä, keitä kuuluvat heidän perheisiinsä, kuinka usein he tapaavat heitä ja pitävät yhteyttä heihin sekä keitä muita tärkeitä ihmisiä kuuluu heidän elämään? Tämän lisäksi heiltä kysyttiin, mitä heille tulee mieleen sanoista "sosiaalinen tuki"? Tulosten mukaan vanhusten sosiaalisen tuen lähteenä ovat omaiset, ystävät, naapurit sekä palvelutalon henkilökunta, joiden kanssa vanhuksilla on yhteisiä sosiaalisen tuen kokemuksia. Sosiaalisen tuen muotoja ovat muun muassa toiminnallinen sekä emotionaalinen. (Okulov 2008, 123, 159.)

Palomäki (2004) toteutti tutkimuksen iäkkäistä naisista elämänsä kertojina ja rakentajina, jossa hän tutkii vanhenemista ja vanhuutta iäkkäiden naisten kerronnan kautta ja tulkitsee, millainen kuva välittyy sekä tämän sukupolven naisen elämästä että oman aikamme vanhuudesta. Tutkimus on mielenkiintoinen vanhustyön näkökulmasta, mutta liittyy terveystieteisiin. Vanhuustutkimuksissa tarvitaan enemmän sosiaalityön näkökulmaa. Vanhustyön kehittymisestä kirjoitti Järvenpää (2009) tutkimuksessaan vanhusten oikeudesta tulla nähdyksi, kuulluksi ja kohdatuksi. Tutkimuksessa pyritään näkemään ihmisen henkistä kasvua kunnallisen ja diakonisen vanhustyön tavoitteena sekä kuvaamaan vanhustyön moninaisuutta. Tutkimus vahvistaa psykososiaalisen tuen tarvetta vanhustyössä ja puolustaa kokonaisvaltaisen vanhustyön arvostamista sekä kehittymistä sosiaalityön osana. (Järvenpää 2009, 2.)

Osassa aiemmista tutkimuksista käsitellään vanhusten yksinäisyyttä. Esimerkiksi Uotilan (2011, 7) tutkimus kertoo iäkkäiden ihmisten yksinäisyyskokemuksista. Tutkimuksen tavoitteena on saada lisää tietoa iäkkäiden ihmisten yksinäisyydelle annetuista merkityksistä, tulkinnoista ja selityksistä. Yksinäisyyttä pidetään myös terveydentilan häiriönä, joka vaikuttaa negatiivisesti toimintakykyyn ja voi johtaa sen alenemiseen. Suomen lääkäriseuran Duodecimin mukaan noin kolme prosenttia eläkeikäisistä ihmisistä kärsii vakavasta depressiosta ja yli 10 prosenttia lievästä depressiosta. Toimintakyvyn lisäksi yksinäisyys heikentää myös elämänlaatua ja lisää alkoholin käyttöä. (Konsensuslausuma 2012, 6–10.)

Yksinäiset vanhukset etsivät usein tukea seurakunnasta. Kirkko onkin merkittävä tekijä iäkkäiden elämässä ja se toteuttaa vanhustyötä esimerkiksi osana diakoniatyötä. Tästä kirjoittaa Pöyhönen (2015) tutkimuksessaan ”Suomen evankelisluterilaisen kirkon roolista vanhustyössä”. Tutkimuksen mukaan kirkolla on tärkeä, mutta samalla ristiriitainen rooli. Ristiriitaisuus esiintyy esimerkiksi psykososiaalisessa työssä. (Pöyhönen 2015, 7.) Yksinäisyyttä lähestytään tutkimuksissa myös pyrkimällä tavoittamaan yksinäisiä vanhuksia seurakuntien diakoniatyön kautta, tuoden samalla vanhusasiantuntijoille äänen siitä, miten tulisi tavoittaa ja kohdata yksinäisiä vanhuksia. (Kujala & Mäkinen 2014, 2).

Yhden mielenkiintoisimmista perhetutkimuksista toteuttivat Hess ja Handel (1959) analysoidessaan viiden perheen toimintaa. Jokaista perhettä tutkijat määrittävät ikään kuin pienenä rajattuna maailmankaikkeutena, erillisenä maailmana. Tutkimustulosten mukaan perhe on samanaikaisesti sekä rajattu kohde että laaja kokonaisuus. Rajattuna kohteena se on erillään muista yhteisön muodoista ja sillä on omat rajansa. Laajana kokonaisuutena perhe muodostaa oman maailman omine todellisuuksineen. Perheillä on myös omat teemansa, jotka muodostuvat tunteiden kuvioista, motiiveista ja unelmista, liittyen jokaisen perheenjäsenen persoonallisuuteen ja yksilöllisyyteen. (Hess & Handel 1959; Gubrium ja Holstein 1990, 38–39.)

3. VANHUUS, PERHE JA YKSINÄISYYS KÄSITTEINÄ

Perhediskurssi sisältää useita malleja ja teorioita, jotka liittyvät kotielämään ja ajatteluun ydinperheestä. Perheeseen liitetään usein sellaisia käsitteitä kuten koti, talo ja yksityisyys. Käyttäen näitä termejä ihmiset antavat niille erilaisia merkityksiä kontekstista ja tilanteista riippuen. Perheellä kuitenkin voidaan tarkoittaa laajemmin ihmisten suhteita sekä kodin sisällä, että myös sen ulkopuolella. Perheenä oleminen ei tarkoita ainoastaan sukulaisuutta, vaan laajempia luotettavuuteen ja uhrautuvaisuuteen perustuvia suhteita. (Gubrium & Holstein 1990, 11–14.) Ikääntyvien ihmisten perheeseen voi kuulua useampi perheenjäsen. Erityisesti lapsenlapset ovat ryhmä, joka on enemmän läsnä ikäihmisten elämässä. Isovanhemmat hyötyvät monin tavoin sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa, esimerkiksi sosiaalinen tuki lisää heidän hyvinvointiaan. Kontaktien säilyminen lastenlapsiin vaikuttaa positiivisesti isovanhempien mielialaan. Samoin lastenlapsien hoito ja heille osoittama tuki on ehkäissyt masennusta ja kohottanut terveyttä. (Ruoppila 2014, 115.)

Perhetutkimukset keskittyvät kuitenkin useimmissa tapauksissa lasten hyvinvointiin. Esimerkiksi pyritään selvittämään lasten hyvinvointia nyky-yhteiskunnan moninaistuneissa perhemuodoissa ja

niiden normalisoituneissa vaihtoehtoissa (Nätkin 2003, 17). Samoin sukupolvien vuorovaikutuksen määrää on selvitetty lähinnä vanhempien ja lasten välillä. Vanhempi-lapsi-suhde on ollut vahvana tukea antavana vuorovaikutuksen prototyyppinä. Mielenkiinto kohdistuu myös horisontaaliseen solidaarisuuteen eli sisarusten väliseen tukeen ja huolenpitoon. (Ruoppila 2014, 115.) Tähän vaikuttaa myös se, miten oikeus määrittelee perheen ja rakentaa käsityksen henkilöiden välisistä suhteista sekä perheestä instituutiona. Perheen järjestelmät kietoutuvat oikeusnormeihin ja periaatteisiin, jotka antavat läheissuhteille erilaisia oikeusvaikutuksia ja määrittelevät siten perheen välillisesti. (Pylkkänen 2008, 71.)

Käsitys perheistä on usein valmiiksi määriteltä, kuten ydinperhe, ja tutkijat pyrkivät siten tuottamaan uutta näkökulmaa perheeseen, joka pohjautuu todellisuudessa esiintyviin erilaisiin perherakenteisiin. Tällöin tavoitteena on selvittää, ketkä ovat perhejäseniä ja minkä tyyppinen perhe on kyseessä. (Gubrium & Holstein 1990, 27.) Viimeisten vuosikymmenien aikana perhemuodot muuttuivat, uudenlaisia elämäntyyplejä on syntynyt ja perhetutkijat ovat tuoneet näkyväksi tämän perheiden moninaisuuden. Mielenkiinto perheiden tutkimiseen syntyy yhtäältä siitä, että perhe on tuttu sosiaalinen ryhmä ja sen tutkiminen tuntuu helpolta, mutta toisaalta tutustuminen erilaisiin perhemuotoihin sekä niiden tutkiminen on vaikeampaa. (Jallinoja & Hurme & Jokinen 2014, 7.)

Perhesuhteet ovat kautta aikojen rakentuneet vuorovaikutuksessa sen ympäristön kanssa, jossa ne syntyivät. Ympäristöllä on ollut suuri vaikutus ja tutkijat ovat usein korostaneet perhesuhteiden tutkimista juuri ympäristön kontekstissa. Finchin ja Maisonin (1993) mukaan ihmisten käsitykset perhe-elämän velvollisuuksista ja moraalista muodostavat tärkeän ihmisten käyttäytymistä muovaavaan tekijän. Samalla korostuvat muiden sukulaisten sekä asiaan kuuluvien henkilöiden olosuhteet ja toiminta. Toisin sanoin yksilöt eivät noudata perhe-elämässään jotakin tiettyä yhteiskunnan määräämää ja valmiiksi annettua skenaariota, vaan he ovat aktiivisesti luomassa sitä toimimalla omien käsitysten ja kokemusten mukaan. (Finch & Maison 1993; Chambers ym. 2009, 4.) Tutkijat korostavat, että perheen todellinen yhtenäisyys elää perheenjäsenten välisessä toiminnassa, ei niinkään missään muodollisissa sopimuksissa (Gubrium & Holstein 1990, 38).

Ympäristön lisäksi Finch ja Maison korostavat kahta muuta tekijää: yksilöiden aiempia kokemuksia perhesuhteista ja suhteissa tapahtuvia neuvotteluja. Perhesuhteisiin vaikuttavat suuresti yksilöiden kokemukset heidän aiemmista vuorovaikutuksistaan. Tutkijat ovat huomanneet kokemusten kehittyvän niissä perhesuhteissa, joihin on vaikutusta henkilöiden aiemmista suhteista ja kokemuksista. Perhesuhteet ovat vastavuoroisesti kytkettyjä toisiinsa, jolloin tieto perheenjäsenten käytöksen vaihtuvuudesta sekä vastareaktiosta erilaisissa tilanteissa on jaettava. Neuvotteluilla ei

tarkoiteta tässä tapauksessa perheenjäsenten välistä neuvottelemista rutiiniasioista, vaan laajempaa yksilöiden väliseen vuorovaikutukseen ulottuvaa tapaa hoitaa perhesuhteitaan ja antaa merkityksiä niille. Neuvottelut voivat olla implisiittisiä, eksplisiittisiä tai esiintyä näiden molempien elementtejä sisältävässä muodossa. (Chambers ym. 2009, 4.)

3.1 Perhesuhteet vanhuudessa

Sosiaalityön näkökulmasta perheellä on suuri merkitys, erityisesti vanhustyössä. Juuri perheillä on yhteinen niin sanottu olemisen, elämisen ja vanhenemisen historia (Chambers ym. 2009, ix). Perheenjäsenet muodostavat yleensä asiakkaan vahvan tukiverkoston ja he ovat mukana päättämässä asiakasta koskevista asioista. Asiakkuusprosessin alkuvaiheessa pyritään jo kartoittamaan tilannetta ja tavoittamaan asiakkaan sukulaisia. Sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään hyvin erilaisia iäkkäiden ihmisten perhesuhteita. Vanhuudesta perhesuhteet eivät välttämättä rakentuu ainoastaan sellaisista perheenjäsenistä kuten puoliso, lapset tai lapsenlapset, vaan myös näiden lisäksi muista tärkeistä ihmisistä kuten sisaret, naapurit, ystävät tai vapaaehtoiset. Perinteisen vanhemmat-lapset-lapsenlapset -mallin lisäksi perheeksi luetaan muun muassa sisarusten lapset, ystävät tai naapurit.

Yhteys sisarusten lapsiin voi olla yhtä vahva kuin omiin lapsiin ja he voivat olla mukana vanhuksen elämässä silloinkin, kun asuvat eri maassa. Toisaalta sisarusten lasten ja vanhan ihmisen välillä saattaa olla suuri etäisyys, mikä voi aiheuttaa jopa suhteita hankaloittavia perintökiistoja. Tällöin vanhuksen tukiverkosto voi muodostua naapureista tai vapaaehtoistyöntekijöistä, jotka tukevat vanhusta ja tuntevat hänen tilannettaan. Vanhusten perhesuhteissa siten korostuu ja yleistyy diversiteetti eli erilaisuus ja monikasvoisuus. Se näyttäytyy muun muassa uusperheinä, neljän ja viiden sukupolven perheinä, yksinäistalouksina tai muiden kuin verisukulaisten kanssa perustettuina perheinä. (Koskinen & Aalto 1998, 14.)

Monimutkaisista perhesiteistä vanhuudessa puhuivat myös Gubrium ja Holstein (1990, 121–123) esimerkissään muistisairaasta vanhuksesta, joka piti etäisyyttä omiin lapsiinsa, mutta hänen yhteytensä ystäviin oli hyvin tiivis ja he pitivät hänestä huolta. Sosiaalityössä tällaiset tilanteet saattavat aiheuttaa haasteita esimerkiksi tapauksissa, joissa asiakkaan ystävät vaativat hänelle hoitopaikkaa, mutta sukulaisten mielestä vanhus pärjää hyvin itsenäisesti. Samalla nousee kysymys asiakasta koskevien tietojen luovuttamisesta perheenjäseninä oleville ystäville. Ystävillä on kuitenkin merkittävä rooli vanhusten elämässä. Sosiaalisen tuen lisäksi ystävät voivat tarjota

fyysistä apua erilaisissa arkisissa asioissa. Ystävien kanssa jaetaan myös mahdollisia yhteisiä kokemuksia ja muistoja. (Chambers ym. 2009, 23.)

Ikääntyvien perhemuodot ovat muuttuneet ajan myötä. Esimerkiksi sodan jälkeisinä vuosina 1948–1955 Iso-Britanniassa vanhusten on havaittu olleen olennaisena osana perhettä. Tutkijoiden mukaan yksin elävät vanhukset olivat tuolloin harvinaisuus. Kuitenkin 2000-luvulla tapahtui huomattavia muutoksia ja yksineläminen sekä yksinäisyys yleistyivät vanhusten kesellä. Yksineläminen ei kuitenkaan tarkoita perhesuhteiden puutetta, vaan se kertoo yksilön asumismuodosta. Perhesuhteet ja erilaiset perhemuodot voivat olla olemassa silloinkin, kun perheenjäsenet asuvat eri paikoissa. Tiiviit suhteet ovat nykyään paljon enemmän maantieteellisesti hajaantuneita. Tutkimustulosten mukaan yhä usealla ikääntyvällä ihmisellä on muualla, ainakin 30 km:n etäisyydellä, asuvia perheenjäseniä. Ikääntyvien ja heidän sukulaistensa vuorovaikutuksen tasot ovat hyvin laajat ja toisia tavataan pitkistäkin välimatkoista huolimatta. Perhe muodostaa siten vahvan tukijärjestelmän, josta vanhukset saavat sosiaalista tukea. (Chambers ym. 2009, 19–20.)

Sosiaalityössä perhetuki on merkittävä avunlähde, jonka myötä on mahdollista vaikuttaa asiakkaan tilanteeseen nopeammin ja tehokkaammin. Käytännön sosiaalityössä omaisten tuki on osoittautunut vahvaksi perustaksi asiakkaan siirtyessä kohti muutoksia, esimerkiksi muistisairaiden potilaiden tapauksissa. Tukea osoitetaan muun muassa yhdessä elämisen arjessa yhteisessä toiminnassa ja osallistumisessa. Sairauden edetessä perhesuhteiden muuttuminen on tyypillistä ja hoitajan roolissa olevan puolison tuki on merkittävä. Tutkimusten mukaan kiintymyksen osoittaminen voi tuolloin korostua. (Nordbäck 2017, 15.)

lakkäiden perheistä ja sukupolvien vuorovaikutuksesta on tarpeellista puhua tulevaisuuden kannalta, sillä käsitykset vanhuudesta ja sukupolvien välisestä toiminnasta tulevat muuttumaan. Tämän lisäksi perhekäsitys laajenee ja tulevaisuudessa vanhusten perhesuhteet saattavat olla moniulotteisempia. Sukupolvella tarkoitetaan ensisijaisesti ryhmää, joka on syntynyt tiettyinä yhteisenä ajanjaksona. Sitä määritellään myös ihmisryhmänä, jota yhdistävät tiettyjen elämänvaiheiden, kuten vanhuuden, kokemukset. Sukupolvelle on näin ominaista siihen kuuluvan ryhmän kokema samanlaisuus yhteisistä asioista ja myös erilaisuus suhteessa johonkin toiseen ryhmään. Toinen tapa sukupolvien määrittämiseen on havainnoida kullakin hetkellä eläviä sukupolvia. Esimerkiksi J. P. Roos ryhmitteli neljä eri sukupolvea tutkiessaan suomalaista elämää vuosina 1900–1950, joista muun muassa 1950-luvun sukupolvea hän määritteli lähiöiden sukupolveksi. (Koskinen & Aalto ym. 1998, 14–15.)

Sukupolvien väliset ristiriidat ovat olleet haasteena monissa Euroopan unionin maissa. Nuorten ja ikääntyneiden sukupolvien erilaiset näkemykset elämäntyyleistä ja arvomaailmoista lisäävät konflikteja ja vaikuttavat sosiaaliseen kanssakäymiseen. Yhteiskunnallisen eheyden kannalta on tärkeää turvata sukupolvien välistä solidaarisuutta. (Koskinen & Aalto ym. 1998, 14–15.) Vanhustyön näkökulmasta on myös merkittävää selvittää, miten voidaan säilyttää hyvä läheissuhde sukulaisiin, erityisesti isovanhempien ja lastenlasten yhteys toisiinsa. Suomen itsenäisyyden juhlavuotena 2017 pidetyn Suomi 100-teeman yhtenä iskulauseena oli ”Toisiaan tukien”, mikä viittaa juuri lastenlasten ja isovanhempien väliseen suhteeseen. Mielikuvissa on virkeä vanhus, joka auttaa innolla lastensa perhettä ja kuljettaa lastenlapsia harrastuksiin. (Lehto 2017, 5.)

Iäkkäiden ihmisten perheet poikkeavat yleensä tunnetusta ydinperheen mallista, johon kuuluvat vanhemmat ja lapset. Ydinperheellä on tietynlainen rakenne, jonka mukaan jokaisella perheen jäsenellä on omat tehtävät ja oma taso. Isä ja äiti ovat ylemmällä tasolla, koska lapset asettuvat alttiiksi heidän harjoittamalle sosialisatiolle ja sijoittuvat siten alemmalle tasolle (Jallinoja 2014, 25). Sama malli ei kuitenkaan sovi iäkkäiden perheille, koska niissä aikuisiksi kasvaneet lapset eivät ole alemmalla tasolla. Tämän lisäksi iäkkäiden perheet eivät välttämättä ole ydinperheitä, vaan koostuvat erilaisista perheenjäsenistä kuten sisaruksista, lapsenlapsista tai jopa ystävistä ja naapureista.

Tutkielmassani lähestynkin aihetta sosiaalisen konstruktionismin kautta, jonka mukaan perhettä tarkastellaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä ja sille ei oleteta tiettyä konkreettista olemusta kuten ydinperhe tai tiettyä fyysistä tilaa kuten kotia. Kyseinen lähestymistapa antaa mahdollisuuden tutkia mitä tahansa tilannetta, jossa puhutaan perheestä. Perheen rakentaminen ja merkityksellistäminen tapahtuu siten sosiaalisen toiminnan kautta, joka ilmenee käytännöissä. Tutkittavaa ilmiötä teoretisoidaan tuolloin tekemällä tarkaa aineistolähtöistä analyysia. (Forsberg 2014, 127.)

Nykyään neljän tai viiden sukupolven perheet yleistyvät ja iäkkäiden perhesuhteiden merkitys korostuu, mikä näkyi erityisesti Suomi 100 -teemassa. Vanhustyön keskusliiton järjestämän vanhustenpäivän 1.10.2017 tavoitteena oli yhdistää ikäpolvia ja korostaa perheen tärkeyden. Kuten keskusliiton toiminnanjohtaja Helin toteaa, ikäpolvien yhdessä oleminen antaa mahdollisuuden tukea toisiaan ja tuntea juuriaan. (Helin 2017a, 3). Useamman sukupolven perheet korostuvat erityisesti keskieuropalaisessa mallissa, jossa perheillä on päävastuu perheenjäseniensä hyvinvoinnista. Suomessa käytössä olleen pohjoismaisen mallin mukaan päävastuu on valtiolla, mikä näkyy myös vanhushuollossa siten, että iäkkäiden ihmisten hoito tapahtuu laitoksissa.

Eri maissa käytettävät mallit vaikuttavat kahteen suurempaan yleiskäsitykseen vanhusten perheistä, joita Kertzer (1995) kutsuu ”romanttiseksi” ja ”revisionistiseksi”. Ensimmäisen käsityksen mukaan vanhukset nähdään ihanteellisena ja omista asioistaan päättävänä väestöryhmänä, joka on muiden ihmisten korkeasti kunnioittama. Toisen käsityksen mukaan vanhuksia nähdään syrjittynä ja omaisten jättämänä joukkona, joista suuri osa on määrätty hoitokoteihin. (Kertzer 1995; Chambers ym. 2009.) Länsimaissa huomattava osa vanhuksista asuu laitoksissa ja heidän asemansa yhteiskunnassa ei ole korkea muun muassa toimintakyvyn alenemisen takia, mutta sosiaalityön kautta on mahdollista vaikuttaa vallassa oleviin käsityksiin sekä vanhusten hyvinvoinnin parantamiseksi, että yhteiskunnan asenteen muuttamiseksi vanhuksia kohtaan. Perhesuhteet ovat vanhusten merkittävänä voimavarana. Ne edistävät psyykkistä toimintakykyä ja lisäävät vanhuksen oman elämän merkityksellisyyden tunnetta sekä psyykkissosiaalista hyvinvointia ja aktiivisuutta (Suutama & Ruoppila 2007, 123).

Sosiaalisella verkostolla on suora yhteys terveyteen, sillä se käsittää vanhuksen olemassa olevat ihmissuhteet, joihin kohdistuu erilaisia tarpeita ja odotuksia. Yksi tärkeimmistä tarpeista, mikä korostuu erityisesti sosiaalityössä, on yhteenkuuluvuuden tarve. Yhteinen toiminta sekä kiinnostuksen kohteiden jakaminen muiden ihmisten kanssa antavat yksilölle mahdollisuuden tuntea kuuluvansa yhteisöön. Sosiaalisen verkoston monipuolisuus edistää ikääntyneiden toimivia suhteita ja mahdollisuutta tuen saamiseen. Samalla se mahdollistaa sosiaalista osallistumista, tuottaa sosiaalista tukea, antaa sosiaalisia vaikutteita ja tarjoaa voimavaroja sekä aineellista hyötyä. (Tiikkainen & Lyyra 2007, 70–74.)

Merkittävä vaikutus iäkkäiden perhesuhteisiin ja sosiaaliseen verkostoon on yksinäisyydellä, joka kuuluu väistämättä vanhuuteen niissäkin tapauksissa, kun perheenjäsenet ovat aktiivisesti läsnä iäkkäiden elämässä. Yksinäisyys voi esiintyä eri tavalla ja eri laajuudella vanhusten elämässä. Eläkkeellä työelämä jää taakse, joistakin harrastuksista luovutaan, muun muassa terveydellisen tilanteen takia, ja iäkkäille jää siten paljon aikaa ja tilaa, jossa tyhjyyden kautta voi syntyä jatkuva yksinäisyyden tunne. Yksinäisyys liitetään usein vanhuuteen, sillä ajatellaan, etteivät perhesuhteet vanhuudessa ole tiiviit. Yleistyneet avioerot, taloudellinen riippumattomuus tai perheenjäsenten muutot toiselle paikkakunnalle lisäävät yksinäisyyttä ja vähentävät sukupolvien välistä yhteyttä. Ratkaisu tähän ongelmaan voi löytyä sukupolvien kirjossa, joka tuo mahdollisesti sosiaalista rikkautta ja huolenpitoa. (Helin 2017b, 9.)

Tulevaisuudessa vanhojen ihmisten perhesuhteet tulevat tutkijoiden mukaan muuttumaan. Yleistyneet uusperheet luovat uudenlaisia ihmistenvälisiä suhteita. Samalla yleistyy yksinäisyys,

sillä yksinäistaloudet ovat lisääntyneet ihmisten omien valintojen tai elämäntilanteiden vuoksi. Se voi johtaa siihen, että tulevaisuudessa vanhukset tulevat asumaan entistä useammin yksin. Tulevaisuuden ikääntyvät ihmiset hallitsevat kuitenkin elämäänsä paremmin monessa suhteessa, esimerkiksi he kykenevät puolustamaan omia oikeuksiaan yhteiskunnassa ja korostavat autonomista sekä osallistuvaa elämäntyyliään. (Koskinen & Aalto 1998, 39.)

3.2 Yksinäisyys

Tutkimusten mukaan noin kolmasosalle vanhoista ihmisistä yksinäisyys on jossain määrin ongelma ja yhdelle kymmenestä se muodostaa vakavaa hyvinvointia vaarantavaa uhkaa. Ikä ei ole sinänsä yksinäisyyden aiheuttajana, mutta ikääntymiseen liittyvillä muutoksilla on vaikutuksia siihen. Ihminen voi kokea yksinäisyyttä myös perheessä ja ollessaan muiden ihmisten keskellä. (Eskola 2016, 138.) Jokainen yksilö kokee yksinäisyyden omalla tavallaan ja se heijastaa asenteita sekä persoonallisuuden piirteitä. Tästä syystä on tärkeää ymmärtää yksinäisyyden lähtökohtia ja yksinäisyyttä määrittäviä tekijöitä, mikä auttaa kyseisen ilmiön ennalta ehkäisemisessä tai riskitekijöiden puuttumisessa. Iäkkäitä ihmisiä koskevat tutkimukset kertovat, että nämä tekijät ennustavat yksinäisyyden tunteita. (Tiikkainen 2007, 146.)

Yksinäisyysteorioita on olemassa useita, joista muutama liittyy vanhuudessa ilmenevään yksinäisyyteen. Eksistentiaalisen teorian mukaan yksinäisyys kuuluu jokaisen ihmisen olemassaoloon, sillä ei ole mahdollista kokea toisen ihmisen tunteita ja ajatuksia. Teoriassa korostuu todellisen yksinäisyyden kokemus, joka kietoutuu itsensä kohtaamiseen. Silloin yksinäisyys mahdollistaa luovuuden ja henkisen kasvun. Interaktionistisessa teoriassa yksinäisyys saa vaikutteita persoonallisista tekijöistä sekä tilannetekijöistä. Samalla teoriassa erottuvat sosiaalinen ja emotionaalinen yksinäisyys. Sosiaalinen yksinäisyys syntyy silloin, kun yksilö kokee epäonnistumista liittyessään sosiaaliseen yhteisöön. Emotionaalinen yksinäisyys ilmenee yksilön subjektiivisena reaktiona läheisen ja kiintymystä tuottavan suhteen puuttumiseen, mikä pohjautuu kiintymysteoreettiseen näkemykseen hylätyksi tulemisen pelosta. (Tiikkainen 2007, 147.)

Yksinäisyyden gerotranssendenssiteoria viittaa muutokseen rationaalisesta ja materiaalisesta elämäkäsitelmästä yliaistilliseen ja kosmiseen. Transsendenssin aste kasvaa ikääntymisen vaiheessa, jota nähdään laadultaan erilaisena elämänvaiheena. Ikääntyessään ihminen määrittelee uudelleen itsensä ja vuorovaikutussuhteensa, elämänsä ja kuoleman sekä ajan ja tilan. Mietiskelyn tarve lisääntyy, jolloin yksinäisyys nähdään myös myönteisenä ilmiönä, sillä se edistää yksilön kehitystä kohti gerotranssendenssia. Vuorovaikutussuhteet ovat tärkeä keino yksinäisyyden lievittämiseksi ja vanhukset korostavat siinä läheisyyttä, jonka kautta syntyy kiintymystä tuottava

suhde. Niiden saaminen on tärkeää yksinäisyydestä kärsiville ihmisille. Vuorovaikutussuhteiden menetys voi olla yhtenä yksinäisyyden tekijänä, kun yksilö menettää tärkeitä ihmissuhteita esimerkiksi kuoleman takia. Vanhuudessa tärkeät suhteet voivat helposti muuttua, sillä vanhetessa ihminen saattaa hyväksyä vähemmän läheisiä ihmisiä luotetuiksi, muun muassa naapureita, vapaaehtoistyöntekijöitä tai virallisia avunantajia. (Tiikkainen 2007, 148–150.)

3.3 Vanhuuden määrittäminen

Tutkielmani kannalta on olennaista määritellä, mikä on vanhuus ja kuka on vanha ihminen. Vanheneminen on osa väestöllistä muuntumista, jonka aikana väestöllisissä perustekijöissä tapahtuu muutoksia. Väestötieteessä tätä muuntumista kuvataan monivaiheisena kehityskulkuna, joka alkaa primitiivisestä pysyvästä tilasta ja etenee vakiintuneeseen moderniin tilanteeseen. Vanhuus on yhtäältä universaali ilmiö, jota esiintyy globaalisti, mutta samalla se liittyy tiiviisti paikalliseen kulttuuriin. Esimerkiksi Aasiassa vanhenemisen myötä tulevaa hiusten harmaantumista pidetään harvoin häpeällisenä asiana. Se kertoo ihmisen rikkaasta elämäkokemuksesta. Euroopassa vanhuuteen liittyy usein pyrkimys säilyttää nuoruutta pitämällä tarkasti huolta ulkonäöstä erilaisten kosmetiikkatuotteiden avulla. Tämän lisäksi länsimaisissa kulttuureissa vanhuuden määrittely pohjautuu ikävuosiin, kun monelle muulle kulttuurille on ominaista määrittää vanhuutta perustuen ihmisen suoritukseen (Koskinen & Aalto ym. 1998, 18–22).

Siirtymistä vanhuuteen voidaan pitää irtautumisena sosiaalisesta vuorovaikutuksesta. Vanhuuden tutkijat ovat pitäneet tätä irtautumisteoriaa huolestuttavana, sillä irtautumisen myötä vanhukset voivat tulla näkymättömiksi ja muuttua passiivisiksi. Ongelman ehkäisemiseksi on kehitetty aktiivisuusteoria, jonka mukaan hyvään vanhenemiseen kuuluu aktiivinen vaikuttaminen oman vanhuuden rakentumiseen sekä ympäristöön. (Eskola 2016, 193–194.) Yhtenä gerontologisen sosiaalityön tavoitteista on ollut taata ikääntyneelle väestölle sellainen vanhuus, johon kuuluvat kunnioitus, elämän mielekkyys ja oikeus olla tasa-arvoisena yhteisön jäsenenä. Tähän liittyy myös eettinen kysymys ageismista, joka tarkoittaa syrjintää iän perusteella. Ihmiset kokevat syrjintää sen takia, että he ovat vanhoja. (Butler 1969, 243–244.)

Suomen perustuslain 6 §:n (731/1999) mukaan kaikki ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan muun muassa iän tai terveydentilan perusteella. Tällöin korostuvat eettiset kysymykset siitä, kuinka meidän tulisi kohdella muita ihmisiä ja millainen toimintamme on oikeaa tai väärää. Tasa-arvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden lisäksi vanhustyössä ovat merkittäviä sellaiset eettiset periaatteet kuten itsemääräämisoikeus, autonomia ja toimijuuden tukeminen sekä kunnioittaminen.

Sosiaalityöntekijöiden eettisenä velvollisuutena on estää iän perusteella tapahtuvaa syrjintää kaikissa sen muodoissa. Suuri osa suomalaisista kokee ikäsyrjintää, mikä on luonteeltaan samanlaista kuin esimerkiksi rodullinen segregatio tai sukupuoleen liittyvä syrjintä (Koskinen & Aalto 1998, 42).

Eettisiin kysymyksiin kuuluu myös vanhuksen kuulluksi tulemisen etiikka, joka sisältää lähimmäisrakkauden idean. Välittäminen, huolenpito ja lähimmäisen rakkaus viestittävät kaikki kuulluksi tulemisesta. Vanhuksen elämän ja hyvinvoinnin kannalta on olennaista se, että nämä asiat ovat olemassa ja käytössä. Samoin yhteisöjen hyvinvoinnin näkökulmasta toisista välittäminen on yksi kulmakivi, johon kansalliset linjaukset ja eettiset periaatteet ohjaavat ihmisiä. Vanhustyöhön kohdistuvissa tutkimuksissa välittämisen merkitys korostuu erityisesti yhdenvertaisuuden ja hyväksytyksi tulemisen näkökulmasta. (Kankare & Lintula 2004, 35–36.)

Vanhusten äänen kuuleminen on yksi gerontologisen sosiaalityön eettisistä kysymyksistä ja se kertoo koko toiminnan eettisyydestä. Välittämisen etiikan kannalta on olennaista, että vanhuksia myös kuunnellaan kuulemisen lisäksi. Sosiaalityöntekijöiden on kyettävä reagoimaan vanhuksen ääneen sekä ymmärtämään jokaisen ikääntyneen ihmisen ainutlaatuisuuden sen lisäksi, että sosiaalityöntekijät ovat tietoisia näistä asioista. Suunniteltaessa ja toteuttaessa vanhustyötä on otettava vastuu vanhuksen äänestä, minkä jälkeen voidaan puhua eettisestä vanhuksesta välittämisestä. (Lahtinen 2004, 55.)

Eettiset periaatteet vanhustyössä vaikuttivat erityisesti palveluyhteiskunnan vanhuskäsitykseen, kun näkökulma vanhuuteen alkoi muuttua. Aiemmin teollisen yhteiskunnan aikoina vallitsi lääketieteellinen vanhenemisen malli ja vanhat ihmiset nähtiin enemmän passiivisina palvelujen käyttäjinä. Vanhuuteen liitettiin tuolloin negatiivisia asioita kuten köyhyys ja marginaalisuus. Palvelutalouden kehittyessä keskeisenä alettiin pitämään sosiokulttuurisen ja psykososiaalisen vanhenemisen mallia, jonka mukaan vanhuus on ainutkertainen elämänvaihe omine kehitystehtävineen ja siinä sosiaalinen integraatio on tärkeää. Uuden vanhuskäsityksen mukaan vanhat ihmiset ovat voimavara, he pystyvät vaikuttamaan ja muodostavat heterogeenisen ryhmän. (Koskinen & Aalto 1998, 19.)

Palveluyhteiskunnan vanhuskäsityksen yhteydessä useat tutkijat ovat pohtineet vanhuutta tulevaisuudessa. Silloin ennustetaan arvomuutoksia sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa, sukupuolten välisessä tasa-arvossa sekä ylipäättään ihmissuhteissa, sillä tuleva ikääntyvä väestö tulee olemaan dynaamisempi, kansainvälisempi ja kulutuskeskeisempi, mikä vaikuttaa osaltaan

myös sosiaalipalveluihin. Samalla teknologian kehitys ja sen merkitys ihmisten elämässä tulee vaikuttamaan arkeen ja elämään. Teknologian uskotaan vahvistavan vanhusten omien voimavarojen käyttöä, mikä vaikuttaa perhesuhteiden näkökulmasta esimerkiksi omaishoitajuuteen. (Koskinen & Aalto 1998, 39.)

Vanhenemista luokitellaan usein fysiologisten toimintojen huononemiseksi, joka tapahtuu ja myös lisääntyy iän myötä. Esimerkiksi Portin määrittelee vanhuutta prosessiksi, jossa solujen kemialliset reaktiot hidastuvat ja solun jakautumiset tulevat yhä harvinaisimmiksi. Samaa mieltä ovat stokastisten vanhenemisteorioiden kannattajina olevat gerontologian tutkijat, joiden mukaan soluihin kertyy iän myötä biologisten makromolekyylien virheitä. Nämä virheet johtavat lopulta vanhenemiseen. (Portin 2013, 113–114.) Pelkästään biologinen näkökulma vanhenemiseen ei ole kuitenkaan riittävä, vaan asiaan tarvitaan laajempi näkökulma.

Kuten jo aiemmin kävi ilmi, kansaneläkelain (568/2007) 10 §:n mukaan vanhana ihmisenä voidaan pitää 63–65 vuotta täyttänyttä henkilöä, jolla on oikeus vanhuuseläkkeeseen. Kuitenkin tällä perusteella ei voi luokitella samaan ryhmään kaikkia 63 vuotta täyttäneitä, sillä vanhuutta edustavat hyvin erilaiset ja eri-ikäiset seniorit. Jo 1970-luvulla oli olemassa käsitys ”nuorista vanhoista” ja ”vanhoista vanhoista”. Käsityksen avulla oli mahdollista korostaa eroja juuri eläkeiän saavuttaneiden ja yli 75-vuotiaiden välillä. Myöhemmin näiden ryhmien erojen kuvaamiseen käytettiin termejä kolmas ja neljäs ikä. Kolmannen ja neljännen iän väliset erot ovat huomattavat. Kolmatta ikää edustavia senioreja pidetään yleensä itsenäisinä sekä aktiivisina ja neljännessä iässä eläviä avun tarpeessa olevina ja usein yksinäisinä. Ryhmien välisiin eroihin vaikuttavat sellaiset tekijät kuten autonomia, terveys ja toimijuus. (Saarenheimo 2015, 3, 14.)

Useat tutkijat määrittävät vanhenemisen iäksi noin 60 vuotta. Kuten jo edellä todettiin, Jyrkämän (2005, 274–279) mukaan ikääntyvät ja ikääntyneet ihmiset ovat iältään 60 vuodesta yli sataan vuoteen. Jyrkämä myös korostaa, että yhteiskunta ja kulttuuri vaikuttavat vahvasti siihen, miten yhteisössä määritellään vanhenemista. Tämä määrittely voi vaihdella eri historiallisina ajanjaksoina. Ne kriteerit, joiden perusteella ihmiset voidaan luokitella vanhoiksi, vaihtelevat ajasta ja paikasta toiseen. Esimerkiksi vuonna 1870 yli 70-vuotiaita ihmisiä pidettiin kykenemättömänä väestön osana, joka ainoastaan kuluttaa yhteiskunnan varoja (Suomenmaan virallinen tilasto 1870; 32 Jyrkämän 2005, 281). Nykyään kansainvälisissä vertailuissa iäkkäisiin ihmisiin luetaan yleensä 65 vuotta täyttäneet (Ruotsalainen 2013).

Käsitykset vanhuudesta ja eläkkeelle siirtymisestä ovat kuitenkin erkaantuneet toisistaan. Terveysten tutkijoiden mukaan vanhuus alkaa noin 80-vuotiaana, koska silloin esiintyy selvästi suurempi sairastuvuus. Myös väestötutkijoiden mukaan varsinaisen vanhuuden ajankohta on 80–85 ikävuoden jälkeen, jolloin alkaa edellä mainittu neljäs ikä. (Saarenheimo 2015, 5.) Kuitenkin neljännen iän alku ei tarkoita vanhan ihmisen toiminnan loppumista. Neljännen iän tutkijan Amanda Grenierin mukaan seniorit tekevät siinä vaiheessa erilaisia ratkaisuja ja käyttävät strategioita muun muassa käsiteltäessä heissä tapahtuvia kognitiivisia ja ruumiillisia muutoksia. (Grenier 2012, 47.)

Kansainvälisessä gerontologiassa määritellään vanhuuden ikärajaksi 85. ikävuosi, jonka jälkeen ihmistä voitaisiin kutsua vanhukseksi hänen toimintakykynsä alentuessa. Tuolloin sairaudet aiheuttavat enemmän riippuvuutta muista ihmisistä sekä avun tarvetta. (Koskinen & Aalto ym. 1998, 16.) Kuitenkin niin sanotun neljännen iän alku ei tarkoita vanhan ihmisen toiminnan loppumista. Neljännen iän tutkijan Grenierin (2012, 47) mukaan seniorit tekevät siinä vaiheessa erilaisia ratkaisuja ja käyttävät strategioita muun muassa käsiteltäessä heissä tapahtuvia kognitiivisia ja ruumiillisia muutoksia. Vanhuspalvelulain (980/2012) 3 §:ssä määritellään iästä sellaiseksi henkilöksi, jonka fyysinen, psyykkinen, kognitiivinen tai sosiaalinen toimintakyky on heikentynyt ikään liittyvän rappeutumisen johdosta tai korkean iän myötä lisääntyneiden sairauksien vuoksi. Myös suomalaisen lääkäriseuran Duodecimin mukaan iän karttuminen korostaa ihmisen erityispiirteitä eikä siten tee vanhuksista samanlaisia, vaan lisää jokaisen yksilöllisyyttä. Tämän lisäksi eri ihmisillä on erilaiset vahvuudet ja heikkoudet, mikä johtuu muun muassa sosiaalisesta tukiverkostosta, kulttuurista ja geneettisistä eroista tai elämäntavoista. (Konsensuslausuma 2012, 2–4.)

Vaikka kronologisen iän avulla ei ole mahdollista määrittää vanhenemista tarkasti, iän perusteella voi liittää ihmisiin joitakin todennäköisyyksiä: todennäköisesti on eläkkeellä, todennäköisesti on lapsia tai lapsenlapsia (Jyrämä 2005, 280). Vanhenemista voi tarkastella myös psykologisesta näkökulmasta, esimerkiksi Heikkinen (2013, 237) määrittelee sitä monimuotoiseksi prosessiksi, jonka aikana elämää arvioidaan toistuvasti uudelleen. Vanhuutta voidaan pitää myös suhteellisenä; vanha mihin ja kenen verrattuna? Esimerkiksi nainen on 50-vuotiaana vanha synnyttämään ja 30-vuotias henkilö voi olla liian vanha huippusuorituksiin urheilussa. (Koskinen & Aalto 1998, 17.) Käsitykset iästä muuttuvat jatkuvasti; yhtäältä ihminen voi ajatella, että hän muuttuu ajan myötä mutta toisaalta kokea, että ikä ei merkitse mitään. Iän kautta kuitenkin annetaan ihmisille identiteetti ja asetetaan heidät erilaisiin valtasuhteisiin, mikä tekee iästä kulttuurisen välineen. (Sankari, Jyrämä (2005, 7.)

Vallitseva yhteiskunnallinen vanhuskäsitys usein eroaa iäkkäiden ihmisten omasta käsityksestä vanhuudesta. Joissakin vanhenemisen tutkimuksissa on jopa osittain hyväksytty sanonta: ”Ihminen on niin vanha kuin hän itse tuntee”. Vanhukset yleensä arvioivat terveydentilansa paremmaksi ja itsensä nuoremmiksi kuin heidän todelliset tilansa ja ikänsä on. He pitivät vanhuutta miellyttävänä elämänvaiheena ja kokevat elävänsä parhaimpia vuosia, jotka sisältävät voimaa, rikkautta, ylpeyttä, elämäntietoa ja arvokkuutta. Osa vanhuksista korostaa menneisyyden tärkeyttä, osa arvostaa nykyisyyttä ja katsoo myös tulevaisuuteen. (Koskinen & Aalto ym. 1998, 11–12.)

Tutkielmassani määrittelen vanhuutta kokemuksellisen vanhenemisen kautta, joka viittaa edellä mainittuun vanhan ihmisen subjektiivisen arvion omista mahdollisuuksistaan ja kyvyistään. Yhä usea vanhenemiseen liittyvä tutkimus on pyrkinyt tarkastelemaan ihmisten omia kertomuksia heidän vanhuudestaan, sillä nykyään vanhuuden määrittäminen iän kautta on ollut vaikeaa. Vanhuuden ikäraja on siirtynyt eteenpäin ja osuu iäkkäämpään väestönosaan (Jääskeläinen 2004, 83). Tutkimusten mukaan vanhuuden kokemukset yleistyvät 80.–85. ikävuoden välillä. Esimerkiksi suomalaiset ikääntyneet ihmiset pitävät ihanteellisena ikänä noin 80 ikävuotta. (Koskinen & Aalto ym. 1998, 19.) Tutkielmassa käyttämäni aineiston kirjoittajat kuuluvat myös samaan ikäluokkaan, mikä antaa tutkielmalleni laajan näkökulman vanhuuden kokemuksista perhesiteiden näkökulmasta.

4. AINEISTO JA METODI

Aineistona tarkastelen Antti Eskolan teosta *Vanhuus* (2016) ja Merete Mazzarellan teosta *Illalla pelataan Afrikan tähteä* (2008). Omaelämäkertojen kirjoittajat ovat yleensä tunnettuja ihmisiä kuten kirjailijoita, tieteilijöitä tai esimerkiksi jollakin tavalla tunnetuksi tulleita lääkäreitä, tanssijoita tai sukututkijoita. Tavallisten ihmisten keskellä elämäkertojen kirjoittaminen on ollut myös suosittua, mutta Mazzarellaa lainaten näissä elämäntarinoissa on oltava jotain universaalia, mikä herättäisi muiden kuin kirjoittajan läheisten kiinnostusta (Mazzarellaa 2008, 13–14). Tavallisten ihmisten tekemät elämänterrat eivät ole aina vapaasti saatavissa, mikä vaikeuttaa sopivien teosten löytämisen. Tästä syystä päädyin käyttämään tutkielmassani kahden kirjailijan Eskolan ja Mazzarellan tarinoita. Näen näitä kirjailijoita ensisijaisesti heidän oman sukupolvensa edustajina sekä heidän omien perheidensä jäseninä ja tästä syystä heidän teokset ovat merkittäviä tutkimukseni kannalta.

Antti Eskola (1934–2018) oli tietokirjailija ja Tampereen yliopiston sosiaalipsykologian professori emeritus, joka kirjoitti muun muassa vanhuudesta, vanhuuden sosiologiasta ja uskonnosta. Eskola oli kirjoittanut lukuisia teoksia, joissa osassa hän tarkasteli asioita nimenomaan miesten silmin:

”Mies ja ääni” (1973), ”Uhka, toivo ja vastarinta” (1984), ”Miehestä mittaa” (2004). Teoksessaan ”Vanhuus” Eskola kertoo vanhuudesta sekä omasta näkökulmastaan, että tutkijan silmin. Kirjassa kerrotaan muun muassa ikäihmisten seuralämästä ja vanhuuden merkityksellisyydestä. Eskola kirjoittaa paljon omista perhesuhteistaan osana elämäänsä sekä yleisesti perhesuhteiden merkityksestä iäkkäiden ihmisten elämässä. Tähän liittyen hän kirjoittaa myös yksinäisyydestä sekä yksinolosta.

Merete Mazzarella (s. 1945) on suomenruotsalainen kirjailija ja pohjoismaisen kirjallisuuden professori emerita. Tieteellisten teosten lisäksi hän on julkaissut romaaneja, muistelmia ja esseekokoelmia. ([Tammi](#).) Osassa hänen kirjoistaan korostuu isovanhemmuuden ja erityisesti isoäitiyden rooli. Teosten sanotaan olevan lähikuva nykyajalle ominaisesta globaalista maailmasta, jossa lapsenlapset kasvavat usean kulttuurin ja perheen risteyskohdassa. Teos ei kuitenkaan kerro lapsenlapsista, vaan heidän ja isovanhempien välisestä suhteesta. Mazzarella kuvaa myös omia tunteitaan ja ajatuksiaan, jotka valtaavat häntä hänen ollessaan ikääntyvänä ihmisenä ja isoäitinä. Teoksessaan Mazzarella kertoo yhtäältä siitä, millaista eri sukupolvien väliset suhteet voivat olla nykyään ja toisaalta arvoista, sillä iän myötä ihminen alkaa miettiä maailman muuttumista ja ajan rientoa.

Aineistoa tutkitaan narratiivisen tutkimuksen kautta käyttäen konstruktionistista lähestymistapaa. Narratiivinen tutkimus antaa mahdollisuuden tarkastella kertomuksia tiedon välittäjänä ja rakentajana. Tutkimuksen ja kertomusten suhde rakentuu tässä tapauksessa kahdella tavalla: tutkimus voidaan ymmärtää kertomuksen tuottamiseksi maailmasta ja samalla tutkimus käyttää kertomuksia materiaalinaan. (Heikkinen 2001, 116.) Innostus kertomusten käyttöön sosiaalitieteiden tutkimuksissa on lisääntynyt ja voidaan jopa puhua narratiivisesta käänteestä, jossa sosiaalisilla ja henkilökohtaisilla merkityksillä on huomattava asema toiminnan perustana. Elämä kiehtoo ihmisiä sen kaikessa merkillisyydessään. (Syrjälä 2007, 229.)

4.1 Narratiivien tutkimus

Narratiivisuuden käsite tulee latinan kielestä ja viittaa kertomiseen, tarinallisuuteen. Sanan verbi *narrare* tarkoittaa kertomista ja substantiivi *narratio* kertomusta. Suomen kielessä käytetään sanaa tarinallisuus narratiivisuuden synonyymina. Heikkisen (2001, 118) mukaan narratiivisuuden käsitettä on käytetty tieteellisessä keskustelussa neljällä eri tavalla. Käsitteellä viitataan tiedonprosessiin, sitä käytetään kuvatessa tutkimusaineiston luonnetta, sillä viitataan aineiston analyysitapoihin ja se liitetään usein narratiivien käytännölliseen merkitykseen. Viitattaessa narratiivisuuden käsitteellä tiedonprosessiin, viitataan samalla konstruktivistiseen

tiedonkäsitykseen. Konstruktivismissa korostetaan, että kertomusten avulla ihmiset rakentavat identiteettinsä ja tietonsa. (Heikkinen 2001, 118–125.)

Narratiivisuutta on käytetty kuvatessa tutkimusaineiston luonnetta ja aineiston laatua. Narratiivisuuden käsitteellä voidaan viitata myös aineiston käsittelytapaan. Tällöin painopisteenä on pyrkimys tuottaa uutta kertomusta aineiston kertomusten perusteella. Narratiivinen analyysi siten konfiguroi uuden kertomuksen, joka pohjautuu aineistoon ja korostaa sen keskeisiä teemoja. Narratiivisuus liitetään usein narratiivien käytännölliseen merkitykseen, mikä tarkoittaa narratiivien käyttöä ammatillisena työvälineenä. Niitä on sovellettu sosiaalityöhön, vanhustyöhön, terveydenhoitoon ja kuntoutukseen. Kertomusten kautta identiteetin uskotaan rakentuvan uudelleen ja identiteettityössä on mahdollista koota ehjää kokonaisuutta elämän sirpaleisuudesta tuoden tarkastelun kohteeksi elämäntarinaa. (Heikkinen 2001, 118–125.)

Mielenkiinto narratiivisuutta kohtaan on viime vuosikymmeninä vahvasti laajentunut eri tieteenaloille. Sosiaalitieteissä alettiin puhua 1990-luvulla elämänkerrallisesta käänteestä eli tieteessä tapahtuvista tarinallisuuteen liittyvistä muutoksista. Silloin tapahtui narratiivisuuden erityisen vahva nousu. Eri tieteenalojen tutkijat ovat alkaneet käyttää narratiivista tutkimusta erityisesti väitöskirjoissaan. Tämän lisäksi on alettu järjestää narratiivisuuteen liittyviä teemaryhmiä ja symposiumeja. Narratiivisuuden sija on siten vahvistunut suomalaisissa tieteellisissä keskusteluissa. (Heikkinen 2001, 116–117.)

Narratiivisen tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millä tavalla yksilöt antavat merkityksiä asioille omien tarinoidensa kautta. Tällöin syntyvät tutkijan ja tutkittavien yhteiset merkitykset. (Heikkinen 2001, 129.) Bruner (1986) näkee ihmisen ajattelun luonteeltaan narratiivisena, jolloin korostuu mahdollisuus ymmärtää maailmaa juonellisena tarinana, jossa etsitään yhteyttä tapahtumien välillä (Bruner 1986; Syrjälä 2007, 234.) Tutkimuksessani tavoitteenani on selvittää narratiivien kautta, millaisia merkityksiä ikäihmiset antavat perhesuhteille ja millaisia ovat iäkkäiden perhesuhteet. Tieto iäkkäiden perhesuhteista on arvokasta vanhustyön näkökulmasta, sillä nykyisenä valtion linjauksena on ollut iäkkäiden ihmisten kotona selviytyminen mahdollisimman pitkään.

Menetelmä sopii sosiaalityön tutkimukseen, koska sen olennaisena asiana on nostaa esiin tutkittavien ääni, tunteet, kokemuksen sekä toiminnan, samalla tarkastellen heidän elämänsä käännekohtia. Kerronnan avulla ihmiset saavat myös mahdollisuuden rakentaa minuuttaan. (Syrjälä 2007, 231.) Tarinoista myös välittyy henkilökohtaisia kokemuksia sekä sosiaalisia ja yhteiskunnallisia tarpeita. Niissä tehdään selontekoja, otetaan kantaa, kritisoidaan sekä asemoidaan

itseä ja muita. Tästä syystä tarinalliset tutkimukset lisäävät alan ymmärrystä. Narratiivisen tutkimuksen ymmärryksen välineenä ovat narratiivin ja tarinan käsitteet. Kirjoitetut tarinat ovat sen aineiston ytimenä. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006; Hänninen 2000, 14–15.)

Elämän tarinat sen kaikessa merkillisyydessään ovat olleet kiinnostavana kohteena eri tieteenaloilla. Tarinoita on myös tarkasteltu eri tieteiden näkökulmista (Syrjälä 2007, 229). Iäkkäiden tarinat tutkimuksessa muodostavat merkittävän aineiston vanhustyön kannalta, koska nopean väestön vanhenemisen myötä Suomessa tullaan tarvitsemaan entistä enemmän työvälineitä vanhustyöhön ja samalla myös tietoa vanhuksista. Tarinat muodostavat olennaisen osan sosiaalityön ytimeä – juuri erilaiset tarinat tuovat ihmisiä sosiaalityön asiakkuuteen, tarinoissa ihmiset elävät ja kertoessaan niistä muotoilevat niitä uudelleen.

Tieto yhteiskunnan elämästä on jo pitkään kiehtonut tutkijoita. Esimerkiksi 1950-luvulla tieteilijät Lewis ja C. Wright Mills olivat kiinnostuneet tarinoihin perustuvista tutkimuksista. Lewis toteutti silloin köyhyyttä koskevan tutkimuksen, jonka yhteydessä hän käytti tarinoita kuvatakseen köyhän perheen elämää Meksikossa teoksessaan Sanchezin lapset. Myöhemmin näiden ajatusten innoittamina sosiologit Bertaux ja Denzin ryhtyivät 1970-luvulla keräämään yhteen tarinoita ja kehittämään niiden tutkimisen viitekehykseksi tulkinnallista interaktionismia, jossa yhdistyivät monet eri teoreettiset näkökulmat. Denzin määrittää narratiivia kertomukseksi, joka sisältää sarjan tapahtumia. Näillä tapahtumilla on paljon merkitystä sekä kertojalle että hänen yleisölleen. (Syrjälä 2007, 231; Denzin 1989, 37.) Narratiivin juonia voidaan pitää synteessinä, joka jäsentää kertomusta toimimalla välittäjänä yksittäisten tapahtumien ja tarinan kokonaisuuden välillä. Samalla se tuo yhteen sellaiset tekijät kuten toimijat, vuorovaikutukset ja olosuhteet. (Ricoeur 1983, ix, 65–66.)

Kertomukset ja kokemukset ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Tutkittaessaan tarinoita ja vuorovaikutusta tutkija purkaa itsestään selviä oletuksia vuorovaikutuksen sujumisesta. (Salo 2008, 43; 84.) Tutkija pyrkii analyysivaiheessa jatkuvasti oppimaan uutta toisen kokemuksesta tai näkemyksestä sekä reaktiosta suhteessa tiettyyn ilmiöön. Narratiivinen tulkitseminen alkaa jo olemassa olevasta tiedosta ja siten rakentuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Kertoessaan elämästään ihminen sijoittaa itsensä osaksi erilaisia sosiaalisia ja paikallisia kertomuksia, joista tutkija pystyy ymmärtämään sellaisia paikallisia suhteita, joista yhdistyvät ihmisten elämäkokemukset sekä erilaiset sosiaaliset ja kulttuuriset järjestelmät. Tämän mahdollistaa kulttuurisen todellisuuden hahmottaminen narratiivisena. (Laitinen & Uusitalo 2008, 137–138.)

Tarinat ovat tärkeitä, koska ihmiset elävät niiden maailmassa. Kertominen ei tarkoita ainoastaan tapahtumien tai toimintojen kuvaamista, vaan se on myös niiden suhteuttamista ja järjestämistä juoniksi. Kertomuksen identiteetti luo henkilöhahmon identiteetin, mikä on kiinnostava tämän tutkimuksen sekä gerontologisen sosiaalityön näkökulmasta, koska tutkimamme teosten henkilöt edustavat vanhempia sukupolvia ja siten antavat meille kuvan siitä, millaiset voivat olla vanhuus ja ikäihmisten perhesuhteet. (Kaasila 2008, 41–44.) Kertomisen kautta tehdään ymmärrettäviksi omia kokemuksia, rakentaen samalla luottamusta ja pitäen yhteyttä toisiin ihmisiin. Tämän lisäksi kertomukset jäsentävät ihmisten eettistä paikkaa maailmassa. Puhuessaan kertomuksista ihmiset ovat usein kiinnostuneita maailman kokemisesta ja muutoksesta. (Salo 2008, 83.)

Tarinoiden kautta ihmiset antavat merkityksiä omille kokemuksille ja sosiaalityön näkökulmasta nämä kokemukset ovat merkittäviä, koska sosiaalityössä ollaan kiinnostuneita asiakkaiden tilanteista sekä siitä, miten ja missä heidän arki jatkuu. Se on merkittävää vanhustyössä, jossa korostuvat myös arjessa selviytyminen sosiaalisten ja emotionaalisten tekijöiden kannalta. Ympäristöstä välittyä usein vuorovaikutussuhteiden kautta vaikutteita ikääntyneille ihmisille. Sosiaalinen verkosto ja sitä kautta muodostuvat tunteisiin liittyvät elementit voidaan tunnistaa ikääntyvien ihmisten tarinoiden kautta. (Tiikkainen & Lyyra 2007, 70.)

Lähestymistapa sopii tutkimukseeni, koska tavoitteenani on selvittää, millaisena perhe näyttäytyy ikäihmisten elämässä. Tässä tapauksessa perhettä ei nähdä ydinperheenä, vaan aineiston kautta pyritään selvittämään, miten perhe muodostuu ja rakentamaan sitä kautta kuvan ikäihmisten moninaisista perhesuhteista. Narratiivinen tutkimus yhdessä konstruktionistisen lähestymistavan kautta antavat mahdollisuuden tarkastella perhettä erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä ja siten, ettei perheelle aseteta valmiiksi tiettyä määritystä kuten ydinperhe. Sosiaalisen toiminnan, kuten kerronnan, kautta pyritään tuolloin rakentamaan käsitystä perheestä.

4.2 Konstruktionistinen lähestymistapa perhetutkimuksessa

Konstruktionistinen lähestymistapa suuntautuu arkiseen sosiaaliseen toimintaan, jollaisena esimerkiksi kerronnan voi pitää, ja pyrkii analysoimaan muun muassa elämänkulkua, ikää ja identiteettiä sekä niihin kietoutuvia instituutioita ja asiantuntijuutta. Lähestymistavan tavoitteena on rakentaa nykyelämän kokemuksen ja tulkinnan teoriaa. Osana tätä analyysia on kehittynyt Jaber F. Gubrium ja James A. Holsteinin perheeseen kohdistuva teoretisointi. Tutkijat toimivat postmodernin aallon aikana, jolloin tapahtui kulttuurinen murros ja perinteisen modernin käsitys objektiivisesta tieteellisestä tiedosta muuttui. Tuolloin syntyi tarve uusille lähestymistavoille, sillä

vanhemman ajattelutavan mukaan perheen luonnetta nähtiin seurauksena esimerkiksi teollistuneesta yhteiskuntarakenteesta. Uudessa aallossa kiinnostus heräsi kulttuurisia merkityksiä tuottavaa tutkimusta kohtaan. Aiemmin kulttuurin käsite rajoittui taiteisiin ja korkeakulttuuriin, mutta uusien ajatusten myötä se laajentui myös ihmisten arkisen merkitysvälitteiseen toimintaan. Sellaiset tekijät kuten puhe, teksti, kieli ja sosiaalinen vuorovaikutus tulivat huomion kohteiksi. Yhteiskuntatieteissä kyseistä ilmiötä kutsutaan kulttuurisen käänteen nimellä. (Forsberg 2014, 123–124.)

Gubrium ja Holsteinin teoreettiset lähtökohdat saavat vaikutteita kahdesta suunnasta: yleinen sosiaalisen konstruktionismin ajatteluperinne ja empiirisen todellisuuden jäsentämiseen keskittynyt etnometodologia. Tutkijoiden konstruktionistista lähestymistapaa voi siten kutsua etnometodologiaviritteiseksi konstruktionismiksi. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan sosiaalinen todellisuus on merkitysvälitteistä. Arkielämän tieto herättää kiinnostusta ja useampi tutkimus keskittyy kyseiseen aiheeseen, jonka suosio nousi jälleen 1960-luvulla muun muassa Bregerin ja Luckmannin (1966) teoksen myötä. Teoksessa käsitellään tiedonsosiologiaa sekä todellisuuden sosiaalista rakentumista. Myös etnometodologia keskittyy arkisiin sosiaalisiin käytäntöihin ja erilaisiin tapoihin, joiden avulla ihmiset käyttävät arkitietoa ja tekevät johtopäätöksiä. Sosiologi Garfinkel pyrki selvittämään, millä tavalla rakentuvat tavallisten ihmisten todellisuus ja ymmärrys arjessa sosiaalisesti järjestynein tavoin. (Forsberg 2014, 125–126.)

Perhetutkimuksen kannalta on merkittävää tarkastella arjen sosiaalisia käytäntöjä, sillä ne muovaavat perhesuhteita ja vaikuttavat myös uusien suhteiden syntymiseen. Vanhuudessa esiintyvät suhteet muuttuvat ja voivat muodostua uusiksi suhteiksi. Tutkittaessa perhesuhteita vanhuudessa voi kohdata useita haasteita, joista kolme muodostavat suurimpia. Ensimmäisenä haasteena on fakta, jonka mukaan yleisiä käsityksiä perheestä on luotu edellisten vuosisatojen aikana ja ne eivät sisällä merkittäviä erilaisuuksia liittyen eettisyyteen, sukupuoleen tai yhteiskuntaluokkiin. Nämä erilaisuudet ovat korostuneet 2000-luvulla, mutta ne olivat yhtä paljon olemassa myös aiemmin. (Chambers ym. 2009, 15.)

Toisena haasteena on tietyn tyyppinen data, joka voi tuottaa ongelmia niissä tapauksissa, kun tavoitteena on tehdä perusteltuja arvioita asenteista ja käytännöistä ikääntyvien ihmisten perheiden sisällä. Väestötutkimuksen kautta saadut tiedot voivat soveltua hyvin joihinkin tutkimuksiin, mutta samalla olla soveltumattomia toisiin. Esimerkiksi aineistoina olevat teemahaastattelut tai päiväkirjat voivat rajoittaa näkemystä perheestä erilaisten käytäntöjen konstruktiona. Sen sijaan voi korostua näkemys perheestä sääntöihin pohjautuvana sosiaalisena instituutiona. Kolmas ja merkittävin haaste on se, että tutkimusalueena perhetutkimus on ollut erityisen vaikuttava arvoistaan, liittyen

sosiaaliin muutoksiin ja niiden vaikutuksiin perhe-elämään sekä perhekäytäntöihin. (Chambers ym. 2009, 15.)

Konstruktionismi on mielenkiintoinen tutkielmani kannalta, koska se ei määritä perhettä tietyllä tavalla, esimerkiksi ydinperheeksi. Samalla se ei määritä perheelle tiettyä fyysistä tilaa kuten kotia, vaan perhettä tarkastellaan erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa. Käsitys perheestä syntyy ja rakentuu sosiaalisen toiminnan kautta, joka ilmenee käytännöissä. Sosiaalisesti toiminnaksi luokitellaan myös kieltä ja puhetta, sillä niitä nähdään aktiivisina perhetodellisuuden luojina. Myös aika, paikka ja tilanne liittyvät perheen merkityksellistämisen tapoihin. Tällöin on mahdollista toteuttaa empiiristä analyysia tutkimalla ja teoretisoimalla aineistoa. Teoria muodostuu sellaisista teoreettisista lähtökohtasitoumuksista, jotka ovat avoimesti määriteltyjä ja tarkentuvat tutkimusprosessin mukana. (Forsberg 2014, 126–127.)

Perheet muuttuvat ja näyttävät yhä monimuotoisemmilta. Gubrium ja Holsteinin mukaan perheelle ei tulisi etsiä yksiselitteistä etukäteismääritelmää, vaan keskittyä tutkimuksissa perhettä koskevaan monimerkityksisyyteen ja kiistanalaisuuteen. Kyseinen näkökulma auttaa ymmärtämään, mikä on perhe, keitä siihen kuuluu ja millaiseksi se on muuttumassa. Huomio kohdistuu diskursiivisiin sosiaaliin prosesseihin, joissa perhe ilmenee ja samalla saa sosiaalisen muotonsa. Kyseisen lähestymistavan kautta on mahdollista purkaa tutkija-tutkittava-suhdetta, joka perustuu vanhuksen arjen ja tutkijan itsestään selvään auktoriteettiin. Tuolloin tutkimuksessa korostuvat arki ja tavallisuus sekä moniäänisyys. (Forsberg 2014, 127–133.)

Gubriumia ja Holsteinia lainaten erilaiset sosiaaliset ymmärtämisen rakenteet vaikuttavat meidän perheymmärrykseen ja siihen, millaisena perhe näyttäytyy meille. Keskipisteenä on tällöin puheen ja vuorovaikutuksen tutkimus. Tutkimalla perheilmiötä selvitetään, miten perhettä koskevat merkitykset muotoutuvat arjen mikrokäytännöissä. Gubrium ja Holstein tarjoavat tutkimiseen deskriptiivisten käytäntöjen käsitettä, jolla he tarkoittavat erilaisia sosiaalisen toiminnan prosesseja sekä tilannesidonnaisia kommunikatiivisia prosesseja. Niiden kautta rakennetaan sosiaalista todellisuutta ja perhettä koskevia merkityksiä. Perheen käsite alkaa muuttua ja tyypillisen substantiivin *the family* sijaan käsite alkaa viitata verbiin *doing family* sekä adjektiiviin *familial meanings*. Perhe ei ole siten etukäteen määritelty käsite, vaan tutkimuksen lopputulos. Kyseinen lähestymistapa antaa laajat mahdollisuudet tutkia hyvin moninaista aineistoa sanomalehtiteksteistä erilaisiin kirjallisiin dokumentteihin. Moninaisuus arkielämän käytännöissä on tärkeä tutkimuksen kohde, jolloin pyritään selvittämään, miten ja millaisena se näyttäytyy. (Forsberg 2014, 127–130.)

Konstruktionistista lähestymistapaa on sovellettu esimerkiksi uusperheiden tutkimuksissa. Ritala-Koskinen (2001) tarkasteli tutkimuksessaan perhettä kulttuurisena kuvana, joka ilmeni naisten- ja perhelehtijulkisuudessa. Tavoitteena oli selvittää, millainen kuva uusperheestä muodostuu lehdistä tulevasta ”puheesta”. Väitöskirjassa todetaan, että perhe ihmisten elämässä ei ole pysyvä rakenne, joka noudattaa jotakin tiettyä mallia. Perhe elää ihmisten mukana, jolloin ihmiset tekevät perhettä. (Ritala-Koskinen 2001, 9.)

Sosiaalityön kannalta perheilmion tutkiminen on merkittävää, sillä perheellä on ollut keskeinen ja samalla auki kirjoittamaton asema sosiaalityössä. Puhuminen perheestä auttaa sosiaalityöntekijää keräämään ammatillisesti tärkeää tietoa. (Forsberg 2014, 131.) Perheen merkityksiä on mahdollista tutkia laajasti erilaisen arkityön kautta, käyttäen myös narratiivisuutta. Myös asiakastyössä kertomukset ovat tärkeitä, koska kertomusten välityksellä rakentuu jatkuvasti identiteettiä. Tällöin tarkastelun kohteeksi nousee elämäntarina ja elämän sirpaleisuudesta koostuu siten ehjä kokonaisuus, joka lisää elämäntunnetta. (Heikkinen 2001, 125.)

5. TULOKSET: PERHESUHTEET, YKSINÄISYYS JA SOSIAALISET YHTEYDET VALITUISSA TEOKSISSA

Vanhuudessa ihmisten perhesuhteet muuttuvat ja saavat uuden muotonsa, sillä ydinperheen merkitys katoaa ja muuttuvien elämäntilanteiden kautta alkaa syntyä uusia suhteita. Sosiaalinen verkosto on tuolloin hyvin kirjava ja siihen voi kuulua perheenjäseninä myös muita, kuin henkilön omia biologisia sukulaisia. Samalla korostuu kotipiirin merkitys sosiaalisen verkoston rakentajana. Ikääntyessä ihmisen liikkuminen vaikeutuu ja muuttuu tavoitteelliseksi. Välimatkat lyhenevät ja kävely ei tuota enää ruumiillista mielihyvää. Lähialueesta muodostuu vanhuksen ensisijainen sosiaalisen elämän lähde, jolloin se toimii päivittäisenä kohtaamispaikkana. (Eskola 2016, 75.)

Kotialue ei ole kuitenkaan ainoana toimintapaikkana, sillä nykyisessä globaalissa maailmassa yhä useammin voi käydä niin, että perheenjäsenet asuvat eri maissa, jopa tuhansien kilometrien etäisyydellä. Yhtäältä välimatka asettaa haasteita perhesuhteille, mutta se ei ole esteenä niiden ylläpitämiselle erityisesti silloin, kun kyse on vanhusten ja heidän lastenlastensa suhteesta. Aineistossani kyseinen suhde korostuu eniten ja tarkastelen sitä laajemmin, koska isovanhempien ja lastenlasten suhde osoittautuu hyvin vahvaksi sidokseksi. Isovanhemmuutta voidaan pitää entisaikojen ja nykyaikojen kohtaamispisteenä, joka on luomassa jotakin aivan uutta. Suhteessa heijastuvat muistojen kautta myös vanhusten perhesuhteet omiin isovanhempiin, jolloin isovanhemmuuden tärkeys korostuu entistä enemmän.

Käsittelen jatkossa erikseen myös yksinäisyyttä, joka liitetään usein mielikuvaan vanhuudesta ja joka esiintyy väistämättä eri muodoissa vanhusten elämässä. Pohjoismaissa vanhusten asuminen yksin on usein esiintyvä ilmiö, johon yksinäisyyden oletetaan liittyvän kokonaisvaltaisesti. Tutkimustulosten mukaan etelämpänä Suomesta sijaitsevista maista, joissa vanhukset asuvat harvemmin yksin, yksinäisyys näkyy myös huomattavana ongelmana. Yksinäisyys on hyvin moniulotteinen käsite, joka pitää sisällään erilaisia toisistaan poikkeavia ilmiöitä. Yksinäisiksi luokiteltujen vanhusten sosiaalinen elämä ei kuitenkaan aina ole puutteellinen, vaikka yksinäisyyden läsnäolo saattaa joissakin muodoissa esiintyä heidän elämässään. (Eskola 2016, 146.)

5.1 Vanhusten sosiaaliset verkostot

Vanhuudessa ihmisen sosiaalinen verkosto muuttuu ja useimmiten laajenee uusien suhteiden myötä. Ydinperheen merkitys katoaa lasten kasvaessa ja muuttaessa pois, mutta yhteys heihin sekä muun muassa heidän puolisoihin ja lapsiin säilyy. Uudet suhteet syntyvät muuttuvien elämäntilanteiden kautta, kun esimerkiksi tutustutaan lastensa puolisojen vanhempiin. Kotialue toimii myös merkittävänä vanhuksen sosiaalisen verkoston rakentajana, sillä liikkumisen vähäisyyden vuoksi vanhuksen toiminta-alue rajoittuu hänen asuinpaikkaan.

5.1.1 Sosiaalisten verkostojen kirjavuus

Vanhusten perhesiteet muodostuvat hyvin erilaisista suhteista ja nykyisessä globaalissa maailmassa ne voivat ulottua jopa yhdestä maanosasta toiseen. Puolison lisäksi perheeseen kuuluvat muun muassa sisarukset, lapset ja heidän puoliset sekä erityisesti lastenlapset. Lasten ja lastenlasten kautta uusiutuvat myös mahdolliset yhteydet entisiin puolisoihin ja heidän perheisiin. Vanhempi sukupolvi rakentaa sosiaalista verkostoaan eri tavalla verrattuna nuorempaan sukupolveen. Pyrkimys koota jälkeläisiä yhteen perhejuhline on suurempi ja menneiden tapahtumien muistoja ei enää kanneta mielessä.

”Me kaikki [isovanhemmat, lapset ja lastenlapset] aioimme viettää [joulua] Englannissa Villen [lapsen] Silvester-isän ja hänen uuden perheensä luona: perheeseen kuuluivat vaimo Jiggy ja pikkutyöt Miranda ja Cecilia”

(Mazzarella 2016, 23–24.)

Lasten puoliset muodostavat väistämättä merkittävän osan vanhusten sosiaalista verkostoa. Yhteys heihin syntyy lasten kautta ja säilyy usein riippumattomana suhteena. Lasten puolisojen kanssa vietetään yhteistä aikaa, jonka kautta vahvistuu heidän ja vanhusten välinen suhde. ”Minun

muistossani Jennyn ja minun paras yhteinen hetki oli eräänä aamupäivänä, kun teimme yhdessä marenkipohjia” (Mazzarella 2008, 74). Samalla syntyy yhteys lasten puolisojen vanhempiin, joka voi muodostua osaksi tukevaa sosiaalista verkostoa.

”Jennyn [miniän] vanhemmat meilailivat minulle aina silloin tällöin [--] Toisinaan olimme yhteydessä reaaliajassa, hän [miniän isä] ja minä. Hän työskenteli myöhään työhuoneellaan San Diegon yliopistossa, meillä Helsingissä oli aikainen aamu.”

(Mazzarella 2016, 22–23.)

Sisarukset ja serkut ovat merkittävä osa vanhuksen sosiaalista verkostoa niissä tapauksissa, kun yhteys heihin on säilynyt. Heidän kanssaan on mahdollista koota yhteisiä muistoja sekä omista, että vanhempien tekemisistä. Muistojen aika korostuu erityisesti ihmisen siirrettyä eläkkeelle, jolloin hän alkaa järjestää mielessä menneiden vuosien tapahtumia, koota muistoja yhteen ja tuntea tarvetta jakaa kokemuksiaan toisten kanssa. Iän myötä sisarukset kokoilevat entistä enemmän yhteisiä muistoja, erityisesti silloin, kun jompikumpi asuu edelleen samassa lapsuudenkodissa.

”Minua viisi vuotta nuorempi veljeni asui elämänsä loppuun asti sillä urjalaisella pikkutilalla, jolla olimme kumpikin syntyneet [--] Muistin valikoimien episodien kautta me [--] tuotimme vanhempiemme ja lapsuudenkotimme hengen, joka oli meidän tomissamme koko aikuisiän ollut mukana. [--] Mitä vanhemmaksi ja harmaammaksi hänet [isääni] muistan, sitä useammin hän muistikuvassa lojuu keittiön puusohvalla [--]. Äiti [--] ei osannut heittäytyä pitkään keittiössä, koska se oli hänen työpaikkansa, mutta makuuhuoneeseen hänkin vanhetessaan yhä useammin vetäytyi lepäämään.”

(Eskola 2016, 45–46, 89.)

”Silloin kuulen omien vanhempieni äänet [--] ”Ketkään lapset eivät tappele niin kuin te kaksi”. Erään jouluaaton iltapäivänä tappelimme niin, että olimme kaataa kuusen. Kun tapaan Martinin seuraavan kerran, kysyn häneltä, mistä me tappelimme.”

(Mazzarella 2008, 34.)

Muistot yhteisestä lapsuudesta sisarusten kanssa nousevat usein silloin, kun vanhukset viettävät yhteistä aikaa lastenlastensa kanssa ja seuraavat sivusta heidän toimintaa. Lastenlapset muodostavat erityisen ryhmän vanhusten sosiaalisessa verkostossa. Lapsenlasten syntyessä vanhuus saa sellaista sosiaalista sisältöä, joka on arvokkaampaa kuin useammat eläkeläisten harrastukset kuten golf tai

turismi (Eskola 2016, 33). Isovanhemman roolissa oleminen avaa uuden oven ihmisen elämässä. Sitä voidaan pitää entisaikojen ja nykyaikojen kohtaamispisteenä, joka on luomassa jotakin aivan uutta. Oman lapsenlapsensa näkeminen ensimmäistä kertaa on isovanhemmille lähes yhtä läheinen ja valtava kokemus kuin oman lapsen näkeminen (Mazzarella 2008, 25).

Elämäkokemusta omaavat ja perinteitä säilyttävät isovanhemmat pyrkivät yhtäältä välittämään arvojaan lastenlapsilleen. Toisaalta kohdatessaan jo kolmatta sukupolvea, he joutuvat usein tilanteisiin, joissa he väistämättä uudelleenarvioivat myös omia johtopäätöksiään. (Mazzarella 2008, 187.) Vanhusten suhde lastenlapsiinsa näyttäytyy vahvempuna kuin heidän lapsiinsa, jotka tyypillisesti lähtevät aikuistuuksaan pois kotoa ja jatkavat elämäänsä eri poluilla.

”Siell’ rantamökissä istuupi hän, tuo vanhus harmaajapää. [--] Ovat lapset maailmaan hältä lähteneet, elon iltaan yksin on hänet jättäneet ...”

(Henry Theel; Eskola 2016, 138.)

Yhteyttä isovanhempien ja lastenlasten välillä kuvataan vahvaksi sidokseksi ja yhdessä vietettyä aikaa paljon antavaksi. Isovanhempien sydäntä lämmittää, kun lapsi tulee yhtäkkiä viereen ja ottaa kädestä kiinni. Tai aamiaispöydässä istuva lapsi kertoo olevansa iloinen heidän seurassaan ja heidän luonaan. Vanhukset iloitsevat pienistäkin asioista ollessaan lapsenlastensa seurassa. Isovanhemmuuden myötä heidän elämässä alkaa uusi vaihe. Lastenlapsista halutaan kertoa toisille, vaihtaa kokemuksiaan isovanhempina olemisesta ja osoittaa rakkautensa lastenlapsia kohtaan myös ulkopuolisille.

”Eläkeläisen vapauden ensimmäiset kymmenen vuotta saatoin nauttia näiden kahden tytön tarjoamista toimintamahdollisuuksista, kun heitä saatettiin ensin tarhaan ja tarhasta kotiin, sitten harrastuksiin ja harrastuksista kotiin, kaikesta muusta yhdessäolosta puhumattakaan”

(Eskola 2016, 32.)

”Tahtoisin, että muut ihmiset, ketkä tahansa ihmiset, ihmiset joita en edes tunne, näkisivät minun kulkevan käsi kädessä heidän kanssaan.”

(Mazzarella 2008, 118).

Saadessaan lapsenlapsia isovanhemmat alkavat yhä useammin arvioida uudelleen erilaisia tilanteita ja usein näkemään asioita uudesta näkökulmasta. Erityisesti uudelleenarvioinnin kohteeksi joutuvat

kasvatukseen liittyvät kysymykset, muun muassa milloin lapsia pitäisi pakottaa harrastamaan jotakin vastoin heidän tahtoaan? Esimerkki omasta tai omien lasten lapsuudesta ei välttämättä tunnu oikeanlaiselta, jolloin ihminen alkaa arvioida uudelleen ratkaisuja erilaisiin pedagogisiin kysymyksiin sekä näiden ratkaisujen seurauksia. Isovanhemmuudessa muuttuu myös ihmisen rooli omassa perheessä vastuunkantavasta aikuisesta sivusta seuraavaksi perheenjäseneksi. Mazzarella lainaten, ajosuuntaa ei määrä enää isovanhempi, vaan nyt on hänen vuoronsa joutua sopeutumaan tilanteisiin ja tunnelmaan. (Mazzarella 2008, 187.)

”Viisivuotiaana Jacob seisoo horjuen luistimillaan [--] ja selittää vetoavasti Villelle, että hän tahtoo pois. [--] Minä vetäydyn syrjään, osaksi koska tälläkin kertaa tajuan, että on vältettävä sekaantumasta [--] osaksi koska muistan, miten kävi, kun Villen kolmekymmentä vuotta aikaisemmin piti oppia uimaan: kun hän ensimmäisen tunnin jälkeen sanoi, ettei enää ikinä halunnut mennä veteen, minä annoin hänen jäädä pois uimakoulusta. [--] Kun en ollut [lapsuudessa] millään tavalla kiinnostunut opettelemaan pyörällä ajoa, kukaan ei sitä vaatinut. [--] En tiedä, kumpi minusta on oikein [pakottaa vai antaa jäädä pois]. Tiedän vain, että Jacob osaa nykyään luistella ja nauttii siitä kovasti [--]. Tiedän myös, ettei Ville vieläkään osaa uida ja minä en osaa ajaa pyörällä [--].”

(Mazzarella 2008, 197–198.)

Isovanhempien ja lastenlasten välisiä suhteita voidaan kuvata hyvin kirjaviksi ja monipuolisiksi, johon sisältyy samanaikaisesti sekä yhteisymmärrystä, että täysin erilaisia käsityksiä asioista. Suhtautuminen ruokaan ja ravintoon sekä teknologiaan ovat yksi niistä asioista, jotka aiheuttavat usein ristiriitaisia tilanteita isovanhempien ja lastenlasten välisissä suhteissa. Isovanhempien käsitys ruoan kuluttamisesta tulee heidän omasta lapsuudestaan ja silloisesta elämäntilanteesta, esimerkiksi ruokatavaroiden huono saatavuus ja valinnan niukkuus sodanjälkeisinä vuosina. Vanhemmalle sukupolvelle on opetettu, että lautasella olevaa ruokaa pitää syödä loppuun ja sitä ei saa heittää pois. Nykylapsilla on sen sijaan laajempi valikoima sekä paikalliseen keittiöön että ulkomaisiin keittiöihin liittyviä ruokia.

”Päivittäiseen syömiseen liittyy niin suuri joukko [--] pieniä päätöksiä, että niitä kaikkia ei yksinkertaisesti voi tehdä tietoisesti. [--] Perunalastuja on 17 eri lajia, muroja kymmeniä eri laatuja. Kulutusta on lisännyt myös ruuan saannin monenlainen helpottuminen.”

(Eskola 2016, 182.)

Vanhempien sukupolvien erilainen suhtautuminen teknologiaan ja lasten omaan tilaan voi huomattavasti erottua nykylapsien näkökulmasta. Isovanhemmat pyrkivät aktiivisesti, omien lapsuudenmuistojen saattelemina, yhteiseen ajanviettoon nuoremman sukupolven edustajien kanssa. He haluavat puuhailla yhdessä, pelata pelejä ja seurustella ilman tietokonetta tai televisiota. Heille saattaa olla siinä kyse toisesta tavasta olla yhdessä, jonka he haluavat opettaa lapsenlapsilleen. Lapset kuitenkin voivat yhtäkkiä ilmoittaa, etteivät halua kuunnella isovanhempia enempää tai ollenkaan. (Mazzarella 2008, 111.) Lasten tapa asettaa omia näkemyksiä ja kokemuksia etusijalle vaikuttaa sekä heidän ja isovanhempiensa suhteeseen, että isovanhempien suhtautumiseen tilanteeseen. Isovanhempien omassa lapsuudessa suhtauduttiin useimmiten eri tavalla lasten kasvatukseen, esimerkiksi lapsilta odotettiin jatkuvasti mukautuvan aikuisten tarpeisiin. Isovanhempien kanssa vietettyä aikaa myös koettiin ainutlaatuisena ja arvokkaana.

”Saimme [--] pyhäaamuisin mennä [--] mummun ja mufan luokse [--] saimme sukellella heidän muhkean täkkinsä alle [--] Mutta vain jos mummu ja etenkin mufa olivat sillä tuulella. Piti kuulostella, odottaa kutsua, ja se, että joutui odottamaan, sai toivomaan kutsua sitäkin kiihkeämmin.”

(Mazzarella 2008, 52.)

Teknologia auttaa kuitenkin vanhuksia pysymään ajan tasalla nykymaailmassa ja pitämään yhteyttä perheenjäseniin. Samalla se yhdistää isovanhempia ja lastenlapsia, kun he käyttävät tietokonetta yhdessä ja vaihtavat kokemuksiaan sen käytöstä. Lasten kiinnostuksen kohteena on usein jokin suosittu laite, peli tai nettisivusto ja isovanhemmat ovat usein uteliaita tietämään lasten teknisten laitteiden käytöstä erityisesti silloin, kun lapsi viettää paljon aikaa niiden seurassa. Lastenlapset voivat myös opettaa isovanhempiaan käyttämään sähköpostia, etsimään tietoa internetistä tai löytämään mielenkiintoisia nettisivustoja heidän kiinnostuksen mukaan.

”Kun tapaamme seuraavan kerran, hän puhuukin Stardollista. ”Se on nettisivusto, jonne voi mennä ja suunnitella nuken, joka on tavallaan oma muotokuva [--] Sinun täytyy kokeilla.” Hän näyttää minulle, miten pitää toimia. [--] Minun käyttäjänimekseni tulee famor [--] ”Sitten saat oman sivun, jonne voit täyttää suosikkiartistisi ja mistä ruuasta pidät [--] Vuotta myöhemmin hän viettää aikaansa Sims-virtuaalimaailmassa, jossa täytyy ensin hankkia rahaa ja sitten rakentaa talo, pystyttää aita, laittaa uima-allas [--] Myöhemmin menen nettiin ja perehdyn hieman Simsiin.”

(Mazzarella 2008, 131–133.)

Jatkuvasti kehittyvä teknologia helpottaa yhteydenpitoa ja antaa mahdollisuuden lähettää nopeasti sähköisiä kirjeitä tai soittaa esteettömästi maailman toisella puolella sijaitsevaan paikkaan. Erityisesti sähköiset kirjeet ovat muodostuneet sopivaksi yhteydenpitovälineeksi myös vanhemman sukupolven edustajilla. Puhelinsoitot saattavat tuntua raskailta ja ikään kuin etäisyyttä lisääviltä, kun välimatka alkaa tuntua pidemmältä, kuin koskaan (Mazzarella 2008, 155). Kirjeenvaihto luo sen sijaan eräänlaisen lähettäjien välisen vuorovaikutuksen ja muodostaa uuden – nykyelämän tarpeita vastaavan – kommunikaatiotavan isovanhempien ja lastenlasten välillä. Se antaa vanhemmalle sukupolvelle mahdollisuuden pysyä mukana lasten elämänmenoissa. Lastenlapset kertovat kirjeiden välityksellä muun muassa vapaa-ajastaan, kavereistaan ja harrastuksistaan. Myös isovanhemmat pääsevät kertomaan kirjeissään siitä, miten sujuu heidän arki.

” [--] minulla on paljon meilaltavaa. Kerron, että naapurin [lapset] ovat ottaneet hoiviinsa harakanpojan. [--] Kerron myös [--] kissanpennusta Oskarista, joka oli kahdeksan viikon ikäinen tullessaan meidän pihaamme.”

(Mazzarella 2008, 202–203.)

Sosiaalinen media ja teknologia voivat lievittää yksinäisyyttä, mutta vanhuksset eivät ole aina valmiita virtuaalisesti tapahtuvaan kommunikointiin ja kokevat sen riittämättömäksi. Jakamisen kulttuuri on vieras heille, samalla tavalla kuin dialogien käyminen kokonaan verkossa tiedon syöttämiseen tarkoitettujen laitteiden avulla. Lisäksi tunteiden jakaminen hymiöiden tai emojiiden kautta ei ole itsestään selvä ilmaisutapa vanhuksille, vaan sen tilalle kaivataan perinteisiä kommunikaatiotapoja. Internetissä vallitsevaa julkisuus saattaa tuntua vieraalta ja käsittämättömältä.

”Facebookissa [--] voisin saada suuren joukon ”kavereita” [--]. Enpä tiedä, mitä noilla elämästään tietokoneen ruudulla raportoivilla ”kavereilla” tekisin?”

(Eskola 2016, 140.)

Isovanhempien ja heidän lapsenlastensa suhteen voivat värittää hyvin erilaiset käsitykset siitä, kuinka paljon lapset voivat asettaa omia toiveitaan etusijalle. Samalla esille nousee helposti kysymys siitä, onko toimiminen vain omien tarpeiden mukaan epäkohteliaisuuden osoittamista vai reilua omien oikeuksiensa asettamista prioriteettiasemaan? Isovanhemmilla saattaa olla erilaisia käsityksiä suhtautumisesta aikuisiin ihmisiin, kun heitä opetettiin heidän lapsuudessaan, ettei esimerkiksi isovanhempia tulisi missään tapauksessa häiritä päiväunen aikana. Vanhempien

mieliala otettiin usein huomioon esimerkiksi tutkailemalla heidän kasvojaan ja sitä kautta päättelämällä, onko nyt sopiva hetki pyytää haluamansa. Vanhemmilta ei koskaan pyydetty mitään, kun heillä oli nälkä tai kun he olivat juuri tulleet kotiin. Kuitenkin ollessaan lapsensa ja lapsenlastensa kanssa isovanhemmat voivat kohdata täysin erilaisen tilanteen.

”[Isä] sanoo haluavansa levätä hetken. Hän yrittää sulkea oven perässään, mutta lapset eivät anna hänen olla rauhassa. [--] He eivät missään tapauksessa halua lähteä pihalle, he eivät halua lähteä ulos [--] ostamaan jäätelöä. He haluavat olla Villen kanssa.”

(Mazzarella 2008, 173–175.)

Vanhempaan sukupolveen kuuluvat eivät aina löydä yhteisymmärrystä nuoremman sukupolven kanssa, mutta hyväksyvät kuitenkin heidän valintojaan. Samalla vanhukset haluavat pitää kiinni omista arvoistaan ja tehdä omia valintoja niiden mukaan. ”Minulla ei ole mitään sitä vastaan, että olen outo lintu, isoäiti vanhasta maailmasta” (Mazzarella 2008, 219). Pitäminen kiinni omasta oikeudesta siihen elämänasenteeseen, jonka vanhus itse on oppinut, on hänelle merkittävää. ”Jos minut pakotetaan hylkäämään nämä arvot ja tekemään valintoja, joita en pidä oikeina, se on väärin” (Eskola 2016, 136).

Tunteiden jakaminen on merkittävää eri sukupolvien välistä toimintaa, erityisesti isovanhempien näkökulmasta katsottuna. Lapsenlapsille halutaan kertoa, että joskus omissa nuoruusajoissa koettiin samoja tunteita ja käytiin läpi samoja asioita. Lasten toivotaan välttävän turhalta häpeältä, muistellen ikäviä tilanteita omasta lapsuudesta, jolloin isovanhemmat joutuivat esimerkiksi häpeänurkkaan koulussa ollessaan samalla syyttömiä ja kärsiessään vääryydestä. Samalla pyritään selittämään lapselle, ettei itsensä nolaamista tarvitse pelätä niin kauheasti, koska jokainen ihminen ajattelee kuitenkin enimmäkseen vain omaa käytöstään. (Mazzarella 2008, 199, 202.) Elämäkokemuksesta omaavat isovanhemmat tahtovat jakaa ajatuksiaan lapsenlasten kanssa myös edistääkseen yhteisymmärrystä.

”Mutta kysymys kuuluu: kuinka haluaisin Amelian suhtautuvan tähän tarinaan? En haluaisi hänen pelkästään tuomitsevan sitä. Haluaisin, että hän alkaisi myös miettiä omia sokeita pisteitään eikä vain moralisoisi entisaikojen hölmöyttä”

(Mazzarella 2008, 227.)

Vanhusten sosiaalinen verkosto on hyvin kirjava ja perheeseen voi kuulua sisarusia, lasten puolisojen vanhempia ja erityisesti lastenlapsia. Vanhempi sukupolvi rakentaa sosiaalista verkostoa

pyrkien yhtenäisyyteen, erityisesti perhejuhlina. Lapset ja lapsenlapset toimivat tällöin yhdistävänä tekijänä, jonka ympärille perhe kokoontuu. Lastenlasten syntyessä vanhuksen sosiaalinen elämä saa arvokasta sosiaalista sisältöä ja isovanhemman roolissa oleminen avaa uuden oven ihmisen elämässä.

5.1.2 Kotipiiri sosiaalisen verkoston rakentajana

Kotialueesta muodostuu merkittävä osa vanhusten elämää. Nykyisten poliittisten linjausten tavoitteena on ollut vanhusten asuminen omassa kodissaan mahdollisimman pitkään. Kuitenkin ikääntyminen ei tapahdu pelkästään henkilön yksityisissä tiloissa, vaan vanhat ihmiset liikkuvat myös kodin ulkopuolella. Ikääntyvän ihmisen liikkuminen vaikeutuu ja välimatkat lyhenevät. Liikkuminen on tällöin hyvin praktista ja tavoitteellista, kun kävely ei tuota enää ruumiillista mielihyvää. (Eskola 2016, 183–186.) Lähialueesta muodostuu silloin vanhuksen ensisijainen sosiaalisen elämän lähde. Erilaiset paikat tarjoavat mahdollisuuksia sosiaaliseen toimintaan, jonka kautta rakentuu tukeva sosiaalinen verkosto.

”Alue on liikkumisvaikeuksien lisääntyessä huomattavasti supistunut [--] Katujen rajaamaan neliöön jää kuitenkin vaikka mitä: tori myyntipöytineen ja kioskeineen, Emil Aaltosen puisto [--] muutama parturi, pari R-kioskia ja kaljakapakkaa [--] pari kiinalaista ravintolaa sekä kreikkalainen, malesialainen, turkkilainen ja intialainen ravintola. [--] Vastakkaisessa suunnassa [--] on Salhojankatu. Sen yli kävelen [--] käydessäni Pirkkalaiskirjailijoiden kuukausikokouksessa.”

(Eskola 2016, 184–185.)

Lähialue toimii päivittäisenä kohtaamispaikkana, jossa vanhukset tapaavat tuttuja ihmisiä kaduilla tai kaupoissa ja vaihtavat kuulumisia. Alueella sijaitsevat kahvilat ja ravintolat tulevat usein tutuiksi muun muassa ystävien tai sukulaisten kanssa vietetyn yhteisajan myötä. Paikat tukevat siten vanhusten sosiaalista verkostoa ja tarjoavat mahdollisuuksia sen kehittymiselle. Lähialue voi tukea myös henkisesti, kun vanhus tuntee näkymättömän yhteyden siihen. Se voi liittyä joihinkin tiettyihin lähialueella sijaitseviin paikkoihin tai ylipäätään koko alueeseen.

”Tammisaaresta on tullut minun paikkani maailmassa [--] Minä olen parhaimmillani Tammisaaresta [--] Tunnen hellyyttä jopa toria kohtaan, joka on niin ruma silloin, kun ei ole toripäivä, kuppila Alicen kalaverkkoja kohtaan, linja-autoasemaa kohtaan.”

(Mazzarella 2008, 107–108, 222.)

”Voin kävellä, istuskella puiston penkillä tai pistäytyä lähiravintolassa lounaalla lähellä asuvan vaimoni kanssa. [--] Nämä [lähialueen ravintolat] ovat tulleet tutuiksi etenkin silloin, kun lapsenlapset ovat käymässä ja haluan tarjota heille lounaan sekä samalla tutustuttaa heitä erilaisiin ruokakulttuureihin”

(Eskola 2016, 139, 185.)

Liikkumisalueen supistuminen laajentaa vanhusten näkökulmia liikkumisestaan ja kyvyistään, jolloin kyseessä ei ole pelkästään huolehtiminen muun muassa mattojen ja kynnysten poistamisesta tai kenkiin kiinnitettävistä esteistä, vaan tämä on laajempi pohdinta. Vanhukset ikään kuin kysyvät itseltään mihin he haluavat käyttää kykyjään ja liikkumistaan. Millaiseen mielenkiintoiseen toimintaan totutusta poikkeavat ja alueella tarjotut palvelut pystyvät motivoimaan vanhuksia? Pienet kannustimet voivat lisätä elämän mielekkyyttä ja tuoda vaihtelua myös sosiaaliseen verkostoon. (Eskola 2016, 190.) Vanhusiässä ihmiset kykenevät solmimaan uusia tukevia suhteita sellaisten henkilöiden kanssa, joista tiiviin yhteistoiminnan kautta tulee heille läheisiä. Naapurit tai vapaaehtoiset toimivat usein näissä rooleissa muodostaen vanhusten kanssa läheisiä, perheenjäsenille ominaisia suhteita, jotka perustuvat yleensä avuntarpeeseen.

”Kävelisin tuolla Tammelan torilla seuranani Mummon kammarista lähetetty ulkoiluttaja”

(Eskola 2016, 139).

Naapureiden väliset suhteet tulevat tiiviimmiksi vastavuoroisuuden myötä, erityisesti silloin, kun molemmat osapuolet kuuluvat ikääntyvään väestöön. Kadun vastakkaisilla puolilla asuvat naapurit voivat esimerkiksi sopia keskenään, että kumpikin vetää aamuyhdeksältä rullaverhoaan ylös ja jos jompikumpi ei ole saanut rullaverhoaan vedetyksi, toinen tulee varmistamaan, ettei mitään ole tapahtunut. Tällöin syntyy luottamus sekä naapureiden väliseen suhteeseen, että lähialueen suhteen.

”Ja kun minusta tulee vanha ja dementoitunut ja eksyn [lähialueen] torilla uskallan luottaa siihen, että joku tunnistaa minut ja ottaa asiakseen talluttaa minut kotiin”

(Mazzarella 2008, 223).

Lähialueen merkitys korostuu erityisesti silloin, kun kyseinen paikka on tuttu vanhukselle entuudestaan ja hänellä on paljon muistoja siitä. Muistot tukevat vanhuksen ja hänen asuinalueensa välistä yhteyttä. Muistojen kautta tavoitellaan usein omaa lapsuuttaan ja nuoruuttaan siihen liittyvien paikkojen, tunteiden tai esineiden kautta. Vanhusten saattaa tehdä mieli istua

vanhanaikaisen karusellin valkoisen hevosen selässä ja ajaa ympäri kuunnellen musiikkia tai nähdessään pihan poikki loikkivan jäniksen huudahtaa siitä ohikulkevalle henkilölle. Nuoruudesta haetaan myös ainutlaatuisia positiivisia tunteita ja tavoitellaan onnellisuutta.

”Ilahdun [--] valtavasti – se on sellainen ilmapallo, joita oli minun lapsuudessani paljon ennen kaikkien mikkihiirien aikaa, aivan sileä, sininen pallo – joten otan sen kiittäen vastaan ja jatkan kulkuani reippain askelin ja elämäntunto huomattavasti kohonneena.”

(Mazzarella 2008, 178–179.)

”Vanhassa punatiilitalossa torin kulmilla sijaitsevan kahden ravintolan viralliset nimet vaihtuvat, mutta minulle niiden nimi on pysyvästi Tammelan Voima, sen ”parempi puoli” ja ”karvalakkipuoli”. Oma asunto on torin reunaa kulkevan Tammelan puistokadun varrella.”

(Eskola 2016, 184.)

Koti muodostaa myös tärkeän paikan vanhuksen sosiaalisen, psyykkisen ja fyysisen hyvinvoinnin kannalta. Kotiseinien sisällä vallitseva tunnelma luo usein edellytyksiä sosiaalisen vuorovaikutuksen syntymiselle, sillä vanhukset useimmiten viihtyvät kodeissaan ja suhtautuvat positiivisesti siellä tapahtuvaan vuorovaikutukseen. Samalla koti tuo usein mieleen muistoja menneistä vuosista sekä elämän merkittävimmistä tapahtumista. Kodin tunnelma toimii samalla sosiaalista ja psyykkistä hyvinvointia edistävänä tekijänä.

”Tuntui rituaalisen juhlalliselta, kun [lapsenlapseni] ensimmäistä kertaa kannettiin ylös portaita Huvilakadun taloon: tänne [lapseni] oli kannettu vauvana – ja minut itse. Tänne isäni tuli ollessaan kahdeksan vuoden ikäinen [--] ja tänne hänen äidinäitinsä aikoinaan tuli kylään. Kuusi sukupolvea.”

(Mazzarella 2008, 25.)

”Yhdessä mukavassa tuolissa luen päivän lehdet [--] Asunto on sopii juuri tällaiselle vanhukselle. Olen siihen tyytyväinen ja ilahdun, kun äskettäin sain siitä myös ulkopuolisen lausunnon. Nimittäin tapasin sattumalta vanhan naispuolisen työtoverini ja päästin hänet asuntooni, kun menneiden muistelu jäi kadulla vähän kesken.”

(Eskola 2016, 188–189.)

Kotialueen merkitystä on mahdollista havainnoida tarkastelemalla, mitä alue affordoi eli mihin se tarjoaa mahdollisuuden. Esimerkiksi tori toimii merkittävämpänä vanhusten kohtaamispaikkana, erityisesti kesäisin ja toripäivinä. Se on yleensä erittäin eloisa ja antaa omaleimaisuutta kaupunginosalle. (Eskola 2016, 184–187). Alueella voi olla myös muita vanhukselle tärkeitä paikkoja, jotka liittyvät muistoihin, kiinnostuksen kohteisiin tai pelkästään luontoon.

”Ramsholmenin halki Högholmenin sillalle, jonne itse tavallisesti kävelen joka päivä ja jota kutsun ”maailman keskipisteeksi”, koska se on paikka, josta voi yhtäkkiä nähdä meren avautuvan kahteen suuntaan”

(Mazzarella 2008, 109).

Lähialue yhdessä kodin kanssa muodostaa merkittävän osan vanhuksen jokapäiväistä elämää. Liikkumisen vaikeudet rajoittavat pääsyä lähialueen ulkopuolelle samalla supistaen vanhuksen mahdollisuuksia laajempaan sosiaaliseen käymiseen. Lähellä sijaitsevat paikat muodostuvat tuolloin merkittäviksi lähteiksi, joka tukee sosiaalista verkostoa sekä vanhuksen psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia. Vanhukselle entuudestaan tuttu tai jollakin muulla tavalla läheiseksi tullut kotialue antaa lisäksi varmuuden tunteen, tuo merkittäviä muistoja menneistä vuosista ja tukee kokonaisuudessa ikääntymisen prosessia.

5.2 Isovanhempien ja lastenlasten väliset suhteet

Ikääntymisen yhtenä erikoispiirteenä on isovanhemmuus ja lastenlasten kanssa muodostuneet tiiviit perhesuhteet. Suhdetta lapsenlapsiin voidaan kuvata uuden oven avautumisena vanhuksen elämässä sekä eräänlaisena entisaikojen ja nykyaikojen kohtaamispisteenä, kun kaksi eri sukupolvea kohtaavat toisiaan (Mazzarella 2008, 187). Suhde saa omanlaisensa sävyn, kun ulottuu maan rajojen ulkopuolelle ja jatkaa olemassaoloaan eri kulttuurien parissa. Globalisoituva maailma asettaa yhtäältä haasteita eri kulttuurissa kasvavien lastenlasten ja heidän isovanhempien välisiin suhteisiin. Toisaalta se antaa mahdollisuuden tarkastella isovanhemmuutta uudesta näkökulmasta, saa syntymään syvempiä pohdintoja siitä, mitä vanhukset itse tavoittelevat ollessaan isovanhempina ja millaisia muistoja haluavat jättää itsestään nuoremmalle sukupolvelle.

Muistojen jättäminen lastenlapsille osoittautui tutkimuksessani merkittäväksi kysymykseksi osana sosiaalista vuorovaikutusta ja käsittelen sitä erikseen tässä luvussa. Arvioitaessa omaa elämää kokonaisuudessaan lastenlapsia omaavilla vanhuksilla syntyy ja kasvaa tarve jättää itsestään konkreettisia muistoja, joko materiaalisten esineiden tai immateriaalisten asioiden kautta. Pyrkimys

kytkeytyy tiiviisti muistoihin omista isovanhemmista, joiden kautta nousee esille omanlainen ja muista perhesiteistä poikkeava suhde vanhusten ja heidän lastenlastensa välillä.

5.2.1 Isovanhemmuus globaalissa maailmassa

Lastenlapset ovat ryhmä, joka on yleensä enemmän läsnä ikääntyvien ihmisten elämässä riippumatta siitä, asuvatko sukupolvet saman katon alla vai ei. Mazzarellan mukaan lapsenlapset näkevät usein isovanhempiensa lävitse ja ymmärtävät heitä enemmän, kuin isovanhemmat kuvittelevat. Lapsenlapset voivat myös edesauttaa sovinnon syntymistä ikäihmisten ja heidän lasten välillä. (Mazzarella 2008, 8.) Globaalissa maailmassa yhä useammin voi käydä niin, että lapset ja lapsenlapset asuvat eri maassa, jopa tuhansien kilometrien etäisyydellä. Välimatka ei ole kuitenkaan esteenä perhesuhteiden ylläpitämiselle, sillä isovanhemmat pysyvät isovanhempina silloinkin, kun eivät ole omien lastenlastensa kanssa (Mazzarella 2014, 139).

Isovanhemmat pyrkivät ennen kaikkea välittämään lapsenlapsilleen niitä arvoja, jotka ovat heille isovanhemmille merkittäviä. Globalisoituvassa maailmassa arvojen välittäminen on haastavaa, sillä lapsenlapset asuvat eri kulttuureissa ja omaksuvat erilaisia arvoja osaksi elämäänsä. Lisäksi arvot muuttuvat ajan myötä ja toisen sukupolven edustajilla saattaa olla toisenlaisia käsityksiä arvoista. Isovanhemmat tahtovat olla perinteiden välittäjinä ja toivovat, että lapsenlapsilla olisi käsitys menneistä arvoista. He kokevat ylpeyttä silloin, kun lapsenlapsi saa kotitehtäväkseen haastatella isovanhempaansa ja tulee kysymään muun muassa entisaikojen ruoasta tai lastenleikeistä.

*”Kerron mummustani, joka tarjotessaan suklaata rasiasta selitti, miksi me emme tarvitseet
enempää kuin palan kukin [--] Nyt minun pitää muistaa kertoa, miksen ikinä voi heittää
ruoanloppuja menemään”*

(Mazzarella 2008, 224–225.)

Ihminen huomaa arvojen muuttumisen erityisesti tullessaan vanhemmaksi. Tästä syystä isovanhempien tavoitteena on saada lapsenlapsia ymmärtämään, ettei nykyhetken horisontti ole ollenkaan horisontti kaikelle, mitä on. (Mazzarella 2008, 227.) Muuttuva maailma luo jatkuvasti uusia merkityksiä ja käsityksiä, myös isovanhempien ja heidän lastenlasten välisissä suhteissa. Esimerkiksi nopeasti kehittyvän teknologian myötä nuoremman sukupolven ajanvietto on muuttunut itsenäisemmäksi tietokoneen ääressä, jolloin vanhemmat kunnioittavat heidän tahtoaan olla osallistumatta johonkin yhteistoimintaan kuten kauppareissuun. Samalla lapsille annetaan

oikeus olla omissa oloissa aina, kun heistä siltä tuntuu. Arvojen erilaisuus korostuu tällöin suhtautumisessa ympäröivään maailmaan ja muihin ihmisiin sekä omien tunteiden ilmaisemisessa.

”Amelia istuu tietokoneen ääressä [--] Kun kysyn häneltä, mitä hän lukee, hän vastaa: ”Minua ei huvita jutella juuri nyt.”

(Mazzarella 2008, 126.)

Arvomaailman erilaisuus korostuu voimakkaasti kiinnostusten kohteissa. Isovanhemmille läheiset asiat voivat kuulostaa lapsenlapsilta kaukaisilta ja vierailta, ja samoin toisinpäin. Isovanhemmat eivät aina ole tietoisia kaikista nykyisen tuotannon uutuuksista esimerkiksi elokuvamaailmassa. Tietokoneen ja internetin vähäinen käyttö sekä omat harrastukset ja kiinnostuksen kohteet vaikuttavat siihen, ettei isovanhemmilla ole aikaa tai mielenkiintoa perehtyä muun muassa nykyiseen elokuvatarjontaan tai näyttelijöihin.

”Etkö sinä ole koskaan nähnyt Ihmemaa Ozia?” tivaa Jacob. ”En”, minä sanon, ja molemmat lapset katsovat minua säälivästi. Seuraavana päivänä [--] yritän selittää heille Lucia-perinnettä, mutta he katsovat minua epäuskoisesti. [--] Tajuan, että Lucia-perinne on käsittämättömämpi kuin Ihmemaa Oz.”

(Mazzarella 2008, 91.)

Kiinnostuksen kohteista pyritään myös kertomaan toisilleen. Lapsenlapset haluavat kertoa sellaisista, heille merkittävistä asioista, kuten tietokonepelit, keräilyesineet tai parhaat ystävät. Isovanhemmat pyrkivät perehdyttämään nuorempaa sukupolvea aiempien aikojen taiteeseen tai kirjallisuuteen liittyen omaan maansa kulttuuriin ja historiaan. Erityisen tärkeä se on silloin, kun lapsenlapset kasvavat eri kulttuurissa ja isovanhempien kulttuuri on heille vieras.

”Sitten istumme Esplanadilla ja minä kerron Runebergistä”

(Mazzarella 2008, 92).

Isovanhemmat vertaavat usein nykylasten arvoja suhteessa omaan lapsuuteen ja omiin silloisiin arvoihin. Muistot omasta lapsuudesta vaikuttavat isovanhempien tekemiin valintoihin ja ohjaavat usein heidän toimintaa. Ne luovat esimerkiksi tietynlaisia pelkoja liittyen omaan vanhenemiseen ja lastenlasten mielikuvaan heistä isovanhempina. Erityisesti se korostuu silloin, kun tapaamiset lastenlasten kanssa rajoittuvat muutama kertaan vuodessa.

”En halua pukeutua hänen [lapsenlapsen] nähtensä. [--] Muistan yhden aamun äitini vanhempien luona, kun vanhin tätini Inger tuli keittiöön lyhyenlyhyessä yöpaidassa. Muistan ajatelleeni, että [--] hänen ruumiinsa oli kiusallinen, tungetteleva. [--] Vuosien mittaan olen lukenut monituisia lapsuudenkuvauksia isoäitien vanhenevista ruumiista, heidän väljistä alushousuistaan, heidän kudotuista sukistaan.”

(Mazzarella 2008, 212.)

Isovanhemmat haluavat välittää jälkisukupolvelle sellaisten paikkojen merkityksen, jotka ovat olleet heille, isovanhemmille, hyvin tärkeitä. Kyseisiin paikkoihin voivat liittyä erilaisia merkittäviä asioita kuten suomalainen luonto Ahvenanmaan saaristossa, leivosten tuoksu konditoriassa tai yrttien vihreys pienessä puutarhassa Tammisaaressa. Erityisesti arvostetaan näissä paikoissa vietettyä yhteistä aikaa, jolloin isovanhemmat pääsevät jakamaan lapsenlasten kanssa kokemuksistaan sekä ajatuksiaan tästä paikasta ja välittämään jälkisukupolvelle paikan merkityksen. Nämä hetket ovat yksi tärkeimmistä vaiheista isovanhempien ja lapsenlasten välisissä suhteissa, sillä niissä kaksi eri sukupolvea ikään kuin yhdistyvät.

”Minä avaan oven lukosta, lapset syöksyvät sisään. Jacob kääntää rituaalisesti Semiramis-kissan. [--] Amelia haluaa, että takkaan sytytetään tuli, ja käymme yhdessä hakemassa puita. Kun Jacob on leikannut nokkoset [--] päästään syömään. Illalla pelataan Afrikan tähteä.”

(Mazzarella 2008, 167.)

Globaalissa maailmassa elämisen myötä isovanhemmissa syntyy tarve korostaa oman asuinpaikan merkitystä ja välittää sitä lapsenlapsilleen erityisesti silloin, kun heidän oma asuinalueensa on väestöluvultaan ja kooltaan pienempi verrattuna lapsenlasten asuinpaikkaan. Silloin toivotaan lastenlasten ymmärtävän, millaista on tunnistaa ihmisiä kaduilla ja pysähtyä vaihtamaan ohimennen muutaman sanan. Elämä pienessä kaupungissa eroaa huomattavasti suurkaupungin elämästä, mikä korostuu isovanhempien vierailukäyntien aikana.

”Chicagossa on kaunista, Michiganjärvi on niin valtava, että luulisi olevansa meren rannalla. Mutta välimatkat ovat pitkiä, minua kyyditään sinne ja tänne, minun ei tule käveltyä niin kuin minulla on tapana.”

(Mazzarella 2008, 117.)

Lapsissa pyritään jättämään muiston pikkukaupungin yhteenkuuluvuudesta ja selkeydestä, jättäen heille samalla muistoja isovanhempien tavasta suhtautua tähän paikkaan. Lasten toivotaan muistavan, kuinka isovanhemmat viettivät paljon aikaa pienessä kaupungissa. Heille halutaan välittää myös merkityksen juurista sekä juurtumisesta ja muistavan isovanhempia juurtuneina, aloilleen asetettuina ihmisinä. Tähän vaikuttaa myös ajatus turvallisesta kodista yhtenä pysyvänä paikkana. Kasvaminen monien paikkojen ja kulttuurien risteyskohdassa saattaa aiheuttaa jossain vaiheessa elämää filosofisia kysymyksiä siitä, kuka olen, mihin kuulun ja missä on paikkani.

”Voisin antaa lapsenlapsilleni paikan maailmassa: paikan, johon heillä olisi suhde, johon he voisivat palata, josta he löytäisivät turvan”

(Mazzarella 2008, 221–222.)

Osa isovanhemmista haluaa jättää muistoksi itsestään materiaalisia asioita kuten astiaston, kattokruunun tai hienoja pukujaan, mutta asuessaan globaalissa maailmassa, jossa lastenlapset asuvat ja kasvavat jopa tuhansien kilometrien etäisyydellä, immateriaalisten asioiden jakaminen voi olla suurempaa. Tällöin ei ole mahdollista viedä muun muassa massiivista kattokruunua Atlantin valtameren yli, ja isovanhemmat pyrkivät sen sijaan jättämään muistoja yhteisestä ajanvietosta, perhetraditioista tai yhdessä matkustamisesta.

”Olen jo hankkiutunut eroon paljosta siitä, mitä aiemmat sukupolvet niin huolellisesti säästivät: isänäitini ja isän äidinäidin postikorteista, heidän vanhoista vaatteistaan, heidän pienistä keittiöpyyhkeistään.”

(Mazzarella 2008, 219.)

Esineiden kautta halutaan kuitenkin jättää itsestään jonkinlaisia muistoja riippumatta siitä, onko kyseinen esine vielä olemassa ja lastenlasten hallussa monien vuosien kuluttua vai ei. Lapsenlasten mieleen toivotaan jäävän muistikuvia isovanhempien pitämistä esineistä, esimerkiksi kaulaketjusta tai sormuksessa olevasta korukivistä. Isovanhemmat toivovat jättävänsä sellaisia muistoja, jotka jäävät pysyvästi heidän lastenlastensa mieleen ja joita lastenlapset jakavat tulevaisuudessa omien lastenlastensa kanssa.

”Minulla on oikean käden keskisormessa sormus, jossa on pieni ametisti. [--] Ehkä Jacob jonain päivänä muistaa ja sanoo: ”Minun famullani oli kaunis sormus, jossa oli lilanvärinen kivi”.

(Mazzarella 2008, 237.)

Perinteiden jatkaminen muodostaa yhden tärkeimmistä isovanhemmilta lastenlapsille välitettävistä arvoista. Perinteinä voivat olla juhlapyyhiin liittyvät valmistelut resepteineen, esineineen ja tunnelmoineen. Esimerkiksi Mazzarellan mainitsema perinteinen vanha tanskalainen joulukuusi, johon kuuluvat askartelu tanskalaisten joulukuusenkoristearkkien parissa, joista tehtiin koreja ja joissa oli kuvia tontuista, linnuista ja olkilyhteistä sekä tanskalaisten lihapullien tekeminen.

”Kuvittelen, kuinka me niin kuin ennen vanhaan äidin eläessä istumme ruokasalin pöydän ympärillä ja leikkaamme ja liimaamme ja juttelemme, aikuiset ja lapset yhdessä. Kuvittelen, että voisin laittaa niitä tanskalaisia frikadelleja, joita äidillä oli tapana laittaa.”

(Mazzarella 2008, 134–135.)

Eri sukupolvien väliset suhteet voivat olla erilaisia tiivistä arkimuummosuhteesta maantieteellisesti etäisempään lomamuummosuhteeseen. Arkimuummot pääsevät näkemään ja hoitamaan lapsenlapsiaan useammin ja heidän näkemykset isovanhemmudesta eroavat lomamuummojen näkemyksistä ja kokemuksista. Lomamuummoilla ei ole esimerkiksi varaa siihen, jos lapsenlapset sanovat, etteivät halua tulla mummonsa luokse uudestaan. Heidän yhteinen aika on niin lyhyt, ettei ole varaa näyttää ärtymystään. Arkimuummot eivät usein ehdi pohtia isovanhemmuuden rooliaan, sillä heillä on täysi työ auttaa lapsenlapsiaan arjen askareissa: hakea päiväkodista tai koulusta, hoitaa sairastumisen aikana, laittaa sunnuntaipäivällisiä.

”Kun kysyn ystäviltäni [arkimuummoilta], millaisena he pitävät rooliaan isovanhempina, he vastaavat usein vähän hengästyneinä: ”Mitä sinä oikein tarkoitat?”

(Mazzarella 2008, 19.)

Arkimuummoilla on varaa suunnitella yhteistä arkea ja tehdä suunnitelmia myös tulevaisuuden varalle: baletti- ja pianotunteja, mansikoiden poimimista, kielimatkoja. Arkimuummoilla on mahdollisuus olla jatkuvasti läsnä lapsenlasten elämässä, toisin kuin lomamuummoilla. Heidän katsotaan tuottavan evolutiivista etua, sillä he tukevat lapsiaan lastenhoidossa. Lomamuummot saavat myös tavata lapsia, mutta ei läheskään niin usein kuin tahtoisivat. Toisaalta juuri lomamuummona olemisen pysäyttää ajattelemaan syvällisemmin isovanhemmuuden roolia ja arvomaailmojen erilaisuutta. Vähäisistä tapaamisista huolimatta lomamuummoilla on myös paljon suunnitelmia yhteiselle ajanvietolle ja lastenlapset ovat läsnä heidän elämässään ja ajattelussaan myös silloin, kun ovat fyysisesti kaukana.

”Tahtoisin hänet tänne joskus juhannuksena, jotta hän saisi poimia seitsemää lajia kukkia tyynyn alle pantavaksi. Tahtoisin, että hän saisi olla mukana pystyttämässä juhannussalkoa.”

(Mazzarella 2008, 88.)

Globalisoituvassa maailmassa lapsenlapset matkustavat paikasta toiseen ympäri maailmaa ja heillä on harvoin mahdollisuus viipyä yli kahta viikkoa samassa paikassa. Aikaiset aamut ja äkilliset lähdöt saattavat olla lomamummoille perhesiteiden haavoittuvuuden ja turvattomuuden symboleina. Mazzarella (2008, 30; 153) kuitenkin korostaa, että lomamummona olemisessa on omat hyvät puolensa. Isoäideillä ei ole aina aikaa tai ei riitä voimia lastenvahtimiseen useampana päivänä viikossa, jolloin lomamummojen ei tarvitse kärsiä huonosta omatunnosta. Kirjoittaminen lapsenlapsista tuo helpotusta välimatkan aiheuttamaan suruun ja tekee samalla lapsenlapset läsnäolevaksi. Kirjoittamisen ja kertomusten kautta kehittyi myös ajatus omasta identiteetistä, joka korostuu lastenlasten syntyessä ja kasvaessa. (Mazzarella 2008, 144.)

5.2.2 Isovanhempien jättämät muistot

Mielikuvat isovanhemmista vaihtelevat, mutta liittyvät usein fyysisiin paikkoihin tai konkreettisiin tilanteisiin ja esineihin. Esimerkiksi isoäidin kampauspöydän peilin hopeoidut kehykset ja hopeoitu hiusharja, isoisän ensimmäinen auto tai kellarihuoneessa oleva mankeli. Isovanhempien kanssa usein syödään perinteisiä ruokia kuten keittoja ja katetaan kauniisti pöytiä. Isoäitejä muistetaan pyörittämässä lihapullia, keittämässä marjakiisseliä tai pelaamassa pasianssia. Suuret juhlat kuten joulu tai pääsiäinen tuovat mukanaan muistoja isovanhemmista. Muistot säilyvät myös käsintehdyissä joululahjoissa kuten pienissä kirjoissa, jonne on kirjoitettu lastenrunoja ja liimattu kuvia runojen kuvitukseksi.

” [--] äidinäiti lähetti joka vuosi joululehtiä ja suuria paperiarkkeja, joista leikattiin joulukuusen koristeita. Missä päin maailmaa perheeni olikin, sinne saapui tuo arkki enkeleineen, tonttuineen, olkilyhteineen ja porvarillisen perheidylleinen ”

(Mazzarella 2008, 60.)

Isoiseihin liittyy muistoja autoista, heidän ammasteista, harrastuksista tai joistakin yksittäisistä hetkistä heidän elämästään, esimerkiksi isoisän ottamat päiväunet sohvalla, kalju pää lukulampun valossa. Muistot isovanhemmista sekä joistakin hetkistä heidän elämästään pysyvät mielessä halki vuosien yksityiskohtia myöten. Muistoja pidetään arvokkaina ja ne lämmittävät lastenlasten mieltä.

”Ne olivat hetkiä, jolloin tunsin olevani tärkeä hänelle [--] Hetki metsässä, kun nautimme rauhasta ja auringosta ja joimme päärynäjuomaa [--] Hetket, jolloin hän istui kirjoitustupansa rappusilla hiljaisuudessa ja kesän lämmössä aamuisin”

(Mazzarella 2008, 10.)

Lapsenlapset etsivät usein isovanhemmilta tukea ja yhteisymmärrystä niissä asioissa, joissa heidän vanhemmat eivät välttämättä ymmärrä heitä, esimerkiksi esikoisena oleminen. (Mazzarella 2008, 215–216.) Isovanhempien luona vietetty lapsuus tuoksuu grahampullille, tuntuu pehmeiltä käsiltä ja vaivattomalta onnellisuudelta. Yhteinen aika jää muistiin erityisenä tunteita herättävänä ajanjaksona, jolloin sai tehdä jotakin erityistä, mitä ei välttämättä saanut tehdä kotona.

” [--] hänen luonaan sain aina voita perunoiden päälle. Kotona en koskaan saanut”

(Mazzarella 2008, 40.)

Nykyajan nuoret perheet kaipaavat vanhaa mummonroolia. Erityisesti arvostetaan isoäitien kodinhoitoon liittyviä taitoja kuten ruoanlaittaminen tai kukkienhoito sekä lastenlasten kanssa vietettyä yhteisaikaa: satujen lukemista ja kotitehtävien tekemisessä auttamista. Internetissä perustettujen ja lapsiperheille käytännön apua tarjoavien yhdistysten nettisivuilta on ollut kysyntää jaksavaisille varamummoille, joilla on aikaa hoitaa nuoremman sukupolven edustajia. Isovanhempien ja erityisesti isoäitien tarjoamaa apua arvostetaan ja kaivataan. Nuorten äitien ajanpuutteen takia useat kotityöt kasaantuvat päälle ja isoäitien aktiivisuus koetaan pelastamisena, kun he hoitavat pyykkien silittämistä, kukkia ja laittavat ruokaa. Nuoret vanhemmat saattavat unelmoida ihannemummusta haikaillessaan touhukasta, äidillistä olentoa, joka siivoaisi ja järjestäisi, hoitaisi lapset ja varjelisi vaaralta. Mummon läsnäolo merkitsee usein turvallisuutta ja mummon katoaminen tai muuttuminen turvattomuutta. Isoäitinä oleminen on paljolti nostalgisen naisroolin toteuttamista. (Mazzarella 2008, 36–49.)

”Isoäidillä on enemmän aikaa. Minä luen ääneen Amelialle ja Jacobille ja nautin, jos he haluavat kuunnella pitkään. Muutan kaikki lastenkirjojen mukavat äidinäidit isänäideiksi. Eikä hävetä yhtään.”

(Mazzarella 2008, 105.)

Lapsenlasten suhde isänäiteihin voi olla erilainen kuin äidinäiteihin, jolloin isänäitiin kohdistuu useimmissa tapauksissa ristiriitaisia tunteita. Useassa nykyperheessä keskushahmona on äiti ja

hänen oma äitinsä on siten hänen kauttaan läheisempi hänen lapsilleen. Äidin ja isänäidin monimutkainen suhde vaikuttaa lasten suhtautumiseen isoäitiinsä. Hänen lahjat saattavat vaikuttaa omituisilta tai vaikeasti tulkittavilta lapsenlasten näkökulmasta, esimerkiksi joululahjaksi saadut vanhat joulukuusen koristeet tai pyykinpojat. (Mazzarella 2008, 47–61.) Yhtäältä molemmat lahjat ovat erikoisia: mummon vanhat joulukoristeet ovat tunteita herättävä lahja ja pyykinpojat ovat käytännöllinen, arkea huomioon ottava lahja. Toisaalta joulukuusen koristeet voivat vaikuttaa vanhoilta ja käytetyiltä, eikä pyykinpoikien käytännöllisyys korostu saadussa lahjassa, jos äiti toteaa, ettei niille voi tehdä mitään. Tällöin isoäidin omat arvot, joita hän on yrittänyt välittää lapsenlapsilleen, katoavat erimielisyyden luomiin jännitteisiin.

Mazzarellan tekemä kaunokirjallisuuden ja blogikirjoitusten katsaus osoittaa, että isänäitejä nähdään enemmän ongelmallisina kuin äidinäitejä. Isänäitien tulee olla kritiikittömiä ja täynnä rakkautta. Suhtautuminen heihin riippuu usein äidin asenteesta, joka heijastuu myös lapseen. Lapsenlapset saattavat etäännyä isänäidistään hänen asuessaan toisessa maassa. Harvat vierailut ja yhteydenotot voivat johtaa siihen, että isoäitiä käydään katsomassa vasta, kun hän lähestyy kuolemaansa vanhainkodin tai sairaalan vuoteessa. Äidinäideistä on siten enemmän muistikuvia, ja he ovat useimmin keskipisteenä. Isänäideistä myös puhutaan vähemmän, esimerkiksi ruotsinkielinen Googlen hakutulos osoitti, että isänäitien osuus on viisikymmentä prosenttia pienempi. Isänäiteihin liitetään myös mielikuvia ns. laihasta tädistä, joka on tiukka ja ankara, eikä ymmärrä leikkiä. (Mazzarella 2008, 44–49, 53.)

”Kun äidinäitini kuoli, itkin monta päivää, koska hän oli minulle niin läheinen. Isänäitiä tapasin niin harvoin, että kun hän kuoli, minulla oli melkein huono omatunto siitä, etten surrut häntä.”

(Mazzarella 2008, 145.)

Äidinäideillä saattaa olla myös etäiset välit lastenlastensa kanssa, jos hänen ja hänen tyttärensä välillä on ristiriitoja. Naisen huono suhde omaan äitiinsä on voinut saada juurensa lapsuudesta, esimerkiksi kun naisen vanhempien avioliitto purkaantui arjen paineissa ja muutti äidin elämän siten, ettei hän enää onnistunut äidin roolissaan: ei jaksanut muun muassa tehdä ruokaa, tarkistaa lapsensa kotitehtäviä tai käydä vanhempainilloissa. Myöhemmin ollessaan ja isoäitinä äidinäidin yritykset lähestyä lapsenlastaan voivat helposti epäonnistua ja törmätä tyttären sisällään kantamiin loukkaantuneisiin tunteisiin. Tällöin tytär saattaa nähdä lähes jokaisessa äitinsä toiminnassa vääryyttä, esimerkiksi lapset ovat saaneet väärää ruokaa tai saaneet päälleen väärät vaatteet. (Mazzarella 2008, 42.)

Isän tai äidin vanhemmat voivat vaikuttaa etäisiltä silloin, kun he ovat olemassa vain valokuvissa ja tulevat eläviksi vanhempien muistoista heräävien yksityiskohtien kautta. Mazzarellaa lainaten, kuolleet tarvitsevat eläviä pysyäkseen elävinä muistoissa. Muistikuvat aikaisin edesmenneistä isovanhemmista voivat olla hyvin hämärät tai ne voivat puuttua kokonaan, mutta elävien ja heidän kertomusten ansiosta lapsenlapset saavat tietää jotain isänsä tai äitinsä vanhemmista.

” [--] minun tietoni heistä [isovanhemmista] olivat enimmäkseen peräisin äidiltä. Hän on kertonut, että [--] isoisällä oli toisessa pikkusormessaan hyvin pitkä kynsi ja että hän sipaisi sillä syrjään muhkeat viiksensä, kun ryhtyi syömään. Tuon pikkusormenkynnen, pikkusormenkynnellä tehdyn eleen kautta isoisäni tulee eläväksi minulle ”

(Mazzarella 2008, 60.)

Nykypäivinä isovanhemmat tekevät harvemmin kuin ennen sellaisia asioita, jotka ovat lasten mielestä hauskoja. Heidän ajanviettoon kuulu yhä vähemmän taloustöiden hoitaminen, ulkona urheileminen tai mailla käyminen. He omistautuvat omille harrastuksilleen, juoksevat maratoneja, matkustavat ja viettävät paljon aikaa tietokoneen ääressä. Isovanhemmat pyrkivät monella tapaa pysymään mukana nykyajassa, mikä muuttaa jopa heidän vakiintuneita käsityksiä asioista ja vaikuttaa heidän ja lastenlastensa suhteeseen. (Mazzarella 2008, 160–161.)

”Ostan [--] pizzaa ja laitan pestoa ja tacoja, sillä en halua, että lapset traumatisoituvat niistä perheaterioista, joita minä heille tarjoan. Ajattelen, että vain viisitoista vuotta sitten olin tuskin kuullut puhuttavankaan pestosta tai tacoista.”

(Mazzarella 2008, 161.)

Isovanhemmat kuuluvat lapsenlapsensa läheiseen piiriin, jonka sisällä lapsi tuntee olevansa rakastettu ja jonka jäsenet välittävät hänestä. Tuolloin lapsi voi jakaa omia ajatuksiaan ja kertoa luottamuksellisesti itselleen tärkeistä asioista sekä kiinnostuksen kohteista, esimerkiksi tukholmalaisesta antiikkiliikkeestä löydetty vanha vuoden 1918 ruplan setelistä, jengissä pysymisen vaikeudesta kertovasta nuortenkirjasta tai yhteisestä ajanvietosta parhaan ystävän kanssa. Lapsen omien kiinnostusten kautta syntyy kiinnostus myös isovanhempien elämää kohtaan sekä heidän sotakokemuksiaan kohtaan. (Mazzarella 2008, 215.)

5.3 Vanhusten kokema yksinäisyys

Yksinäisyys liitetään usein mielikuvaan vanhuudesta, jolloin lapset muuttavat aikuistuuksaan pois ja puoliset tai sisarukset kuolevat. Lapsenlapsiin ei ole niin tiivis yhteys ja suurimman osan ajastaan vanhukset viettävät yksin. Yksinäisyyden tunne voi olla läsnä jopa silloin, kun ihminen ei ole jäänyt yksin ilman perhettä tai jälkeläisiä. Tutkimustulosten mukaan useammat vanhukset, jotka asuvat yhdessä jälkeläistensä kanssa, muun muassa mannermaista hyvinvointimallia edustavissa maissa, kärsivät yksinäisyydestä. Tarkasteltaessa etelämpänä Suomesta sijaitsevia maita, voidaan huomata, että haastateltavat asuvat siellä harvemmin yksin, mutta useampi heistä myöntää yksinäisyyden olevan huomattavana vaivana. (Eskola 2016, 146.) Yksinäisyys kohtaa usein myös sellaisia vanhuksia, joiden perheenjäsenet asuvat muualla Suomessa tai Suomen ulkopuolella. Tällöin yksinäisyys johtuu tilannetekijöistä.

”Joulupäivän hämärässä makaan yksinäni hereillä ja ajattelen [lapsenlapsia] Ameliää ja Jacobia. [--] Illalla soittaa [miniä] Jenny, ja minä puhun ensin Jacobin ja sitten Amelian kanssa. [--] Kun olen lopettanut puhelun, ajattelen: ”Ovathan he kuitenkin olemassa. He kaikki ovat olemassa”. [--] Ei ole yhtään hassumpaa, että omat perhesiteet ulottuvat Bangalorestä San Diegoon”.

(Mazzarella 2008, 151–152.)

Pohjoismaissa vanhusten asuminen yksin on usein esiintyvä ilmiö, johon yksinäisyyden oletetaan liittyvän kokonaisvaltaisesti. Vanhusten yksinäisyydestä on muodostunut jatkuva puheenaihe ja kyseinen ilmiö on muuttunut näkyväksi ongelmaksi. Yksinasuvan vanhuksen sosiaalinen elämä ei kuitenkaan ole aina puutteellinen. Vanhuksilla voi olla tiiviitä sukulaissuhteita ja useita tapaamisia perheenjäsenten kanssa.

”Vaikka asustelenkin yksin, vaimo, lapset ja lapsenlapset ovat lähellä ja näen heitä usein, vaimoani toisessa asunnossamme kadun toisella puolella tapaan joka päivä. Itse asiassa meidän kuuden välinen suhdeverkko voisi olla hiukan väljempikin, vähemmän symbioottinen”.

(Eskola 2016, 142.)

Yksinäisyys on moniulotteinen ja vaikea käsitys, jota analysoidessa nousee esille erilaisia toisistaan poikkeavia ilmiöitä. Eskola (2016, 141) puhuu kahdenlaisesta yksinäisyydestä, jolle löytyy englannin kielestä termit *solitude* ja *loneliness*. Ensimmäinen termi *solitude* tarkoittaa yksinoloa ja viittaa rauhaan ja hiljaisuuteen. Käsitteen merkitys sijoittuu lähelle eksistentiaalisen teorian merkitystä, jolloin yksinäisyyden katsotaan kuuluvan jokaisen ihmisen olemassaoloon. Toinen

termi *loneliness* tarkoittaa erillisyyttä, johon liittyy yksin jäämisen kipu. Tällöin syntyvät helposti emotionaalinen ja sosiaalinen yksinäisyys reaktiona läheisen ja kiintymystä tuottavan suhteen puuttumiseen, kun yksilö kokee epäonnistumista liittyessään sosiaaliseen yhteisöön. (Tiikkainen 2007, 147.)

”Kun vanha ihminen kaipaa rauhaa ja vetäytyy omiin oloihinsa, hänen on hyvä olla, jos hän tietää, että jokin hänelle läheinen yhteisö on olemassa ja hän voi halutessaan palata siihen”.

(Eskola 2016, 142.)

Yksinäisyys voi olla pitkäaikaista, jolloin sitä on esiintynyt vanhuksen elämässä jo pitkään ennen hänen siirtymistään eläkkeelle tai se voi kohdata vanhusta yllättäen hänen vanhuutensa edetessä. Yhteydenpito perheenjäseniin tuolloin heikkenee heidän omien menojensa ja elämänsä vuoksi. Vanhukselle tutut paikat tai esineet menettävät merkitystään. Ne eivät ole toiminnallisesti enää samoja, sillä niihin tiiviisti liittyvä sosiaalinen elämä on kadonnut.

”Yksinäisten käyntien myötä tästä paikasta [mökistä] on tullut minulle yhä enemmän vain järvenrantatontti ja joukko rakennuksia eikä enää ”kesämökki”. [--] Istuskelen yksinäni ikään kuin haamuna kesämökkimme raunioilla. Ehkä yksinäisyyden tunteet vaivaisivat vanhaa ihmistä vähemmän, jos hänellä ei nuorempaanakaan olisi ollut sellaista sosiaalisen elämän ”ruusutarhaa” kuin minun muistojeni kesämökki?”

(Eskola 2016, 145–146.)

Tutkimustulokset osoittavat, että yksin liikkeelle lähteminen tuottaa hankaluuksia vanhoille naisille. Tutkimukseen liittyvässä haastattelussa naiset kuvailivat yhdessä kävelemistä virkistäväksi yhdessäoloksi, jossa syntyvä vireys yhdistyy liikuntaan. (Eskola 2016, 79.) Yksinäisyyden tunne voi tuolloin haitata fyysistä suoritusta, vähentää liikkuvuutta ja vaikuttaa negatiivisesti vanhuksen mielialaan. Tässä tapauksessa yksinäisyyden katsotaan johtuvan tilannetekijöistä sekä persoonallisista tekijöistä ja saavan vaikutteita interaktionistisesta teoriasta. (Tiikkainen 2007, 147.)

Yksinäisyys saattaa olla vaihtelevaa ja kohdata vanhusta tiettyinä hetkinä voimakkaammin. Pitkän välimatkan erottama ja perheenjäseniään vain muutaman kerran vuodessa tapaava vanhus tuntee yksinäisyyttä eniten siinä hetkinä, kun perheen yhteinen ajanvietto on päättymässä. Ajatukset perhesiteitä haavoittuvasta lähdöstä ja jälleen tulevasta pitkästä erosta luovat turvattomuuden tunnetta.

”Minulle juuri aikaiset aamulähdöt ovat [--] omien perhesiteitteni haavoittuvuuden, [--] turvattomuuden symboleina. [--] Lähtö on muistutus kaiken katoavuudesta ja se tosiasia, että on monia paikkoja, joissa voisi olla, ei tunnu vapaudelta.”

(Mazzarella 2008, 30, 233.)

Yksinäisyyteen liittyy usein kaipuun ja kiintymyksen tunnustaminen, jota vanhuksat kokevat vaikeaksi ja pyrkivät piilottamaan se pienen avun pyytämiseen. Läheisyyden kaipuu voi siten saada vanhuksia teeskentelemään avuttomampaa kuin mitä he todellisuudessa ovat. Avunpyynnön tarkoituksena on saada läheisiä ihmisiä käymään heidän luonaan ja olemaan seurana. Vanhuksia nolottaa ajatus avun pyytamisestä ja heikkoutensa näyttamisestä, mutta vielä enemmän heitä nolottaa kutsua läheisiään avoimesti esimerkiksi kahville. Vanhuksat eivät myöskään uskalla myöntää olevansa yksinäisiä.

”Miksi en yksinkertaisesti soita ja sano, että tulisitko kahville? Olisi mukava tavata.”

(Eskola 2016, 178.)

Yksinäisyys voi olla erilaista ja moniulotteista, jolloin sitä esiintyy sekä yksinasuvilla, että muun muassa jälkeläistensä kanssa asuvilla vanhuksilla. Ilmiö liitetään usein mielikuvaan vanhuudesta, erityisesti Pohjoismaissa, ja se on muodostunut näkyväksi ongelmaksi. Yksinäisiksi luokiteltujen vanhusten sosiaalinen elämä ei kuitenkaan aina ole puutteellinen, vaikka yksinäisyyden läsnäolo saattaa joissakin muodoissa esiintyä heidän elämässään. Yksinäisyys myös kuuluu luonnollisesti jokaisen ihmisen olemassaoloon ja ihmisillä syntyy välillä tarve vetäytyä omiin oloihinsa, joissa he voivat määritellä uudelleen elämänsä, itsensä ja vuorovaikutussuhteensa. Tässä tapauksessa yksinäisyyttä nähdään myönteisenä asiana, joka edistää yksilön kehitystä.

6. YHTEENVETO

Tutkielmassani tarkastelin ikäihmisten perhesuhteita ja niiden syntymistä silloin, kun ydinperheen merkitys katoaa ja muuttuneiden elämäntilanteiden myötä syntyy uusia perhesuhteita. Aihevalintaani on vaikuttanut kiinnostukseni gerontologista sosiaalityötä kohtaan ja tutkimuksessani tarkastelin aihetta sosiaalityön näkökulmasta, jolloin perheen on nähty olevan vahvana voimavarana ikäihmisten hyvinvoinnin tukemisessa. Vanhuuteen liittyviä ilmiöitä on mielenkiintoista tutkia, koska vanhuus on itsestään universaali ilmiö: yhtäältä sitä esiintyy globaalisti ja toisaalta se liittyy tiiviisti paikalliseen kulttuuriin.

Siirtymistä vanhuuteen voidaan pitää irtautumisena sosiaalisesta vuorovaikutuksesta, jota pidetään gerontologisen sosiaalityön kannalta huolestuttavana, sillä irtautumisen myötä vanhukset voivat muuttua näkymättömiksi ja passiivisiksi. Yhtenä vanhustyön tavoitteista on ollut taata ikääntyneelle väestölle sellaisen vanhuuden, johon kuuluvat elämän mielekkyys ja oikeus olla tasa-arvoisena yhteisön jäsenenä. Eettisenä kysymyksenä on myös vanhuksen kuulluksi tulemisen etiikka, joka sisältää lähimmäisrakkauden idean, välittämisen ja huolenpidon.

Tulevaisuudessa tulemme tarvitsemaan entistä enemmän tietoa ikäihmisten lähiyhteistöistä ja sosiaalisesta verkostosta, sillä väestömme ikääntyy ja yli 65-vuotiaiden määrä tulee kasvamaan. Vanhojen ihmisten määrän kasvu tulee vaikuttamaan koko yhteiskuntaan ja meidän on vahvistettava vanhenemista koskevaa tutkimusta onnistuneen ikääntymisen toteuttamiseksi (STM 2015, 4–5). Tutkimusmaailmassa käydään enemmän keskustelua nuorten aikuisten ja keski-ikäisten perhesuhteista, erityisesti lasten hyvinvoinnin näkökulmasta. Vanhukset jäävät usein varjoon ja painotus ikäihmisten asioissa on edelleen hoitoon ja hoivaan liittyvissä kysymyksissä.

Vanhustyöhön liittyvä tieto ja osaaminen yhteiskunnassa vaikuttavat siihen, millaisen merkityksen ihminen antaa vanhenemiselle ja itselle. Osaamisen lisäksi tulemme tarvitsemaan myös uusia työvälineitä gerontologisessa sosiaalityössä. Tutkimukseni tarkoituksena oli tuoda esille ikäihmisten omia ajatuksia ja kokemuksia liittyen perhesuhteisiin, sosiaalisiin verkostoihin ja vanhuuteen. Pyrkimys nähdä asioita iäkkäiden silmin auttaa edistämään gerontologista sosiaalityötä.

Perheitä tarkisteltaviin tutkimuksiin liittyy usein käsitys ydinperheestä, joka sisältää kodin, talon ja yksityisyyden merkityksiä. Perheellä kuitenkin tarkoitetaan laajemmin ihmisten suhteita sekä kodin sisällä että myös sen ulkopuolella. Lisäksi perheenä oleminen ei tarkoita ainoastaan biologista sukulaisuutta, vaan laajempia luotettavuuteen ja uhrautuvaisuuteen perustuvia suhteita. Tavoitteena on tällöin selvittää, ketkä ovat perheenjäseniä, millaiseksi perherakenteet muodostuvat ja minkä tyyppinen perhe on kyseessä. (Gubrium & Holstein 1990, 11–14; 27.)

Tutkimuksessani lähestyinkin aihetta sosiaalisen konstruktionismin kautta, jonka mukaan perhettä tarkastellaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä ja sille ei oleteta tiettyä konkreettista olemusta kuten ydinperhe tai tiettyä fyysistä tilaa kuten kotia. Perheen merkityksellistäminen tapahtuu siten sosiaalisen toiminnan kautta, joka ilmenee käytännöissä. Lähestymistapa suuntautuu arkiseen sosiaaliseen toimintaan ja pyrkii analysoimaan elämänkulkua, ikää ja identiteettiä sekä niihin kietoutuvia instituutioita ja asiantuntijuutta. Tavoitteena on rakentaa nykyelämän kokemuksen ja tulkinnan teoriaa. Konstruktionismi ei määritä perhettä tietyllä tavalla, esimerkiksi ydinperhe.

Samalla se ei määritä perheelle tiettyä fyysistä tilaa kuten kotia, vaan perhettä tarkastellaan erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa. Käsitys perheestä syntyy ja rakentuu sosiaalisen toiminnan kautta, joka ilmenee käytännöissä. Perheen käsite muuttuu ja tyypillisen substantiivin *the family* sijaan käsite alkaa viitata verbiin *doing family* sekä adjektiiviin *familial meanings*. (Forsberg 2014, 123–130.)

Valitsin tutkimusmenetelmäksi narratiivien tutkimuksen ja käytin konstruktionistista lähestymistapaa, koska ne antoivat mahdollisuuden selvittää, millä tavalla ihmiset rakentavat identiteettinsä ja tietonsa. Tutkimusaineiston tuottaminen tapahtui tällöin kerrontana ja painopisteenä oli pyrkimys tuottaa uutta kertomusta aineiston kertomusten perusteella. Narratiivinen analyysi tuotti uuden kertomuksen, joka pohjautuu aineistoon ja korostaa sen keskeisiä teemoja. Narratiivit vanhuudesta ovat mielenkiintoisia, koska ne nostavat esiin uusia muistoja ja luovat uusia tulkintoja elämästä vallitsevista käsityksistä. Samalla kertojat kokevat kertoessaan helpottavan tunteen siitä, että jotkut mahdollisesti mieltä painavat asiat on selvitetty. (Eskola 2016, 53.)

Innostus kertomusten käyttöön sosiaalitieteiden tutkimuksissa on lisääntynyt ja voidaan jopa puhua narratiivisesta käännteestä, jossa sosiaalisilla ja henkilökohtaisilla merkityksillä on huomattava asema toiminnan perustana. Elämä kiehtoo ihmisiä sen kaikessa merkillisyydessään. Eri alojen tutkijat ovat käyttäneet tutkimusaineistona elämäkertoja ja erilaisia kirjoitelmia. Tarinoista, niiden kirjoittamisesta ja tutkimisesta keskustellaan aktiivisesti sekä kansallisesti että kansainvälisesti. (Syrjälä 2007, 229.)

Sosiaalityön kannalta narratiivit muodostavat merkittävän työtavan, sillä se pyrkii selvittämään, millä tavalla yksilöt antavat merkityksiä asioille omien tarinoidensa kautta. Narratiivien tutkimus antaa mahdollisuuden tarkastella kertomuksia tiedon välittäjänä ja rakentajana. Tutkimuksen ja kertomusten suhde rakentuu tässä tapauksessa kahdella tavalla: tutkimus voidaan ymmärtää kertomuksen tuottamiseksi maailmasta ja samalla tutkimus käyttää kertomuksia materiaalinaan. Kertomusten avulla identiteetin uskotaan rakentuvan uudelleen ja identiteettityössä on mahdollista koota ehjää kokonaisuutta elämän sirpaleisuudesta tuoden elämäntarinaa tarkastelun kohteeksi. Tarinoissa tehdään selontekoja, otetaan kantaa tai asemoidaan itseä ja muita. Tarinalliset tutkimukset lisäävät siten alan ymmärrystä. Samalla tutkija purkaa itsestään selviä oletuksia vuorovaikutuksen sujumisesta tutkiessaan tarinoita ja vuorovaikutusta. (Heikkinen 2001, 116–125; Hänninen 2000, 14–15.)

Perheillä on suuri merkitys vanhustyön näkökulmasta, sillä niillä on yhteinen olemisen, elämisen ja vanhenemisen historia (Chambers ym. 2009, ix). Sosiaalisella verkostolla on suora yhteys terveyteen, koska se käsittää vanhuksen olemassa olevat ihmissuhteet, joihin kohdistuu erilaisia tarpeita ja odotuksia. Yksi vanhustyön kannalta tärkeimmistä tarpeista on yhteenkuuluvuuden tarve. Yhteinen toiminta ja sosiaalinen kanssakäyminen antavat vanhukselle mahdollisuuden tuntea kuuluvansa yhteisöön. Samalla perheet muodostavat vahvan tukiverkoston, mikä on merkittävää sosiaalityön näkökulmasta. Perhe ottaa myös vastuun asiakkaan tilanteesta ja on mukana päättämässä asiakasta koskevista asioista. Perheenjäseninä voivat tällöin olla puolison, lasten ja lastenlasten lisäksi muut vanhukselle tärkeät ihmiset kuten sisaret, naapurit, ystävät tai jopa vapaaehtoiset.

Vanhuudessa ihmisen sosiaalinen verkosto muuttuu ja useimmiten laajenee uusien suhteiden myötä. Nykyisessä globaalissa maailmassa nämä suhteet voivat ulottua jopa yhdestä maanosasta toiseen. Ydinperheen merkitys katoaa lasten kasvaessa ja muuttaessa pois, mutta yhteys heihin sekä muun muassa heidän puolisoihin ja lapsiin säilyy. Kotialue toimii myös merkittävänä vanhuksen sosiaalisen verkoston rakentajana. Uudet suhteet syntyvät muuttuvien elämäntilanteiden kautta, kun esimerkiksi tutustutaan lastensa puolisoihin ja puolisojen vanhempiin. Lasten puoliset muodostavat väistämättä merkittävän osan vanhusten sosiaalista verkostoa, esimerkiksi heidän kanssaan vietetty yhteinen vahvistaa heidän välistä suhdetta. Samalla syntyy yhteys lasten puolisojen vanhempiin, joka muodostuu osaksi tukevaa sosiaalista verkostoa.

Sisarukset ja serkut ovat merkittävä osa vanhusten sosiaalista verkostoa niissä tapauksissa, kun yhteys heihin on säilynyt. Heidän kanssaan on mahdollista koota yhteisiä muistoja sekä omista, että vanhempien tekemisistä. Iän myötä sisarukset kokoilevat entistä enemmän yhteisiä muistoja, erityisesti kun jompikumpi asuu edelleen samassa lapsuudenkodissa. Sisarusten lisäksi vanhuksilla on usein tukevia suhteita sellaisten henkilöiden kanssa, joista tiiviin yhteistoiminnan kautta heille läheisiä. Naapurit tai vapaaehtoiset toimivat näissä rooleissa muodostaen vanhusten kanssa läheisiä, perheenjäsenille ominaisia suhteita, jotka perustuvat useimmissa tapauksissa avuntarpeeseen. Erityisesti naapureiden väliset suhteet tulevat tiiviimmiksi vastavuoroisuuden myötä, jolloin heidän välille syntyy luottamus.

Erityisen ryhmän vanhusten sosiaalisessa verkostossa muodostavat heidän lastenlapset. Lastenlasten syntyessä vanhuus saa sellaista sosiaalista sisältöä, joka on arvokkaampaa kuin useammat eläkeläisten harrastukset. Vanhusten kohtaamiset lastenlasten kanssa ovat kaksisuuntaisia: yhtäältä elämäntkokemusta omaavat ja perinteitä säilyttävät isovanhemmat pyrkivät välittämään arvojaan

lastenlapsilleen, toisaalta he uudelleenarvioivat väistämättä myös omia johtopäätöksiään. Erityisesti uudelleenarvioinnin kohteeksi joutuvat kasvatukseen liittyvät kysymykset. Esimerkki omasta tai omien lasten lapsuudesta ei välttämättä tunnu oikeanlaiselta. Isovanhemmuudessa muuttuu myös ihmisen rooli omassa perheessä vastuunkantavasta aikuisesta sivusta seuraavaksi perheenjäseneksi.

Isovanhempien ja lastenlasten välisiin suhteisiin sisältyy sekä yhteisymmärrystä että täysin erilaisia käsityksiä asioista. Erilaisuus näkyy muun muassa suhtautumisessa ruokaan, omaan tilaan, aikuisten oloon ja perheen yhteiseen ajanviettoon. Nykylasten tapa asettaa omia näkemyksiä ja kokemuksia etusijalle vaikuttaa sekä heidän ja isovanhempiensa suhteeseen, että isovanhempien suhtautumiseen tilanteeseen. Tunteiden jakaminen on merkittävä eri sukupolvien välistä tapahtuvaa ja heitä yhdistävä toiminta. Elämäkokemusta omaavat isovanhemmat tahtovat jakaa ajatuksiaan lastenlasten kanssa ja välittää heille kokemustaan samalla, kun lastenlapset haluavat jakaa isovanhempien kanssa ajatuksiaan parhaista kavereistaan, harrastuksistaan tai uudesta tietokonepelistä.

Vanhempaan sukupolveen kuuluvat eivät aina löydä yhteisymmärrystä nuoremman sukupolven kanssa, mutta hyväksyvät kuitenkin heidän valintojaan. Samalla vanhukset haluavat pitää kiinni omista arvoistaan ja tehdä omia valintojaan niiden mukaan. Yhteyttä isovanhempien ja lastenlasten välillä voidaan kuvata vahvaksi sidokseksi ja yhdessä vietettyä aikaa paljon antavaksi. Lastenlapset toimivat usein yhdistävänä tekijänä, jonka ympärille perhe kokoontuu. Heidän syntyessä vanhusten sosiaalinen elämä saa arvokasta sisältöä ja samalla isovanhemman roolissa oleminen avaa uuden oven elämässä.

Vanhempi sukupolvi rakentaa sosiaalista verkostoaan eri tavalla verrattuna nuorempaan sukupolveen, esimerkiksi pyrkimys koota jälkeläisiä yhteen perhejuhlina on suurempi kuin menneiden tapahtumien muistelu. Lasten ja lastenlasten kautta uusiutuvat mahdolliset yhteydet entisiin puolisoihin ja heidän perheisiin. Vanhuudessa korostuu siten diversiteetti eli erilaisuus ja monikasvoisuus, joka näyttäytyy uusperheinä, neljän ja viiden sukupolven perheinä tai muiden kuin verisukulaisten kanssa perustettuina perheinä (Koskinen & Aalto 1998, 14). Kuten aiemmin oli jo todettu, yksilöiden aiemmat kokemukset perhesuhteista vaikuttavat perhesuhteisiin ja kokemuksen on huomattu kehittyvän niissä perhesuhteissa, joihin on vaikutusta henkilöiden aiemmista suhteista (Chambers ym. 2009, 4).

Tulevaisuuden ja vanhustyön tavoitteiden kannalta tärkeänä vanhusten tukiryhmänä nähdään erityisesti lapsenlapsia. Suomen itsenäisyyden juhluvuotena 2017 pidetyn Suomi 100-teeman

yhtenä iskulauseena oli ”Toisiaan tukien”, mikä viittaa juuri lastenlasten ja isovanempien väliseen suhteeseen. Mielikuvissa on tuolloin virkeä vanhus, joka auttaa innolla lastensa perhettä ja kuljettaa lastenlapsia harrastuksiin. (Lehto 2017, 5.) Lastenlapsien hoito osoittautui tutkimuksissa hyvinvointia edistäväksi toiminnaksi, joka on vaikuttanut positiivisesti vanhusten mielialaan, ehkäissyt masennusta ja kohottanut terveyttä (Ruoppila 2014, 115).

Isovanhempien ja heidän lastenlastensa suhteen voi kuvata omanlaiseksi vahvaksi siteeksi. Lasten aikuistuesssa ja jatkaessa elämäänsä omilla poluillaan, lastenlapset muodostuvat vahvaksi sosiaaliseksi tueksi. Heidän syntymisen ja ensimmäistä kertaa näkemisen koetaan lähes yhtä voimakkaaksi kokemukseksi kuin omien lasten syntymisen. Lastenlasten kanssa pyritään jakamaan arvomaailmansa sekä muistojaan omasta lapsuudesta ja elämästään kokonaisuudessa. Isovanhemmat tahtovat olla perinteiden välittäjinä ja toivovat, että lastenlapsilla olisi käsitys menneistä arvoista. Ihminen huomaa arvojen muuttumisen erityisesti tullessaan vanhemmaksi ja isovanhemmat pyrkivät silloin välittämään eteenpäin jälkeläisilleen arvojaan ja perinteitään niiden säilyttämiseksi.

Yksi muuttuneista arvoista on itsenäisemmäksi muuttunut ajanvietto, johon vaikutti osaltaan teknologian nopea kehitys. Lastenlapset pystyvät viettämään pitkiä aikoja tietokoneen ääressä ja asettavat usein omia toiveitaan etusijalle, jos eivät esimerkiksi halua osallistua johonkin yhteistoimintaan. Vanhemmat kunnioittavat heidän tahtoaan ja lapsille annetaan oikeus olla omissa oloissa aina, kun heistä siltä tuntuu. Isovanhempien omassa lapsuudessa lasten toimimista vain omien tarpeiden mukaan nähtiin enemmän epäkohteliaisuuden osoittamisena. Lapsille opetettiin, ettei esimerkiksi isovanhempia saa häiritä päiväunen aikana. Myös vanhempien mieliala otettiin huomioon tutkailemalla heidän kasvojaan ja sitä kautta pääättelemällä, onko nyt sopiva hetki pyytää haluamansa. Isovanhempien on vaikeaa ymmärtää nykylapsia, jotka vaativat huomiota silloin, kun vanhemmat ovat väsyneet ja haluavat levätä rauhassa.

Arvomaailmojen erilaisuus korostuu myös kiinnostusten kohteissa. Isovanhemmat eivät aina ole tietoisia kaikista nykyisen tuotannon uutuuksista esimerkiksi elokuvamaailmassa. Samoin lapset eivät aina tietoisia vanhoista kirjailijoista, runoista tai juhlaperinteistä. Arvojen jakaminen keskenään yhdistää kahta sukupolvea ja edistää yhteisymmärrystä. Erityisesti arvojen välittäminen korostuu perhejuhlina, muun muassa jouluna. Samalla suuret juhlat tuovat mukanaan ja jättävät mieleen muistoja. Muistot säilyvät esimerkiksi käsintehdyissä joululahjoissa, joululehdistä leikatuista joulukuusen koristeista tai yhdessä vietetyissä illoissa. Silloin isovanhempien mieleen

tulee myös muistoja omista isovanhemmista ja heidän kanssaan vietetystä ajasta. Muistot ovat arvokkaita ja niitä halutaan jakaa lastenlastensa kanssa.

Isovanhemmuuden sekä isovanhemmista jäävien muistojen teema korostui erityisesti tutkimuksessani. Isovanhemmat pyrkivät jättämään muistoja itsestään ja isovanhemmista jää myös muistoja lastenlasten mieleen, mikä osoittaa kahden sukupolven välisen vahvan yhteyden. Isovanhempia tarvitaan ja kaivataan sekä arkisena, että henkisenä tukena. Isovanhemmilla on enemmän aikaa ja esimerkiksi isoäitinä oleminen viittaa usein nostalgisen naisroolin toteuttamiseen. Isovanhempia nähdään myös jonkinlaisena suojana, joka varjelee vaaralta. Nykyään nuoret perheet kaipaavat vanhaa mummonroolia. Avustaminen ja tukena oleminen antaa vastavuoroisesti vanhuksille mahdollisuuden osallistua ja olla osana lastenlasten elämää, mikä muodostaa tiiviitä perhesuhteita.

Osa isovanhemmista haluaa jättää muistoksi itsestään materiaalisia asioita kuten astiaston, kattokruunun tai hienoja pukujaan. Usein esineitä halutaan jättää muistoksi riippumatta siitä, onko kyseinen esine vielä olemassa ja lastenlasten hallussa monien vuosien kuluttua vai ei. Lastenlasten mieleen toivotaan jäävän muistikuvia isovanhempien pitämistä esineistä, esimerkiksi kaulaketjusta tai sormuksessa olevasta korukivestä. Näistä esineistä lastenlasten toivotaan muistavan ja kertovan tulevaisuudessa omille lastenlapsilleen. Globaalissa maailmassa, jossa lastenlapset asuvat ja kasvavat jopa tuhansien kilometrien etäisyydellä, esineiden jakaminen voi olla vaikeaa ja immateriaalisten asioiden jakaminen siten suurempaa. Tällöin ei ole mahdollista viedä muun muassa massiivista kattokruunua Atlantin valtameren yli, mutta sen sijaan voi jättää muistoja yhteisestä ajanvietosta, perhetraditioista tai yhdessä matkustamisesta.

Globaalissa maailmassa eläminen vaikuttaa suuresti isovanhempien ja lastenlasten suhteisiin. Isovanhemmista syntyy tuolloin tarve korostaa oman asuinpaikan merkitystä ja välittää sitä lapsenlapsilleen erityisesti silloin, kun heidän oma asuinalueensa on väestöluvultaan ja kooltaan pienempi kuin lastenlasten asuinpaikka. Elämä pienessä kaupungissa eroaa suurkaupungin elämästä ja lastenlasten toivotaan ymmärtävän pikkukaupungin yhteenkuuluvuutta: millaista on tunnistaa ihmisiä kadulla ja pysähtyä vaihtamaan ohimennen muutaman sanan. Monien paikkojen ja kulttuurien risteyskohdassa kasvaville lastenlapsille halutaan antaa paikan maailmassa, johon heillä olisi suhde ja josta he löytäisivät turvan.

Paikoilla on ollut suuri vaikutus perhesuhteisiin, sillä ympäristö korostuu useimmiten sosiaalisten suhteiden ja vuorovaikutusten myötä. Lähialueesta muodostuu vanhusten ensisijainen sosiaalisen

elämän lähde, sillä ikääntyvän ihmisen liikkuminen vaikeutuu ja muuttuu hyvin praktiseksi. Erilaiset kotialueen paikat tarjoavat mahdollisuuksia sosiaaliseen toimintaan, jonka kautta rakentuu tukeva sosiaalinen verkosto. Alue toimii myös päivittäisenä kohtaamispaikkana, jossa vanhuksset tapaavat tuttuja ihmisiä ja vaihtavat kuulumisia. Samalla se voi tukea henkisesti, kun vanhus tuntee näkymättömän yhteyden joko tiettyihin lähialueella sijaitseviin paikkoihin tai ylipäätään koko alueeseen.

Lähialueen merkitys korostuu erityisesti silloin, kun kyseinen paikka on tuttu vanhukselle entuudestaan ja hänellä on paljon muistoja siitä, jolloin muistot tukevat vanhuksen ja hänen asuinalueensa välistä yhteyttä. Koti muodostaa myös tärkeän paikan vanhuksen sosiaalisen, psyykkisen ja fyysisen hyvinvoinnin kannalta. Kotiseinien sisällä vallitseva tunnelma luo usein edellytyksiä sosiaalisen vuorovaikutuksen syntymiselle, sillä vanhuksset useimmiten viihtyvät kodeissaan ja suhtautuvat positiivisesti siellä tapahtuvaan vuorovaikutukseen.

Yksinäisyys liitetään usein vanhuuteen, sillä ajatellaan, etteivät perhesuhteet vanhuudessa ole tiiviit. Yksinäisyyden lähtökohdat ja yksinäisyyttä määrittävät tekijät voivat olla kuitenkin erilaisia. Esimerkiksi ikä ei ole sinänsä yksinäisyyden aiheuttaja, vaan siihen on vaikutusta ikääntymisen liittyvillä muutoksilla. Vanhuudessa ilmenevä yksinäisyys saa vaikutusta useasta yksinäisyysteoriasta, joissa korostuvat sellaiset sosiaalityön kannalta tärkeät persoonallisuuden muutokset kuten itsensä kohtaaminen yksinäisyyden kokemuksen kautta tai subjektiivinen reaktio läheisen ja kiintymystä tuottavan suhteen puuttumiseen.

Yksinäisyys vaikuttaa negatiivisesti sekä sosiaaliseen, että psyykkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin. Yli 10 prosenttia eläkeikäisistä ihmisistä kärsii lievästä depressiosta yksinäisyyden ja masennuksen vuoksi. Se johtaa toimintakyvyn alenemiseen, heikentää elämänlaatua ja lisää alkoholin käyttöä. (Konsensuslausuma 2012, 6–10.) Vuorovaikutussuhteet ovat tärkeä keino yksinäisyyden lievittämiseksi ja vanhuksset korostavat siinä erityisesti läheisyyttä, jonka kautta syntyy kiintymystä tuottava suhde.

Vanhoilla ihmisillä voi olla tarve vetäytyä omiin oloihinsa, kun he kaipaavat rauhaa. Tällöin korostuu eksistentiaalisen teorian merkitys, jonka mukaan yksinäisyys kuuluu jokaisen ihmisen olemassaoloon. Samalla henkilön on hyvä tietää, että hän voi halutessaan palata hänelle läheiseen yhteisöön. Tässä tapauksessa yksinäisyys mahdollistaa luovuuden ja henkisen kasvun. Vetäytyessään omiin oloihinsa ikääntyvä ihminen alkaa määritellä uudelleen itsensä ja vuorovaikutussuhteensa sekä elämänsä ja kuoleman. Tuolloin kasvaa yksinäisyyden

gerotranssendenssiteorian aste ja yksinäisyyttä nähdään kehityksenä kohti gerotranssendenssia. (Tiikkainen 2007, 148–150.)

Yksinäisyyden ennustetaan yleistyvän tulevaisuudessa, sillä yksinäistaloudet ovat lisääntyneet ihmisten omien valintojen tai elämäntilanteiden vuoksi. Tulevaisuuden ikääntyvät ihmiset tulevat kuitenkin hallitsemaan elämänsä paremmin monessa suhteessa, muun muassa he pystyvät puolustamaan omia oikeuksiaan yhteiskunnassa. (Koskinen & Aalto 1998, 39.) Yksineläminen ei kuitenkaan tarkoita perhesuhteiden puutetta, vaan se kertoo yksilön asumismuodosta. Perhesuhteet voivat olla olemassa silloinkin, kun perheenjäsenet asuvat eri paikoissa. Vanhusten ja heidän sukulaistensa vuorovaikutuksen tasot ovat tuolloin hyvin laajat ja toisia tavataan pitkistä välimatkoista huolimatta. Perhe muodostaa silloin vahvan tukijärjestelmän, josta vanhukset saavat sosiaalista tukea.

Tutkimuksen lähtökohtana oli oletamus, että perhesuhteet vanhuudessa eivät ole tiiviit ydinperheen merkityksen katoamisen vuoksi. Tutkimukseni kuitenkin osoittaa, että vanhuudessa yksilöt ovat aktiivisesti luomassa perhe-elämänsä omanlaista skenaariota omien käsitysten ja kokemusten kautta. He eivät noudata jotakin tiettyä valmiiksi annettua mallia, vaan heidän perheitä voi kuvata erillisiksi laajoja kokonaisuuksia sisältäviksi maailmoiksi. Perheenjäsenenä esiintyvät siten erilaisissa rooleissa olevat ihmiset sisaruksista lasten puolisojen vanhempiin.

Tutkimuksen painopisteenä oli puheen ja vuorovaikutuksen tutkimus, jossa pyrkimyksenä oli selvittää niitä perhettä koskevia merkityksiä, jotka muotoutuivat arjen mikrokäytännöissä. Vanhuudessa arjen käytännöt muuttuvat, mikä laajentaa perhetutkimuksen kenttää, sillä tutkimuksen kohteena on tuolloin monimuotoisempi perhe. Perheisiin liittyvää monimerkityksisyyttä tulisi tutkia sinänsä, analysoiden sosiaalisia prosesseja ja selvittäen, mikä on perhe. Analyttinen mielenkiinto kohdistui merkityksiin sekä mielikuviin ja analyttinen katse suuntautui niihin prosesseihin, joissa perhe saa sosiaalisen muotonsa. (Forsberg 2014, 127–128.)

Erityisenä vanhusten sosiaalista verkostoa tukevana ryhmänä ovat lastenlapset, joiden kanssa vanhuksilla syntyy omanlainen suhde erikoisuuksineen. Yksinäisyydellä on vaikutusta vanhusten perhe-elämään ja ilmiön oletetaan liittyvän kokonaisvaltaisesti vanhuuteen. Yksinäisyys esiintyy kuitenkin hyvin erilaisissa muodoissa vanhusten elämässä ja sen negatiivisista vaikutuksistaan huolimatta se voi toimia myös hyvinvointia edistävänä tekijänä. Yksinäisyyden myötä lisääntyy mietiskelyn tarve, jonka aikana ihminen kehittyy. Mazzarellan teoksessa yksinäisyys korostuu voimakkaammin ja erityisesti niinä perhejuhline, jolloin hän oli kaukana lapsenlapsistaan. Eskolan

kirjassa yksinäisyys näyttäytyy enemmän yksilön asumismuotona sen sijaan, että se tarkoittaisi perhesuhteiden puutetta. Hän pohtii yksinäisyyttä myös teoreettisella tasolla, arvioiden sen monimuotoisuutta ja vaikutusta vanhuksen elämään.

Mazzarellan ja Eskolan teoksissa nousevat esiin erilaiset narratiivit liittyen perhesuhteisiin vanhuudessa: kotipiiri, isovanhemmuus ja myös yksinäisyys. Mazzarellan tekstissä korostuu enemmän naisen näkökulma, kun hän kirjoittaa isoäitinä olemisesta. Eläminen globaalissa maailmassa vaikutti hänen asemaansa isoäitinä, jolloin hänestä tuli lomamummo. Lapsenlasten näkeminen vain kaksi kertaa vuodessa rajoittaa sukupolvien välisiä sosiaalisia suhteita ja voimistaa yksinäisyyden tunnetta. Mazzarellan teoksessa korostuu myös vertailu äidin ja isoäidin roolissa olemisessa. Kirjoittaja arvioi erilaisissa tilanteissa itseään äitinä tai isoäitinä suhteessa nuoremman sukupolven kokemuksiin. Eskolan teoksessa nousevat esiin vanhuksen lähiympäristöön liittyvät narratiivit, joiden kautta rakentuu sosiaalinen verkosto. Hän lähestyy aihetta käytännöllisesti arvioiden mahdollisuuksiaan sosiaaliseen vuorovaikutukseen, yksinäisyyden lievittämiseen ja suoriutumiseen fyysisistä toiminnoista.

Molemmat teokset tuovat mielenkiintoisen ja muista poikkeavan näkökulman vanhuudessa muodostuvista perhesuhteista. Kirjoittajat ovat eri sukupuolta, mikä korostuu analyysissä eri tavoin. Eskolan kirjoituksia värittää vahva miehen näkökulma vanhuksen sosiaalisista suhteista ja käsityksistä yksinäisyydestä. Mazzarella kiinnittää enemmän huomiota tunteisiin ja arvomaailmaan, perinteiden välittämiseen sekä muistojen jättämiseen. Hän korostaa isovanhempien roolia osana lastenlasten elämää ja pyrkii määrittelemään myös omaa paikkansa siinä.

Tulevaisuudessa käsitykset vanhuudesta ja sukupolvien välisestä toiminnasta tulevat muuttumaan. Perhekasite laajenee ja vanhusten perhesuhteet ovat mahdollisesti moniulotteisempia. Globaalisuus kehittyä entistä enemmän ja mahdolliset kulttuurien välissä olevat esteet madaltuvat. Ikääntyvät ihmiset tulevat olemaan aktiivisempia ja itsenäisempiä sekä omia oikeuksiaan tuntevia. Yksinäisyydet teoriat ilmenevät eri tavalla vanhusten elämässä ja vaikuttavat heidän perhesuhteisiin ja kommunikointiin. Mielenkiintoisena tutkimusaiheena tulevaisuudessa on selvittää, millä tavalla kyseinen ilmiö vaikuttaa ikääntyvien sosiaaliseen verkostoon.

Jatkotutkimuksena olisi mielenkiintoista tutkia arvomuutoksia sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa, sillä tutkijoiden mukaan tuleva ikääntyvä väestö tulee olemaan dynaamisempi, kansainvälisempi ja kulutuskeskeisempi. Tulevaisuuden vanhusten sosiaaliset verkostot ovat todennäköisesti laajempia ja perheenjäsenien väliset suhteet avoimempia erityisesti nuoremman

sukupolven edustajien kanssa. Nykyään vanhukset kokevat usein epävarmuutta ottaessaan yhteyttä jälkeläisiinsä ja pyytäessään heitä seurakseen. Jatkotutkimuksissa on olennaista aktivoida keskustelua vanhuksista, heidän oikeuksistaan, perheistään ja sosiaalisista verkostoistaan. Tämänhetkiset vanhuutta koskevat tutkimukset keskittyvät enemmän taloudellisiin kysymyksiin, omaishoitoon hyvinvointiin tai hoitotieteelliseen näkökulmaan.

Mielenkiintoisena tutkimusaiheena on myös teknologian vaikutus vanhusten sosiaaliseen verkostoon. Tulevaisuudessa teknologia tulee kehittymään, sen merkitys tulee kasvamaan ja vaikuttamaan ikääntyvän väestön arkeen ja elämään. Teknologia muuttaa monin tavoin arkea yhtäältä helpottaen jokapäiväistä toimintaa, mutta toisaalta rajoittaen teknologiaa käyttävien ihmisten sosiaalista vuorovaikutusta. Tekniset laitteet tulevat osittain korvaamaan vanhuksia auttavien ja hoitavien ihmisten suoritettavia toimintoja. Erityisesti se tulee vaikuttamaan omaishoitoon ja perheeltä tulevaan tukeen. Tulevaisuudessa olisi mielenkiintoista tarkastella myös, kuinka paljon eri sukupolvien näkemykset eroavat toisistaan ja kuinka paljon se tulee mahdollisesti vaikuttamaan heidän välisiin suhteisiin. Kuten aiemmin oli jo mainittu, nykyaikana sukupolvien väliset ristiriidat ovat olleet haasteena monissa Euroopan unionin maissa.

LÄHDELUETTELO

- Bruner, Jerome (1986) Actual minds, possible worlds. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Butler, Robert (1969) Age-Isms: Another Form of Bigotry. *The Gerontologist*, Volume 9 (Issue 4, Part 1) 1969. s. 243–246.
<https://pdfs.semanticscholar.org/c31c/60684ed6a62e5142700842f4adc34435189c.pdf>
. Viitattu 23.6.2018.
- Chambers, Pat & Allan, Graham & Phillipson, Chris & Ray, Mo (2009) Family practice in later life. Bristol: The Policy Press.
- Denzin, Norman (1989) Interpretive biography. Qualitative research methods series: 17. Newbury: Sage.
- Eskola, Antti (2016) Vanhuus. Tampere: Vastapaino.
- Forsberg, Hannele (2014) Konstruktionistinen lähestymistapa perheeseen. Teoksessa Riitta Jallinoja, Helena Hurme & Kimmo Jokinen (toim.) Perhetutkimuksen suuntauksia. Helsinki: Gaudeamus, s. 123–138.
- Grenier, Amanda (2012) Transitions and the lifecourse. Challenging the constructions of ‘growing old’. Bristol: The Policy Press.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1990) What is family? California: Mayfield Publishing Company.
- Heikkinen, Hannu L.T. (2001) Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Juhani Aaltola, Raine Vallit (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus. s. 116–132.
- Heikkinen, Riitta-Liisa (2013) Kokemuksellinen vanheneminen. Teoksessa Eino Heikkinen, Jyrki Jyrkämä, Taina Rantanen (toim.) Gerontologia. Helsinki: Duodecim, s. 237–245.
- Helin, Satu (2017a) Ikäpolvet yhdessä – juurensa tuntien, toisiaan tukien. Teoksessa Ikäpolvet yhdessä! Vanhustyön keskusliitto, s. 3.
http://www.vtkl.fi/document/1/2261/08c0ba0/Suomenkielinen_idealehti_2017.pdf.
Viitattu 13.8.2017
- Helin, Satu (2017b) Kiinteä sukupolviyhteys mallina ja ehkä kaipuuna. Teoksessa Ikäpolvet yhdessä! Vanhustyön keskusliitto, s. 7–9.
http://www.vtkl.fi/document/1/2261/08c0ba0/Suomenkielinen_idealehti_2017.pdf.
Viitattu 15.8.2017

- Hess, Robert & Handel, Gerald (1959) *Family Worlds*. Chicago: Chicago University Press.
- Hänninen, Vilma (2000) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 616. Tampere: Yliopistopaino.
- Jallinoja, Riitta (2014) Teoria universaalisista perheistä. Teoksessa Riitta Jallinoja, Helena Hurme & Kimmo Jokinen (toim.) *Perhetutkimuksen suuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, s. 18–34.
- Jallinoja, Riitta & Hurme, Helena & Jokinen, Kimmo (2014) *Perhetutkimuksen suuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2008) (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino.
- Jylhä, Marja (2004) *Pitkäikäisyys – tulevaisuuden suuri trendi*. Vanhustenhuollon neuvottelupäivät. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Jyrkämä, Jyrki (2005) Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Sakari, Anna & Jyrkämä, Jyrki (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologia*. Tampere: Vastapaino, 267–314.
- Jääskeläinen, Antti (2004) Viekö vanhuus yksilön arvon? Teoksessa Kankare, Harri & Lintula, Hanna (toim.) *Vanhuksen äänen kuuleminen*. Helsinki: Tammi, s. 82–93.
- Kankare, Harri & Lintula, Hanna (2004) Lähimmäisenrakkauden idea. Vanhuksen kuulluksi tulemisen etiikka. Teoksessa Kankare, Harri & Lintula, Hanna (toim.) *Vanhuksen äänen kuuleminen*. Helsinki: Tammi, s. 35–49.
- Kaarlela, Kirsi-Marja (2013) *Sairaanhoitajien työtyytyväisyys vanhustyössä*. Itä-Suomen yliopisto. http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20130261/urn_nbn_fi_uef-20130261.pdf. Viitattu 29.7.2017
- Kaasila, Raimo (2008) Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä. Teoksessa Raimo Kasila, Raimo Rajala, Kari E. Nurmi (toim) *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 41–67.
- Kansaneläkelaki 568/2007, 10 § Oikeus vanhuuseläkkeeseen. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070568#L2P10> . Viitattu 28.7.2017
- Konsensuslausuma (2012) Kohti parempaa vanhuutta. Suomalainen lääkäriseura Duodecim ja Suomen Akatemia. *Gerontologia* 26 (1), 2012.
- Koskinen, Simo (1994) Gerontologinen sosiaalityö vanhuspolitiikan mikrorakenteena. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis 3.
- Koskinen, Simo & Aalto, Leena & Hakonen, Sinikka & Päivärinta, Eeva (1998) *Vanhustyö*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.

- Kujala, Juho & Mäkinen, Vilho (2014) Yksinäisten vanhusten tavoittaminen seurakuntien diakoniatyön kautta. Pieksämäki: Diakonia-instituutti.
http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/84913/Kujala_Jouni_Makinen_Vilho.pdf?sequence=1 . Viitattu 28.6.2018
- Lahtinen, Mari (2004) Välittämisen etiikka vanhustyön lähtökohtana. Teoksessa Kankare, Harri & Lintula, Hanna (toim.) Vanhuksen äänen kuuleminen. Helsinki: Tammi, s. 50–56.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2008) Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäntapahtumien tutkimisessa. Teoksessa Raimo Kasila, Raimo Rajala, Kari E. Nurmi (toim) Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 106–150.
- Laidmäe, Virve-Ines & Hansson, Leeni & Tulva, Taimi & Lausvee, Ene & Kasepalu, Ulle (2010) Multi-generation family in Estonia: multiple roles and the stress of living together with elderly people. *Journal of Geriatrics and Gerontology*, 5 (2).
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalousta. 28.12.2012/980, 3 §. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980> . Viitattu 5.6.2018
- Lehto, Markku (2017) Vanhuus, sukupolvet ja vastuut – onko kaikki selvää? Teoksessa Ikäpolvet yhdessä! Vanhustyön keskusliitto, s. 5.
http://www.vtkl.fi/document/1/2261/08c0ba0/Suomenkielinen_idealehti_2017.pdf . Viitattu 15.8.2017
- Mazzarella, Merete (2008) Illalla pelataan Afrikan tähteä. Helsinki: Tammi.
- Miller A. Dorothy (1981) The 'sandwich' generation: adult children of the aging. *Social Work* Vol. 26, No. 5. Oxford: Oxford University Press, 419–423.
- Nordbäck, Johanna (2017) Rinnalla kulkijat. Muistisairasta puolisoaan kotona hoitavien miesomaisten kokemuksia tukemisesta. Oulun yliopisto.
- Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, s. 16–38.
- Okulov, Seija (2008) Yksinolo ois aika orpoo – vanhusten palveluasumisen yhteisölliset tekijät palvelutalon asukkaiden kokemuksissa. Kuopio: Kuopion yliopisto.
<http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=8b97024e-f15b-4794-b2f5-a6d8cb920bd8> . Viitattu 17.7.2017
- Palomäki, Sirkka-Liisa (2014) Suhde vanhenemiseen. Iäkkäät naiset elämänsä kertojina ja rakentajina. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kirjasto.

- Peltomäki, Pirjo (2014) Kotona asuvan ikäihmisen perheen hyvä vointi. Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimus. Tampere: Tampereen yliopisto.
<https://tampub.uta.fi/handle/10024/96167> . Viitattu 29.7.2017
- Pöyhönen, Päivi (2015) Suomen evankelis-luterilaisen kirkon rooli vanhustyössä. Helsinki: Unigrafia.
- Portin, Petter (2013) Vanheneminen biologisena ilmiönä. Teoksessa E. Heikkinen, J. Jyrkämä, T. Rantanen (toim.) Gerontologia. Helsinki: Kustannus Duodecim, 113–124.
- Pylkkänen, Anu (2008) Miten oikeus määrittää perheen? Teoksessa Sevon, Eija & Notko, Marianne (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Gaudeamus, s. 71–92.
- Ricoeur, Paul (1983) Time and narrative. Vol. 1. Chicago: Chicago UP.
- Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? – Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001. Tampereen yliopisto.
- Ruoppila, Ismo (2014) Elämänkulun teoria perhetutkimuksessa. Teoksessa Riitta Jallinoja & Helena Hurme & Kimmo Jokinen (toim.) Perhetutkimuksen suuntauksia. Helsinki: Gaudeamus, s. 99–122.
- Ruotsalainen, Kaija (2013) Väestö vanhenee – heikkenekö huoltosuhde? Tilastokeskus.
http://www.stat.fi/tup/vl2010/art_2013-02-21_001.html . Viitattu 5.6.2018
- Salo, Ulla-Maija (2008) Keskustelu, keromukset ja performatiivisuus. Teoksessa Raimo Kasila, Raimo Rajala, Kari E. Nurmi (toim) Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 68–104.
- Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (2005) (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Tampere: Vastapaino.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006) Narratiiviset tarkastelutavat. KvaliMOT-menetelmäopetuksen tietovaranto.
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_6_4.html . Viitattu 26.7.2017
- Schleutker, Elina (2013) Väestön ikääntyminen ja hyvinvointivaltio. Mitä vaihtoehtoja meillä on? Yhteiskuntapolitiikka 78 (2013):4, 425–436. <http://julkari.fi/handle/10024/110779> . Viitattu 12.6.2017
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2015) Yksitoista teesiä ikääntymisestä.
<http://stm.fi/documents/1271139/1408010/Kokeneet+ja+viisaat+-raportti.pdf/110cc96d-7312-424f-b39c-029da6f8d6c0> . Viitattu 28.7.2017
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, 6 §.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P6> . Viitattu 23.6.2018

- Suutama, Timo & Ruoppila, Timo (2007) Kognitiivinen toimintakyky. Teoksessa Tiina-Mari Lyyra & Aila Pikkarainen & Pirjo Tiikkainen (toim.) Vanheneminen ja terveys. Helsinki: Edita. s. 117–128.
- Syrjälä, Leena (2007) Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 229–240.
- Tiikkainen, Pirjo (2007) Yksinäisyys ja yhteisyys. Teoksessa Tiina-Mari Lyyra & Aila Pikkarainen & Pirjo Tiikkainen (toim.) Vanheneminen ja terveys. Helsinki: Edita. s. 146–148.
- Tiikkainen, Pirjo & Lyyra, Tiina-Mari (2007) Sosiaaliset suhteet. Teoksessa Tiina-Mari Lyyra & Aila Pikkarainen & Pirjo Tiikkainen (toim.) Vanheneminen ja terveys. Helsinki: Edita. s. 69–86.
- Železnik, Danica (2007) Self-care of the home-dwelling elderly people living in Slovenia. jultika.oulu.fi/files/isbn9789514286377.pdf . Viitattu 22.1.2018

Internet-lähteet:

- Tammi. <https://www.tammi.fi/kirjailija/merete-mazzarella> . Viitattu 6.12.2018.